

19. Stojby. Gårdsby sn. Norrvidinge hd.

Pl. XIV: 3, XV: 1.

Litteratur: Wallman: teckning i LfB och i A. T. A.; L. 1279; Vistrand: teckning i A. T. A. den ¹⁰/s 1881 och i N. Sm. Ark.; Ihrfors: Smol. sacra III s. 297.

Teckningen i LfB. är ej signerad men härrör otvivelaktigt från Wallman. Samma teckning ligger i fascikeln Runskrifter i A. T. A.

Vid Söragården i Stojby i en åker norr om den allé, som leder upp till manbyggnaden, står denna runsten med inskriften vänd mot norr. I L. kallas platsen »Runelyckan». Stenen är 2,07 m. hög och 45 cm. bred. Runorna, som äro 11 cm. höga, äro tydliga och stå ordnade i en randslinga.

På Stojby ägor finnes ett stort gravröse¹, och man kan antaga, att gravfält funnits i byn på grund av de lösa fynd, som gjorts där.²

Inskriften lyder:

purluf · raisþi · stain · þana · eftir · ala · auk · etu · hialbi · kup · aut · þaira

1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Över 3 r:s huvudstav går en djup och ganska vid snedfåra, liknande en n-bistav. Den är emellertid av naturen. 22 e är tydligt stunget. Efter 47 t är inskriftsytan skrovlig och avsmalnande nedåt, emedan vid högra kanten ett stycke stötts av, innan runorna ristades. Hos Vistrand är 47 t den sista runan. Efter 51 a synes en liten grop, som liknar skiljetecknen i det föregående men är mycket grundare. Den kan vara av naturen. 52 a står ej på den plats, där man väntar det, omedelbart efter a, emedan den yta, varpå det skulle ha anbragts, efter a smalnar ytterligare. Det har i stället ristats ett stycke längre åt vänster in på stenen. Läsningen är fullt säker, fastän runan delvis är så otydlig, att ingen av de äldre undersökarna har sett den. Bäst synes övre delen av huvudstaven och bistavens vänstra hälft.

1—6 **purluf** är det fsv. kvinnonamnet *þorlof*. I Berga sn, Sunnerbo hd, finnes ett *thorlouetorp* DS 2610 år 1327, nu *Torlarp*. I Norge finnes *þollof*. Freudenthal anför *Torlaff* från Lojo år 1382.³

18—21 **þana** se s. 42!

27—29 **ala** är ack. av *Alli* eller *Áli*, fsv. mansnamn. **ali**, **ala** är ej ovanligt på runstenar från skilda delar av Sverige. Glavendrupstenens **ala** uppfattas av Wimmer som ack. av *Alli*.⁴ *Alle* är ett östnord. namn, som förekommer i fsv. och fda. diplom. Det har även lånats till England. De småländska ortnamnen *Allamåla*⁵, by i Virestads sn, och *Allathorph* in Werendia situata DS 1972 år 1314 innehålla sannolikt detta namn. Något västnord. *Alli* finnes ej, men det antages vara första leden i gårdsnamnen *Allestad*, *Alleby*, *Alleröd*.⁶ *Áli* är känt från såväl västnord. som östnord. område.

33—35 **etu** är ack. av fsv. *Ætta*, som är känt från Finland, *hustru Ætta* DS ns nr 572 år 1405, och även förekommer i Skåne, *Ættu. Sororis nostre*, Necr. Lund. s. 62, *mulieri ætta nomine in vintroghe*, DS 4111 år 1346.

45—47 **aut** se s. 51.

¹ Kjellmark: Kronob. läns forn. s. 8.

² Enl. meddelande av fil. kand. S. Rothman.

³ Nyländska mans- och kvinnonamn s. 53.

⁴ D. R. III: 8 (vol. II).

⁵ Ödeen s. 2.

⁶ Lind: Dopn. jämte Suppl., M. Olsen: Stedsnavnestudier s. 8.

Transkription:

þorleif reisti stein þenna eptir *Alla (~Ála) ok *Ettu. Hiálpi Guð gndu þeirra.

Översättning:

Torlov reste denna sten efter Alle (~Ále) och Ätta. Hjälpe Gud deras ande!

20. Rottnekvarn. Söraby sn. Norrvidinge hd.

Fig. 11.

Litteratur: B. 1007; L. 1280; Gahm-Persson: Archivum Smolandicum V (S. 75); Peringskiöld: Mon. VIII; Bugge i V. H. A. A:s Månadsblad 1877 s. 535 och i Runverser s. 249 ff.

Rottnekvarnstenen, som är försvunnen, är känd genom teckningen i Bautil, signerad U. C., d. v. s. Ulf Christophersson; där saknas emellertid med all sannolikhet många runor och andra äro troligen fellästa. Någon annan originalläsning finnes antagligen ej. Ennes (Fm 61) återger B:s läsning, Stephens (O. N. R. M. IV s. 87) har ej heller någon originalläsning. I LfB. representeras stenen genom B:s teckning. I L., där den är omnämnd, meddelas ingen text.

Rottnekvarn, där stenen har stått, ligger vid den lilla å, som förbinder Helgasjön och Innaren, helt nära den sistnämnda sjön.¹

År 1667 stod stenen ännu upprätt enl. kyrkoherden Nicolaus Magnis berättelse om pastoratets antikviteter², och i slutet av 1600-talet utfördes den teckning, som med tiden kom in i B. Då var stenen ännu hel, fast vittring hade förstört många runor, men i Peringskiölds Mon. VIII, där samma träsnitt som i Bautil är infört, kallas den »en sönderslat sten». L. talar om den i presensform: »Stenen *har nu* blott en och annan tydlig runa».

Nu är den spårlöst försvunnen. När Bugge som resestipendiat besökte Rottnekvarn år 1876, sökte han den förgäves, och den äldste mannen på platsen visste inget om den.³ Friberg erhöi i brev av den 23/7 1886 från gårdens ägare som svar på sina efterfrågningar endast meddelanden om resultatlöst sökande⁴, och mina försök att återfinna den ha haft lika liten framgång. Ej heller finnes någon muntlig tradition, som bevarat minnet av en runsten vid Rottnekvarn.

Runorna ha enl. B:s teckning varit fördelade på tre vertikala rader, av vilka den längst till höger befintliga synes ha stått på en kantsida. I denna rad fattas troligen många runor, och de som finnas kvar, äro mycket otydliga och fragmentariska. Av de två övriga raderna har den längst till vänster befintliga också varit ganska förstörd av vittring. I den andra voro runorna något bättre bevarade, när stenen

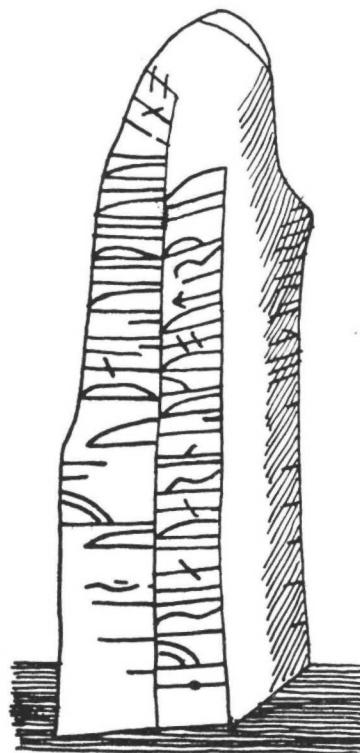

Fig. 11. Sm. 20. Rottnekvarn. Efter B. 1007.

¹ I B. och andra källor, som citera detta arbete, kallas socknen felaktigt Gårdsby. Dess nuvarande namn är Söraby, och den bildades genom sammanslagning av Norra och Södra Rottne 1779. Se Rosengren: Ny Smålands beskrivning II (Norrvidinge) s. 1. Gårdsby är dess grannsocken.

² I original(!) i Gahm-Perssons Archivum Smolandicum (S. 75).

³ V. H. A. A:s Månadsblad 1877 s. 535.

⁴ N. Sm. Ark.

ritades av, men felläsningar förekomma troligen även där. I denna rad kunna dock vissa runföljder urskiljas, vilka utan ändringar ge kända ord och ett begripligt innehåll.

Rottnekvarnsstenens runor äro sannolikt svensk-norska, som Bugge antager utan att framställa någon motivering.¹ Åtminstone gäller detta några av dem. Alla uttalanden om deras ursprungliga form måste göras med försiktighet, men åtskilliga drag i inskriften vittna samstämmigt och tydligt om relativt hög ålder hos densamma och samhörighet med de övriga inskrifterna, som äro ristade med den nämnda futharken. Runornas placering i parallella rader, åtskilda av enkla ramstreck är en anordning av inskriften, som återfinnes på Rökstenen, Ög. 8 Kälvesten, Ög. 43 Ingelstad, Ög. 17 Slaka, ristningen vid Oklunda, Ö. Husby sn, Östergötland², m. fl. Rottnekvarnsstenen saknar fullständigt ordskillnadstecken i likhet med många av de svensk-norska inskrifterna, i synnerhet de äldre, i vilka de skiljetecken, som finnas, utmärka ny mening. Gursteninskriften, Smålands enda bevarade inskrift med svensk-norska runor, har inga skiljetecken.³

Angående de enskilda runornas former märkes: i mellersta raden förekommer som den sjunde runan från slutet räknat $\ddot{z}$, som kan vara den svensk-norska runradens **b**. Den passar bra in i sammanhanget, om den läses så. Sista runan i den vänstra raden har också formen $\ddot{z}$. I samma rad förekomma på två ställen små korta stavar vid nedre ramlinjen, vilka likna svensk-norska **r**-runor. I mellersta raden förekommer också ett dylikt tecken. Det är antagligt, att några av de *i*-liknande raka strecken i den vänstra raden äro **r**- eller **s**-runor, som missuppfattats av tecknaren. Den långa bistaven på **p** mitt i vänstra raden är ett drag, som ofta återfinnes i de svensk-norska inskrifterna, likaså bistavens ansättning ett stycke nedanför huvudstavens topp på ett par **r**-runor. Om det alltså är troligt, att svensk-norska runor här kommit till användning, är det å andra sidan säkert, att de föreligga i relativt ursprungliga former. Detta gäller t. ex. den **t**-runa med två bistavar, som är nr 5 från slutet i mellersta raden, vidare **b**-runan av typen $\ddot{z}$ med bistavar, som skära huvudstavens. Andra drag, som ej tillhöra den svensk-norska runraden i dess ursprungliga skick, äro: bistaven på **a** är i samtliga fall utsträckt på båda sidor om huvudstavens, och detsamma gäller det **n**, som är den näst sista runan i raden längst till vänster (ett **n** mitt på mellersta raden har däremot bistav, som ej skär huvudstavens). På **u**-runorna synes bistaven genomgående vara ansatt vid toppen av huvudstavens. Den första runan i mellersta raden är stungen, $\ddot{z}$. Som helhet gör Rottnekvarnsinskriften ett mycket ungdomligare intryck än Gurstenristningen, vilken enl. v. Friesen härrör från senare hälften av 800-talet.⁴ I denna inskrift ha de svensk-norska runorna ursprungliga former: bistavarna på **a** och **n** övertvåra ej huvudstavens, **t** har endast en bistav. Övergångsformer liknande dem på Rottnekvarnsstenen förekomma t. ex. på den gotländska Pilgårdsstenen⁵ och Sö. 113 Kolundastenen⁶, vilka i ett avseende, bruket av skiljetecken mellan varje ord, förefalla ursprungligare än varendsinskriften av samma typ. Enl. B. har där även förekommit en stungen runa. Sådana runor iakttagas tidigast i Skåne o. 980 enl. Wimmers datering.⁷ De ovannämnda ristningarna anses tillhöra 1000-talets början, och ungefär vid denna tid har förmodligen även Rottnekvarnsristningen tillkommit.

Till Rottnekvarnsinskriften har Bugge redan framställt ett rekonstruktionsförslag, i vilket

¹ Runverser s. 249. Angående den svensk-norska runradens karakteristika se Bugge: Der Runenstein von Rök s. 155 ff., v. Friesen i Hoops IV s. 34 ff., i Nord. Kultur VI s. 155 ff., Brate: Ög. s. x ff.

² A. Nordén i Fornvännen 1931 s. 330 ff.

³ Om Gursteninskriften se senast v. Friesen i NoB. 1914 s. 1 ff.

⁴ v. Friesen i NoB. 1914 s. 7.

⁵ H. Pipping i Nord. Studier tillägnade Ad. Noreen 1904 s. 175 ff.

⁶ v. Friesen i Fornvännen 1909 s. 76 noten, Nord. Kultur VI s. 190.

⁷ D. R. vol. I s. XXXI, vol. III s. 3.

Stephens företagit några föga tilltalande ändringar¹, och det lärer ej till någon nytta att försöka framställa ett nytt, då grundvalen för ett dylikt är så osäker.

Bugge läser runorna, börjande med den mellersta raden och närmast fortsättande med den vänstra: **af[t]rstaiuarinirukubutrþiu || [þstabiR]ufssu[n]þairirufapisunusinb || . . . siriraftrala²**, vilket transkriberas på följande sätt:

aftr stai Varin,
er **oggu** bóndr,
þió[ðstabiR] Úfssun
þæir, er uf fáði
sunu sinn b[estan]
Sírír aftr alla.

»Efter Varen Uvssön, hvem Bønderne ihjelslog, skal disse Folke-Runer staa, hvilke Sigríd skrev alle tilsammen efter sin fortræffelige Søn.»

Bugge räknar med en ganska fri ordning mellan raderna, vilket man är berättigad att göra i en så ålderdomlig inskrift.³ Det samma kan ej sägas om den mycket fria ordföljd, som Bugges tolkning förutsätter. Den bundna formens ordföljd är i rsv. liksom annorstädes avsevärt friare än prosans, men logik och gammal hävd ha dock dragit vissa gränser, som ej överskridas i hur stor utsträckning som helst. Rökstenens inskrift innehåller en runstrof från vikingatiden, men varken den eller den senare rsv. poesien, som samlats i »Runverser», visar sådana oregelbundenheter i ordföljden som Rottnekvarnsstrofen i Bugges rekonstruktion. Denna har emellertid förmodligen träffat det rätta i många enskildheter, i synnerhet i mellersta raden, vars senare del innehåller en i stort sett ofördärvad text och där man utan tvekan kan läsa runorna **uarinirukubutrþiu** d. v. s. *Varin er hioggu bóndr, þió . . . . .* Med den antagna orduppdelningen framträder ett innehåll, till vilket paralleller finnas. Namnet *Varinn* är det samma, som förekommer i Rökstenens inskrift.⁴ Dessa två Götalandsinskrifter med svensk-norska runor synas vara de enda ställen, där detta namn förekommer på östnord. område och som beteckning för verkliga personer, ej diktade eller mytiska. Namnet är vanligt i fty. och förekommer även på angelsaxiskt område.⁵ Satsen **irukubutr, er hioggu bóndr**, påminner om andra inskrifter, som bevara minnet av liknande bråddöd, t. ex. Ög 93 : **þiupreiþr : reisþi : stein : þisa : eftir : biurn : buta : sin : ar : uarþ · hauin** (. . . . . *er varð hegguin*). De före **uarin** i denna rad stående runorna ha enl. Bugges antagande varit **af[t]r stai**. Denna läsning förutsätter åtskilliga felristningar i de ifrågasvarande runorna, och den ordföljd, detta förslag räknar med *Aftr stai Varin* väcker också betänkligheter. Vad som ursprungligen stått i den vänstra raden är svårare att säga. Dess förra hälft var av teckningen att döma till stor del utplånad, när stenen ritades av. Mitt på raden kan man urskilja orden **þair ir**, och den synes ha slutat med **sin**. Att med någon grad av säkerhet fastställa den ursprungliga lydelsen av denna rad är ej möjligt. Inskriften är tydligen ej gjord efter någon allmänt brukad schablon.

Av de ord, som man kan läsa på B:s teckning, hava följande, vilka synas vara fullständiga och relativt säkra, upptagits i ordförteckningen: **þair, ir** (två gånger), **uarin, uku, butr**.

¹ O. N. R. M. IV s. 87 ff.

² Runverser s. 249 ff. I Bugges translitterering betecknar fetstil runor, som oskadade finnas i B., vanlig antikva runor, som äro skadade eller över huvud något förändrade. Bokstäverna inom klammer beteckna runor, som äro supplerade på grund av sammanhanget.

³ D. R. I s. XII ff.

⁴ S. Bugge: Der Runenstein von Rök s. 6, v. Friesen: Rökstenen s. 33.

⁵ Förstemann, Bugge I. c.

21. Lidekvarn. Tolgs sn. Norrvidinge hd.

Pl. XV: 2.

Litteratur: Kjellmark: »Nyupptäckt runsten i Tolg» i Nya Växiöbladet den ²⁷/₈ 1924, redogörelser från åren 1925—1928 med fotografier och kartsnitt i A. T. A.; Friberg: fotografi i A. T. A. och i N. Sm. Ark.

Runstenen vid Lidekvarn i Tolg, vars otydliga runor iakttagits av författaren Nils Lagolengqvist redan 1902, blev känd för doktor Knut Kjellmark genom meddelande från nämndemannen K. G. Pettersson i Nykulla sommaren 1924 och undersöktes av Kjellmark och Algot Friberg samma sommar. Min första undersökning av den ägde rum två år senare.

Av Kjellmarks rapporter till Vitterhetsakademien framgår, att stenen, efter vad man äldst minnes i trakten, legat vid Vartorpaån (Mörrumsån), där den utgjort ett slags klappbrygga och bro, från vilken man hämtade vatten. Den togs upp från denna plats sannolikt år 1897, vilket är den västra kvarnen vid Lidekvarn byggdes, och har sedan legat som översta trappsteg i en trappa utanför östra gaveln av kvarnbyggnaden ända till 1924, då den togs upp och restes mot en vägg, där den stod, när jag undersökte den. Den kan, som Kjellmark förmodar, ha haft sin ursprungliga plats vid någon bro över ån ungefär på den plats, där den låg före 1897. År 1928 restes stenen av Kjellmark på en liten äng 20 meter från vägen Tjureda—Tolg med den ristade breddsidan mot vägen. Avståndet till ån är ungefär 20 m., till norra ändan av bron över ån c:a 30 m. och till stenens förmodade ursprungliga plats vid ån ungefär 50 m.

Stenen är 167 cm. lång och 90 cm. bred på det bredaste stället, 20 cm. tjock. Runorna äro 10 à 12 cm. höga.

Inskriften är så gott som fullständigt utplånad. Tydligast äro ristningarna vid basen, där man ser huvudet och stjärten av ett rundjur korsa varandra. Av runorna är så litet bevarat, att det ej lönar sig att försöka göra en rekonstruktion av inskriften, enär en sådan ej skulle kunna framställas med den minsta grad av säkerhet.

Det första tecknet är en n-runa omedelbart bakom rundjurets huvud, närmast följd av två punkter i rad efter varandra, vilka troligen äro ett skiljetecken i slutet av slingan, som här korsar dess början, varefter man ser ett $\bar{\eta}$. Efter ett streck och en punkt skönjas spår av den vänstra vinkeln till ett $\bar{\eta}$, och därefter ser man sex stavar utan bistavar och efter den sista av dem ett $\bar{\cdot}$. Sedan synas endast några punkter och längst upp ett vertikalt streck. Friberg har läst denna runa som $\bar{\eta}$, och samme undersökare har ett stycke framför detta tecken sett en annan vertikal stav. Nästa för mig synliga fåror äro ett $\bar{\cdot}$ och en liten kort lodrät stav, utgående från övre marglinjen. Nästa läsliga runa är övre delen av ett $\bar{\eta}$, föregånget av $\bar{\cdot}$. Efter en ganska lång lakun ser man $\bar{\cdot}$ och efter ytterligare ett tomrum $\bar{\cdot}$ och på ett litet avstånd därifrån ett $\bar{\eta}$. Till vänster om de första runorna i den nu beskrivna slingan synas två stavar $\bar{\cdot}$ och över dem en marglinje. I samma rad något längre upp finnas några stavfragment och ett $\bar{\cdot}$. Till vänster om denna rad ser man ytterligare några fragment av runor, nämligen överdelen av ett $\bar{\eta}$ och en stav. De två sista tecknen ha ej kritats av Friberg, men jag håller dem för fullt säkra. Kjellmark har också antytt dessa fåror. Före det sist beskrivna $\bar{\eta}$ synes också en stav, som jag ej kritat, då den ej föreföll mig helt säker; den är kanske huggen.

22. Drevs kyrka. Uppvidinge hd.

Pl. XVI: 1—3, XXXVI: 2.

Litteratur: Rogberg: Hist. Beskrifning om Småland s. 279; E. Israelsson: läsning i Forsanders Anteckningar rör. Småland, vol. V; i samma handskriftsband läsning av Forsander(?); Wallman: teckning i A. T. A.; L. 1991; Wieselgren: Ny Smål. Beskr. II s. 879; Stephens: O. N. R. M. I s. 279 med teckn.; Ihrfors: Smol. sacra III s. 60 med teckn.; Wistrand: sockenbeskrivning med teckn. i N. Sm. Ark.; Wistrand: Uppvidinge bl. 4 med teckn.

I Drevs nya kyrkas torn hänga tre klockor, av vilka de två mindre förut tillhört den gamla kyrkan, vilken som gudstjänstlokal ersattes av den nya 1867 men ännu står kvar. Den minsta klockan är försedd med en runinskrift.

Drevklockan är av den smäckra, långsmala typ, som efterträdde den bikupformiga.¹ Den är 74 cm. lång, och dess diameter är 58 cm. I överensstämmelse med dess ålderdomliga karaktär i övrigt är dess utsmyckning mycket enkel. Ett band bestående av två rundstavar löper runt halsen. Den översta rundstaven ligger 4 ³/₄ cm. nedanför kronplattans nedre kant, och bandets bredd är 2,5 cm. Den övriga decorationen utgöres av det skriftband, bestående av två rundstavar, vilket avgränsar slagringen uppåt och på vilket runorna stå. Det är 3 cm. brett. Avståndet mellan båda banden är 42 cm. Det längsta avståndet till klockans sidolinje från en lodrät linje, sträckande sig uppåt från nedre bandets överkant, är 7 mm. Klockkroppen är slät utan någon inskription eller utsmyckning eller några märken. Den undre bredden är 5,5 cm. tjock och stiger svagt uppåt-inåt. Kronan består av sex byglar, som äro sexkantiga. De ha en rundad, obruten yta inåt och svarande mot denna en ganska bred, rak yta på utsidan och mellan dessa ytor två smalare på vardera sidan. Öppningen i mittbågen i kronan har formen av en oval, som nedtill avskäres av en rak linje. Inskriften löper från höger till vänster med omvända runor i relief, s. k. spegelskrift.

Inskriften lyder:

afemaria : grazia	bropirsbbi : gesus kristus
1 5 10	15 20 25 30 35

Före nr 1 **a** synes en vertikalt ställd liten stav, som från övre rundstaven går 6 mm. nedåt. Den är relativt regelbunden i formen och kan vara avsiktlig. 1 **a** liksom alla andra **a** i inskriften har en bistav, som ej går över på andra sidan huvudstaven. På nr 2 **f** är nedersta delen av huvudstaven skadad av upphöjningar i malmen. Dylika finnas även mellan bistavarna. Någon punktering kan ej upptäckas. 6 **r** är något oregelbundet med en liten utvidning till höger om huvudstavens övre del. Den är troligen oavsiktlig; någon liknande finnes ej på andra **r**. Över huvudstavens nedre hälft går ett smalt tvärstreck liknande en **n**-bistav, förmodligen tillfälligt. Bistavens inbuktning stöter ej intill huvudstaven på detta eller andra **r** i inskriften. Mellan 14 **a** och 15 **b** är ett avstånd av ca. 11 cm. 18 **p**:s bistav är ansluten till huvudstaven nära dennas ytterändar. 20 **r** är skadat av en upphöjning. 21 **s** och andra **s** i inskriften, 27, 29, 33, 36, äro av yngre typ $\mathcal{N}$ d. v. s. i gjutformen ristat $\mathcal{V}$. På övre delen av 21 **s** synes ett litet snedstreck, svagare än runans övriga delar, tillfälligt. Ett par små punkter bredvid varandra efter sista runan förefalla att vara tillfälliga. Flera liknande finnas runt ikring.

1—3 **afe**, lat. *Ave*. Stavningen med **f** beror förmodligen på inflytande från modersmålet, där **f** var det härdvunna tecknet för intervokaliskt *v*-ljud. På samma sätt stavas detta ord i inskrifter från Gotland² och på den runristade klockan från Hæstrup i Danmark (där man även

¹ Vid beskrivningen av klockan följer jag de anvisningar, som lämnats av Uldall i hans arbete Danmarks middelalderlige Kirkeklokker. Se särskilt Indledning s. iv ff. och s. 3 ff.!

² Säve: Gotl. runinskr. nr. 79, 149 (i Gutniska urkunder).

finner **fentrikis**, fel för *ventris*, varigenom ristarens okunnighet i latin ännu tydligare framträder).¹ Den vanligaste stavningen med runor är **auē** ~ **auæ**, t. ex. på klockan i Vrigstad L. 1989, på Sm. 38 Pjätteryds dopfont och på de västgötska kyrkklockorna T. 28, 56, 106, 122 m. fl.

Gratia uppträder i stavningen **grazia** 9—14, som återger det äldre medeltidslatinets uttal av *ti* framför vokal. Uttalet av *t* i lat. ord i denna ställning började under 2:a årh. e. Kr. närma sig *ts*, som utvecklades till *s* i Frankrike, och från 1200-talet har detta uttal varit rådande även i Sverige. Det framgår av sådana skrivningar som *osgosia* DS nr 762 år 1283, *consensiente* DS. nr 1532 år 1307 m. fl.² I Danmark på ett av Jakob Røds rökelsekar från tiden 1275—1300 står **grasia**.³ Drevinskriften, som tillkommit tidigast i slutet av 1200-talet, är på denna punkt konservativare.

21—24 **sbbi** återger det fsv. mansnamnet *Sibbi*. På liknande sätt stavas på döringen från Angelstad, Sm. 26, där **s**-runorna äro av ungefär samma typ som i Drevinskriften, ordet *sighni*, pres. konj. av *sighna*, [ʃ*|]. En **s**-runa med förlängd vertikalstav kan ju fattas som en binderuna mellan **s** och **i**⁴ och har kanske använts som en dylik, men det är lika möjligt, att **i** uteglömts i båda fallen, emedan den högra vertikalstaven i **s** till formen liknade en **i**-runa. Sista runan i **sbbi** betecknar förmodligen *i*-ljud, eftersom *e*-ljud i inskriften betecknas med **e**. På döringen i Angelstad, Sm. 26, läses **shni** men **kiorpe**. Se s. 86 ff.! *Sibbe* är ett östnord. namn och förekommer enl. v. Friesen redan på Rökstenen bland lönnrunorna på toppytan⁵, på de uppländska stenarna L. 64 (Sv. Rr. s. 48), L. 65, L. 283, L. 432 (Sv. Rr. s. 82), L. 561, L. 638, L. 655, vidare på Sö. 183, Sö. 273, Sö. 288 och Sö. 305 samt på L. 1238 från Vallsjö sn i Västra hd i Småland, i vilket landskap namnet ännu brukas. Det ingår också i ortnamnet *Sibbamåla* 1545 i Konga hd.⁶ *Sibbe* är ganska vanligt i diplom såväl från Svea- som Götaland och förekommer även i Danmark.⁷ På västnord. område finnes ett enstaka *Sebbi* i *Úlfr Sebbasunnr*, vilket motsvaras av den i Dalarna förekommande formen *Sebbe*.⁸ *Sibbe* uppfattas i allmänhet som en kortnamnsform till namnet *Sigbiorn*.⁹ Det på en av Ardrestenarna förekommande mansnamnet **siba** anser Pipping ej vara besläktat med *Sibbe*.¹⁰ I fengl. förekommer *S(a)ebbi*, *Sibbi* etc.¹¹

25—29 **gesus** *Jesus*. Stavningen **gesus** ~ **gibus** är vanlig i runinskrifter, t. ex. Ög. 49 från 1200- eller 1300-talen¹², Ög. 248, som förmodligen tillkommit efter 1300¹³, de gotländska L. 1693, 1724, 1736, 1737, 1752, den med runor skrivna Mariaklagen, skånsk, från tiden 1300—1350¹⁴, samt på två danska rökelsekar från tiden 1275—1300.¹⁵ Åkirkebyfonten från o. 1280 har **iesus**¹⁶, och klockgjutaren Haquinus i Västergötland o. 1350 stavar **iässus**, T. 56, 106, 122. I de litterära urkunderna, t. ex. Codex Bureanus, finnas även enstaka *g*-former i liknande ställningar vid

¹ D. R. vol. IV s. 141.

² Hammarström; Glossarium s. 26 f.

³ D. R. vol. IV s. 119.

⁴ Om dylika frågor se D. R. I s. XXXVI.

⁵ v. Friesen: Rökstenen ss. 19 och 49 ff.

⁶ Ödeen s. 325.

⁷ D. R. IV s. LXII, Nielsen s. 81.

⁸ v. Friesen: Rökstenen s. 49 f.

⁹ G. Vigfusson i Cleasby and Vigfusson, Icel.-Engl. Dictionary, s. XXXIV («Sebbi from Sig-björn»), Rydqvist: Sv. språkets lagar V s. 219, Lind: Dopn. sp. 871, Ödeen s. 325, Wessén: Namnstudier s. 10.

¹⁰ Hum. Vet. Samf. Skrifter VII: 3 s. 24 f.

¹¹ Redin: Uncompounded pers. names s. 128.

¹² Ög. s. 50.

¹³ v. Friesen i Fornvännen 1919 s. 112 ff.

¹⁴ Mariaklagen utg. av Brøndum-Nielsen och Rohmann ss. 42, 47.

¹⁵ D. R. vol. IV ss. 115, 137.

¹⁶ Wimmer: Døbefonten i Åkirkeby ss. 38, 74.

sidan av stavningar med *i*.¹ Stavningen *gesus, gerusalem* o. s. v. inom medeltidslatinet i Sverige anses bero på utländska förebilder² och stå i samband med den utveckling inom vulgärlatinet, varigenom *g > j* framför *e* och *i*.³

Transskriberad lyder alltså inskriften:

Ave Maria! Gratia. Bróðir *Sibbi. Jesus Kristus.

Klockgjutaren betecknar sig själv med epitetet broder, d. v. s. klosterbroder. Munkarna, i synnerhet benediktinerna, hade sedan gammalt varit verksamma som klockgjutare, vilka vandrade kring och uppförde sin hytta i närheten av den kyrka, där klockan skulle hänga.⁴

Beträffande dateringen av denna inskrift märkes, att runorna tillhöra det yngsta runalfabetet: av stungna runor förekomma † och ‡, **a** har bistav, som ej går över till höger om huvudstaven †, ‡ har endast en bistav †, och skillnad göres mellan † **s** och † **ts**. Dessutom dubbelskrivas långa konsonanter, t. ex. **sbbi** = *S(i)bbi*. Samma drag finnas redan i Salebyklockans inskrift 1228, som emellertid har en **s**-runa av äldre typ † än Drevklockan, vars **s**-runor ha förlängda vertikalstavar, en **s**-form, som är sällsynt före 1300. Se s. 17! Drevklockans **s** och dess runor över huvud äro å andra sidan ursprungligare än de, som förekomma på de av Magister Haquinus o. år 1350 gjutna klockorna i Västergötland, T. 56, 106, 122. **s**-runorna i dessa inskrifter ha en egendomlig form, som tydligen är påverkad av latinska majuskler, och inskrifterna utgöras av en blandning av runor och majuskler. Dessutom förekomma binderunor **auæ**. I dessa avseenden står Drevinskriften på ett ålderdomligare stadium (**s** i **sbbi** är ej en binderuna i samma mening som den ovan påpekade och kan bero på förbiseende). Runtypologiska fakta låta alltså förmoda, att Drevklockan gjutits någon gång under perioden 1300—1350.

En granskning av klockans form och dekoration bekräftar denna datering. Karakteristisk för de romanska klockorna är deras långsträckta form. Drevklockans längd, 74 cm., är 1,27 gånger större än diametern, 58 cm. Man får emellertid ej överdriva värdet av denna faktor som dateringsmedel⁵, och de romanska klockorna förefalla att vara smäckrare, än vad de i verkligheten äro, därigenom att sidolinjen mellan halsen och slagringen har en mycket liten insvängning och att diametern stiger betydligt först i själva slagringen. Som redogjorts för ovan, har Drevklockan även ur denna synpunkt en ursprunglig form, i det avståndet mellan bandet kring slagringen och det band, som går runt halsen, är stort i förhållande till inbuktningen på klockkroppen. Som jämförelse erbjuda sig måtten på de klockor, för vilka Uldall redogör (a. a. s. 5). Drevklockan är alltså till sin grundtyp relativt ursprunglig, men åtskilliga smådrag i dess konstruktion och utsmyckning ge ganska tydliga anvisningar om att den tillhör en relativt sen tidpunkt.

Inskriften är s. k. spegelskrift. När man göt en klocka, uppförde man av mursten och lera en kärna, som i den färdiga klockan motsvaras av det inre tomrummet, och över kärnan bredde man den s. k. »klocks kjortan» av talg och över denna en »kappa» av lera. Genom uppvärmning inifrån den ihåliga kärnan fick man lera att torra samtidigt som man smälte ner talgen. Det utrymme, som denna upptagit, fylldes vid gjutningen med smält malm. Inskrift på klockan anbragtes på olika sätt; o. år 1200 lärde man sig att lyfta av den torra kappan och rista inskrift på dess insida före gjutningen.⁶ Denna skrift framträder upphöjd och omvänd på klockan, s. k. spegelskrift, som vi finna på Drevklockan.

¹ Ottelin: Studier öfver Cod. Bur. § 5: 2 anm. 1.

² Exempel på dylika hos Diehl: Inscriptiones latinæ christianæ III s. 194.

³ Hammarström: Glossarium s. 30, Nbg. s. 167.

⁴ Uldall a. a. s. VIII.

⁵ Schönermark: Die Altersbestimmung der Glocken s. 23.

⁶ Uldall a. a. s. v ff., s. 20 ff., Hildebrand: Sveriges Medeltid I s. 501.

Den form, som öppningen har i kronans mittbåge, en oval avskuren av en rak linje nedtill, förekommer *ej före 1200*.¹

Den sexkantiga form, som vi iakttagit på byglarna i kronan, är ett relativt ungdomligt drag. På de äldsta danska klockorna äro byglarna runda, men *under senare delen av 1200-talet* uppträda de i en annan form, avrundade inåt men kantiga på utsidan med en mittyta där, som är större än de andra², i huvudsak samma typ som på Drevklockan. De svenska klockorna från Lerbo, »en typiskt romansk 1200-talsklocka»³, Tegelsmora »från 1200-talets förra hälft»⁴ och Kungsbarkarö »från 1200-talets förra hälft»⁵ ha alla smala, runda, släta byglar.

På de äldsta danska klockorna, från 1100-talet, lutar den undre brädden inåt-nedåt, så att den bildar en rät vinkel med det nedersta av slagringens yttersida. Under 1200-talet höjer den sig, så att den blir vågrät, och *vid 1200-talets slut* går den från ytterranden svagt uppåt mot klockans inre.⁶ Drevklockans underkant har en sådan ställning; på de förut omnämnda svenska 1200-talsklockorna är den vågrät.

Inskription på ett band ovanför slagringen som på Drevklockan är *ej vanlig efter 1350*. På de yngre klockorna anbringas inskriften på halsen.⁷

Drevklockan är alltså av utpräglad romansk typ, men den kan, som ovan har visats upp, *ej ha tillkommit förrän o. år 1300*. Å andra sidan är den i viktiga avseenden ursprungligare än klockor från mitten av 1300-talet. Under perioden 1300—1350 har den alltså förmodligen kommit till. Under 1300-talet lärde man sig att göra klockorna fylligare i klangen genom att giva dem en mera utsvängd form nedtill, samtidigt som kronan blev grövre och hållbarare och dekoren rikare.

23. Dädesjö gamla kyrka. Uppvidinge hd.

Pl. XVII: 1.

Litteratur: Wrangel och Rydbeck: Medeltidsmålningarna i Dädesjö och övergången från romansk stil till gotik [= Mandelgren: Atlas till Sveriges odlingshistoria. Tillägghäfte 1], pl. IV, VI.

I Dädesjö gamla kyrka, som hör till de i konsthistoriskt avseende märkligaste landskyrkorna i Sverige, framför allt genom sitt målade innertak, finnas på ett av bildfälten i taket några runor. Jämte en rik dekorativ utsmyckning bestå målningarna av scener ur Kristi och Jungfru Marias liv, änglafigurer, evangelistframställningar, två gammaltestamentliga bilder samt scener ur Staffanslegenden. Alla dessa figurer stå inom målade rundlar, sammanlagt 30 stycken, vilka äro ordnade i rader. I andra raden från öster räknat i den rundel, som är nr två i ordningen från norra väggen, ser man ängeln Gabriel inför Maria och bakom henne Josef. Ängelns namn är skrivet med runor på ett språkband:

g a b r e æ l :
1 5

Runorna avtaga i tydlighet mot sin nedre del. Det språkband, varpå de stå, går i takplankornas längdriktning, så att en springa mellan två plankor skär av bandets nedre kant, på

¹ Uldall a. a. s. 5.

² a. a. s. 6.

³ Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria XX s. 36.

⁴ Upl. Fmf. tidskr. 1923 s. 120.

⁵ Från Johannes Rudbeckius stift s. 3.

⁶ Uldall a. a. s. 6.

⁷ Uldall a. a. s. VIII.

vilken emellertid inga spår av runor finnas. Den bäst bevarade runan 7 **l** kan skönjas ända ned till springan 37 mm. från runans topp. På 3 **b** synes den övre bistaven med sin nedre ända stöta intill huvudstaven. Av 4 **r** är så mycket bevarat, att man kan se en bit av bistaven nedanför dess inbuktning, vilken stöter intill huvudstaven. 5 **e** är tydligt stunget.

Stavningen **gabreæl** kan jämföras med **gabrel** på Aakirkebyfonten, förmodligen uttalat *gabrel* eller kanske *gábrél* enligt Wimmer.¹ Namnet stavas Γαβριηλ i den grekiska bibeltexten, *Gabriel* i Vulgata. Det har förmodligen uttalats med *i* mer eller mindre reducerat som i nutida dialekter. † *æ* är en vanlig beteckning för lat. *e*, t. ex. **auæ**, **bænæþ**[ikta], **mulæribus**, **-æn-ris**, **plæna** Sm. 38 Pjäteryd, **auæ** T. 122, **montæ**, **sæptem** o. s. v. Ög. 248.²

Dädesjömålningarna dateras till 1275—1300, av Lindblom³ snarast till en tidpunkt närmare det förstnämnda årtalet, av Rydbeck till tiden något före år 1300.⁴

24. Skårtaryd. Dädesjö sn. Uppvidinge hd.

Pl. XXXV: 1, 2.

Den nedan beskrivna runristade sländtrissan av sandsten är funnen av F. O. Johansson i en åker till Skårtaryds Norregård. Föremålet är numera deponerat i Dädesjö hembygdsmuseum. I samma åker påträffades ett litet stycke från den plats, där sländtrissan låg, en stenyx, 35 cm. lång.

Trissan är 47 mm. i diameter. Tjockleken varierar något; på ett ställe utmed kanten är den 7 mm., på ett annat 5 mm. Hålets diameter är 7 mm. Runorna, som äro 15—17 mm. höga, vända basen mot trissans ytterkant, toppen mot mitthålet. På samma sida som runorna finnas även två dekorativa figurer, dels mellan runorna 5 och 6 en triangel, som delas på mitten av en med basen parallell linje, dels mellan runorna 6 och 1 en triangel, i vilken en annan mindre dylik är inskriven. Vid toppen av den större triangeln går ett streck, som bildar sneda vinklar mot triangeln's sidor.

På trissans baksida äro 12 små runda skålformiga fördjupningar av växlande storlek, de största 2 à 3 mm. i diam., vilka äro ordnade med en viss symmetri. På baksidan märkas även några ganska oregelbundna linjer, som bilda en kors- eller svastikaliknande figur.

Runorna läser jag på följande sätt:

b r u b a o
1   5

Bistavens inbuktning på 2 **r** går nära intill huvudstaven utan att dock beröra densamma. Toppen på 5 **a** kröker något åt vänster. Huvudstaven till 6 **o** är tydlig; bistavarna ha ej samma skärpa som de övriga ristningarna men kunna med säkerhet anses vara avsiktliga. De äro riktade snett ned mot höger. Den övre av dem utgår från toppen av huvudstaven.

¹ Wimmer: Døbefonten i Aakirkeby s. 43.

² Ög. Inl. § 18: 7, v. Friesen i Fornvännen 1918 s. 199 ff., Fornvännen 1919 s. 112 ff.

³ La peinture gothique s. 143.

⁴ a. a. s. 11.

25. Älghults kyrka. Uppvidinge hd.

Pl. XXXV: 3, 4.

Litteratur: Rogberg: Hist. beskr. om Småland s. 258; Elers: Historia om vägarne i Sverige, Tom 6; L. 1945.

I Älghults kyrka finnes ett runristat gångjärnsbeslag, vilket suttit som det mellersta på den gamla kyrkans största dörr¹, varifrån det överflyttades till den nya kyrkan, när denna byggdes 1805—1806.² Det förvaras numera i sakristian. Där finnas också fem andra järn med samma form som det runristade men utan den för det senare karakteristiska fiskbensornamentiken. Fyra av de förra äro dekorerade med längsgående refflor, sex eller sju till antalet. På ett av dem är hela ytan ornerad med tvärrefflor. Ett fotografi har tagits av det runristade i dess helhet och ett på närmre håll av inskriften.

Järnet är 97 cm. långt. Dess spets har formen av ett treflikigt blad. I dess längdriktning löpa två parallella skårer, mellan vilka de sju spikhålen befinna sig. Det övre av de trenne längsgående fält, vari järnet sålunda uppdelas, är 17 mm. brett, det mellersta 21 mm. och det nedersta 12 mm. brett. Tjockleken är 11 mm. vid den inre ändan, 5 1/2 mm. vid den yttre. Runorna stå i två rader på de övre och mellersta fälten. Deras höjd är identisk med respektive fälts bredd. Utom med de ovan nämnda horisontella strecken har järnet ornerats med snedstreck, som på det nedersta fältet gå snett uppåt mot höger, på det mellersta snett uppåt mot vänster och på det översta i samma riktning som på det nedre. Tillsammans med längdfårorna bilda de ett slags ax- eller fiskbensdekoration. Inskriften lyder:

e	k	i	r	k	þ	u	s	n	
1		5		10					
i	h	a	k	r	u	þ	t	r	n
		15		20					

Nr 1 **e** är tydligt stunget. Nr 3 är **k**. Mellan huvudstaven och bistaven märkas dock ett par fördjupningar, nämligen ett kort streck, som går parallellt med bistaven och med sin nedre ända når nästan in till huvudstaven, samt vid andra ändan av detta streck en liten fördjupning, som dock är skild från den andra lilla fåran av ett parti, som aldrig varit genomhugget av någon mejsel, och runan bör säkert ej läsas som **f**. Ej heller har här varit någon stingning. De omtalade ojämnheter mellan huvudstaven och bistaven i 3 **k** äro förmodligen rostgropar. Flera sådana finnas på andra ställen i inskriften. Bistavens inbuktning på 5 och 19 **r** går ej in till huvudstaven. 7 och 17 **þ** ha lång bistav. 9 **s** är av äldre typ $\mathcal{S}$, 10 och 20 **n** ha bistav, som ej skär huvudstaven, likaså 13 **a**. 18 **t** har bistav endast till vänster. Bistaven på 20 **n** fortsättes nedåt av en naturlig fåra i järnet, från vilken bistavens slut dock är tydligt avgränsat. De närmast efter 16 **u** följande runorna har jag fattat som **þ t**. Det senares bistav stöter med sin nedre spets in till bistaven på 17 **þ**, och den sistnämnda runan tillsammans med 18 **t**:s bistav skulle kunna läsas som en binderuna $\widehat{\text{þk}}$ åtföljd av ett **i**, men bistaven förefaller att vara naturligare inpassad på den följande huvudstaven än på **þ**:s bistav, och binderunor saknas för övrigt i inskriften.

Det synes ej lätt att få någon mening i Älghultsjärnets runor. I A. T. A:s planschsamling har jag emellertid funnit teckningar av ett gångjärn från Stockaryds kyrka i Västra härad, vilket i fråga om sin allmänna typ, dekoration o. s. v. fullständigt överensstämmer med Älghultsjärnet. Det är även försett med runinskrift. De båda gångjärnen ha med all sannolikhet tillverkats av

¹ Rogberg, Elers a. a.² Wieselgren: Ny Smål. Beskr. II s. 857.

samma smed. Att **p** i Stockarydsinskriften är av annan typ, **þ**, hindrar ej detta antagande. Inskriften lyder: **iag maþr**, alltså verkliga ord men utan någon mening. Inskriften synes hava tillkommit uteslutande av klåfingrighet, och vi böra alltså ej ställa alltför stora förväntningar på Älgghultsristningen. Att dess osammanhängande runor skulle ha någon magisk innebörd håller jag ej för troligt, och den besläktade Stockarydsinskriften ger ju ej något stöd åt ett sådant antagande.

Inskriftens första runor **el kirk** leda osökt tanken på **Elgiaholts kirkia*. Älgghult skrives *Elgiahult* DS 1431 år 1304, *Älgghulta* DS ns nr 485 år 1404. Hur skall det övriga förstås? Kan **pus** vara en förkortning av *Dominus* (ang. **p** = lat. *D* se s. 22!) eller **pusn** förkortning av något personnamn? Bakom runorna 12—17 **hakrup** kan möjligen dölja sig namnet på byn *Hagreda* i grannsocknen Sjösås. De sista runorna i inskriften äro 18—20 **trn**, fsv. *Drotin*? I Rosengrens Ny Smål. Beskr. II (Uppvidinge) s. 35 tolkas inskriften »Denna dörr ihakades 1258». I gyllentalsraden på runstaven är **t** = 12, **r** = 5, **n** = 8¹, men om det finnes något annat exempel på en dylik användning av gyllentalsrunorna är mig ej bekant.

Av denna inskrift hava **el kirk**, förmodligen = **Elgiaholts kirkia*, upptagits i ordförteckningen.

Beträffande inskriftens ålder kunna vi lägga märke till att **s**-runan är av äldre typ, **ʒ**, och att den sannolikt samtida Stockarydsinskriften saknar svarabhaktivokal mellan **p** och **r** i **maþr**, men de båda inskrifterna uppvisa även drag, som förläna dem en ganska ungdomlig prägel. Om **hakrup** på Älgghultsjärnet är en skrivning för *Hagrydh* — vilket emellertid endast är en gissning — har **r**-runan här använts felaktigt, och det fullständiga sammanfallet mellan ljuden **r** och **r** anses ej vara fullbordat förrän på 1200-talet.² Som en viktigare hållpunkt för dateringen kan anföras skrivningen **iag** i stället för äldre **iak** i Stockarydsinskriften. Övergången **k** > **g**, **ʒ** i dylik ställning kan ej konstateras förrän vid 1300-talets början och senare.³ I Smålandslagen, som enl. Noreen: Aschw. § 7: 20 tillkommit 1350—1375, skrives *sik*, t. ex. Schlyter: Corpus VI s. 101, 102, 104.

Den fiskbensornamentik, som förekommer på de båda runristade dörrjärnen från Älgghult och Stockaryd, återfinnes på andra medeltida smiden från Småland och de övriga Götalandskapen, t. ex. de praktfulla järnbeslagna kistorna från Rydaholm⁴ och Voxtorp⁵ och även på de berömda kyrkdörrarna från Moheda⁶ och Skirö⁷ i Småland, Väversunda⁸ i Östergötland, Götunda⁹ och Versås¹⁰ i Västergötland m. fl. Det spetsiga mittbladet vid gångjärnsbeslagets yttre ända har också motsvarigheter bland de ovannämnda mycket mera lysande representanterna för den medeltida smideskonsten i dessa bygder.¹¹ Denna anses ha blomstrat under 1100- och 1200-talen.

¹ Brate: Nordens äldre tideräkning s. 10.

² Noreen: Gesch. § 172.

³ Noreen: Gesch. § 182 a.

⁴ Bild hos Romdahl i Fornvännen 1914 s. 236, Wrangel i Värnamo Hemb.-fören:s årsskrift 1928 s. 4.

⁵ Romdahl a. a. s. 236, Wrangel a. a. s. 5.

⁶ Wrangel i Tidskrift för konstvetenskap 1928 pl. XXIX.

⁷ Wrangel: senast a. a. pl. XXX.

⁸ Janse: Medeltidsminnen från Östergötland, fig. 9.

⁹ Romdahl a. a. s. 242.

¹⁰ Romdahl a. a. s. 240; se ang. dessa frågor även E. Lundberg i Rig. 1927 s. 49 ff.

¹¹ Wrangel i Värnamo hembygdsfören:s årsskrift 1928 s. 8.

26. Angelstads kyrka. Sunnerbo hd.

Pl. XVII: 2, XXXVII: 1.

Litteratur: Mg avd. XII, läsning den $10/6$ 1865; Carl Säve i V. H. A. A:s Månadsblad 1873 s. 129 med träsnitt av M. Schensson; fotografier i A. T. A.; J. S.: »Et Besøg i Smaaland» i Illustreret Tidende 19 jan. 1873 med träsnitt; Ihrfors: Smol. sacra III s. 208; Wistrand: teckning i N. Sm. Ark.; Friberg: fotografi och protokoll över undersökning i N. Sm. Ark.; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 45.

I Angelstads kyrka förvaras en runristad järnring, som förut suttit i den södra kyrkdörren.¹ År 1872 togs den ur dörren och lämnades till museet i Växjö men har senare återbördats till församlingen.² Den hänger nu inne i kyrkan på den norra väggen framme i koret.

Egendomligt nog har ringen alldeles undgått äldre forskares uppmärksamhet, ända tills Mandelgren ritade av den, vilket skedde år 1865.³

Ringens, som är tillverkad av smitt järn, 19 mm. tjockt, åttkantigt, är cirkelrund och mäter 24 cm. i diameter. Det parti, som befinner sig inne i öglan, varmed ringen varit fästad i dörren, är runt och något smalare. Vid fästet mötas tvenne djurhuvuden med uppstående öron och uppåtböjda nosar. Huvudenas översidor äro refflade. På ringen finnas dessutom tre knappar eller ganska platta knölar, en längst ned mitt emot fästet, och en på vardera sidan mellan den nedersta knappen och djurhuvudena, något närmare den förra. Dessa knappar ha en skåra runt kanten. Inskriften är anbragt på nedre hälften av ringens framsida. På ringens vänstra halva stå runorna 1—12, på den högra 13—31. Runorna äro inhuggna med en liten mejsel och äro 10 till 11 mm. höga. Inskriften lyder:

mahnus: þeþeþs kiorþe mek guþ shni þen

1   5   10   15   20   25   30

På 5 **u** synes ej förbindelsen mellan huvudstav och bistav. Ingen tvekan kan råda om läsningen av runan. 6 **s** är av yngre typ. 7 **þ** har lång bistav, som går mellan huvudstavens topp och bas. Dess översta del är ej klart synlig, men spåren tyda på att den gått ända upp till huvudstavens översta topp. 8 **e** är tydligt försedd med en punkt eller ett litet streck, som går vågrätt tvärs över huvudstaven och ger runan ett från **a**, **æ** och **n** tydligt skilt utseende. Säve läser **e**, men på hans teckning är den ritad som **æ** †. Nr 10 består av en tydlig huvudstav och en lika tydlig vågrät bistav över huvudstavens mitt med sin största del till vänster om denna. Hos Säve har runan felaktigt tecknats som ett **a** †: »hon kunde möjligen vara † eller † men liknar dock mest ett †».⁴ Ristaren undviker emellertid noggrant att draga bistavarna på † och † över huvudstaven; jfr 2 †, 4, 27, 31 †. Man kan även jämföra 15 †, om vilken det samma gäller. Bistaven är dessutom som påpekats vågrät. Ristaren kan möjligen ha menat att göra en binderuna **an**, men denna har, där den förekommer, snedställda bistavar †, t. ex. på gravstenen från S. Unnaryd⁵, de danska Ø. Brønderslevstenen och rökelsekaret från Ulbølle.⁶ Det får kanske ej anses helt uteslutet, att vi här ha en missristad **an**-runa, och den skulle också kunna förklaras som en **æ**-runa, vars bistav av misstag blivit horisontell, men i båda fallen har

¹ Mg., Säve a. a. s. 131.

² »Ringens är av Angelstads församling återtagen år 1889(?) enl. uppgift af G. Södergren i Växiö d. $12/1$ 90», N. Sm. Ark.

³ Mg., ej 1864 som Säve uppger a. a. s. 131.

⁴ a. a. s. 135.

⁵ N. Sm. Medd. V s. 84 ff.

⁶ D. R. vol. IV s. 160, 116; flera andra exempel hos Stephens O. N. R. M. II s. 753, där även typen † förekommer.

tecknet till formen sammanfallit med en **e**-runa. Bistaven är huggen med ett enda slag och före huvudstaven, av vilken den övertväras. Taga vi det ristade för vad det i verkligheten är, böra vi alltså läsa **e**, och jag är närmast benägen att anse detta vara det av ristaren åsyftade. Den följande **n**-runan i det ord fsv. *Deghe*⟨*n*⟩*us*, som förmodligen stått här, synes ha uteglömts helt enkelt, kanske på grund av den nyss färdiga runans likhet med **þ**. Nr 11 är troligen resterna av ett **u**. En tydlig huvudstav synes och till höger om den en rostgrop. Från toppen av huvudstaven går ett kort svagt streck snett nedåt mot höger, vilket avbrytes av rostgropen. Säve anser det möjligt, att runan varit **þ**¹, men då borde något av bistaven vara synligt, där denna stöter intill huvudstaven. Den omtalade rostgropen går nämligen ej ända fram till huvudstaven, som är tydlig. Där har aldrig varit någon **n**-bistav. Efter denna runa följer en lodrät stav, som utgår från övre randen men endast är hälften så lång som de övriga runorna, samt efter den en kortare stav, som från nedre kanten sträcker sig ett stycke uppåt. Den förstnämnda av dessa två har förmodligen aldrig gått längre ned, än vad den nu gör; den senare kan möjligen ha sträckt sig längre upp, där det nu är en rostgrop. Man kan vidare iakttaga en fåra, som utgår från den nedre stavens topp och sträcker sig snett upp mot vänster. Den förefaller emellertid att vara naturlig, rost eller slag. En annan fåra sträcker sig i riktning från den övre stavens nedre ända mot den andras topp (se avklappningen pl. XXXVII: 1!). Den är rak och skarpt avgränsad men kan vara åstadkommen genom ett oavsiktligt slag. Spåren tala dock ej mot läsningen **s**. Säves antagande, att den sista vertikala staven skulle vara ett **þ**, är som han själv säger »mycket osäkert och ej synnerligen att bygga på».² Runan 13 är **k**. Ringen är här starkt rostad, och hela runan är ganska svagt synlig. Den kan ursprungligen ha varit stungen, som Säve antager³, men därav synes nu ingenting. Nr 17 **þ** har liten bistav. Runan 18 är tydligt stungen, likaså 20. Efter 21 **k** är en punkt, vilken enl. Säve⁴ är ett skiljetecken. Jag har ej uppfattat den så, då den är mycket svag och grund. Friberg: »möjligen(?) en punkt på mitten». Nr 22 är sannolikt **g**, fast stingningen ej är fullt lika tydlig som runan i övrigt. Säve läser **g**. 23 är **u**. Över huvudstaven går ett tvärstreck som är hugget men otvivelaktigt är en felristning. 24 är **þ**. Bistaven, vars övre del är svagare än den nedre, är sammansatt av tre små stavar, två snedställda, som med sin ena ända beröra huvudstaven, och en vertikal, avsedd att sammanbinda de andras ytterändar. Den sistnämnda har emellertid blivit för lång och ganska fristående. 25 **s** är av samma typ som 6 **s**, men den högra vertikala staven träffar snedstreckets ett gott stycke ovanför dettas nedre ända. Säves antagande (s. 133 f.), att här skulle föreligga en nödfallsbe-teckning av *i*, är mycket litet troligt. Högra partiet av **s** kan ha blivit litet grövre på grund av ett kraftigare slag på mejseln, och det lilla strecket i nedre högra hörnet är snedstavens nedersta del till höger om skärningen med vertikalstaven. Nr 28 är förmodligen **i**. De ojämnheter i runfårans kanter, som kunna iakttagas, ge ej tillräckligt stöd åt läsningen **e**. Hela runan är emellertid ganska otydlig. 29 är ett **þ** av samma typ som nr 17, men bistavens nedre del är mycket svag. 30 är troligen **e**. En stingning kan nog skönjas, som är tydligare än den man velat se på 28. Säve läser **æ**⁵, men jag kan ej se någon **æ**-bistav. De spår, som skulle kunna fattas så, äro ytterligt svaga.

I 1—6 **mahnus** är * enligt gammal ristningssed tecken för frikativt *g*, *gh*. Här måste man även räkna med att * kan stå som tecken för *ŋ*-ljud; *gh* övergår till *ŋ* framför *n* »schon vor-literarisch» enl. Noreen: *Aschw.* § 258: 1, i lagsvensk tid i södra och västra Sverige enl. v.

¹ a. a. s. 135.

² a. a. s. 132.

³ a. a. s. 133.

⁴ a. a. ss. 133, 135.

⁵ a. a. s. 134.

Friesen. I Götaland genomföres övergången o. 1300¹. Angelstadsinskriften är ej äldre (se nedan!).

Den förste kände bäraren av namnet *Magnus* är konung Magnus den gode i Norge † 1047, som uppkallades efter *Carolus Magnus*², vars binamn uppfattades som ett verkligt namn. Från Norge vandrar namnet till Tyskland och till Danmark och Sverige.³ Hos oss blir det mycket vanligt. Nordberg har i DS 33—1284, 1716—1737 räknat till 215 belägg.⁴ Det ingår i fyra småländska ortnamn på *-måla*.⁵

7—12 **peheys**, fsv. *Deghe*<*n*>*us*. Jag har övervägt möjligheten, att här skulle föreligga en latiniserad form av det i fsv. vanliga personnamnet *Pægn*. På en dansk runsten från Langaa på Jylland möter en form **pigin** av appellativet *pægn*, vilken anses motsvara den senare i danskan förekommande formen *thæghæn*.⁶ Denna form förekommer emellertid ej i Sverige, varken av personnamnet eller appellativet, och ordet är i den förstnämnda funktionen ej belagt som binamn, endast som dopnamn. Se vidare s. 109 f. ang. fsv. *pægn*!

Ganska vanligt är däremot lånordet *diaconus*, som uppträder i skiftande former och användes både som appellativ och binamn. Det inkommer i fsv. förmodligen från fengl. som *diacon* eller *lty.*, där det har formen *diaken*.⁷

Att *d* i latinska ord återgives med **p** i runinskrifterna är ganska vanligt, se s. 22! Appellativet *diäkn* har i fsv. formerna *diakn*, *dyäken*, *däkn*, *däken*, *deghn*, *diengn*⁸, binamnet *Diaconus*, *Diaken*, *Diacon*, *Dyaconus*, *Dyackn*, *Dyækn*, *Dyank*, *Dyaank*.⁹ Formerna utan *j*, *däkn* o. s. v. anser Noreen höra till *decanus*, som sammanblandats med *diaconus*.¹⁰ M. Cahen, l. c., som utförligt behandlat denna fråga från danska utgångspunkter, har påpekat, att det i danskan finnes naturliga förutsättningar för en ljudlagsenlig utveckling *diaken* > *deghn* (utt. *dæjn*), vilken sistnämnda form sammanfaller med den ur *dækin* (*decanus*) utvecklade. Motsvarande företeelser i Sverige äro danismer. Exempel på dylika förväxlingar i fsv. äro *dyäkin* i stället för *däkin* (*decanus*) år 1401 och 1405 och omvänt *däkn* i stället för *djäkn* (*diaconus*) år 1487 och 1491 (a. a. s. 225). I Danmark märkas *Hermanno Decn* 1408, *Nicolas Deghen* 1413, *Johannes Deghen* 1423, där *Decn*, *Deghen* användes som binamn i stället för det i äldre tid förekommande *Dyäken* (a. a. s. 224).

Det *Deghe*<*n*>*us*, som står på Angelstadsringen, kan fattas som en latiniserad form av det folkliga *Deghen*.

Deghe<*n*>*us* kan vara titel = »diakon, andlig av lägre grad, djäkne, skolyngling»¹¹, eller binamn. Det är knappt troligt, att smeden varit mässdjäkne eller djäkne i betydelsen skolyngling. På danska kan *diækn* även beteckna den gillesfunktionär, som på svenska kallas »ärändis brodhir» eller »gildissven».¹² Från innehållets synpunkt och med hänsyn till den gamla danska gränsens närbelägenhet är denna betydelse ej utesluten här, men det är lika troligt, att *deghe*<*n*>*us* är binamn. Så uppfattar Wimmer **diakææn** på Bregningestenen från 1200-talets senare hälft i satsen **helge diakææn : ristæ mek**.¹³

¹ Meddelat vid föreläsningar över nordisk språkhistoria § 96.

² Lind: Dopn. sp. 756 och där cit. lit.

³ Steenstrup: Mænds og Kvinders Navne s. 51.

⁴ Nbg. s. 82; det första belägget, DS 33 år 1135, åsyftar den danske konungen Sven Estridsson, som hade binamnet Magnus.

⁵ Ödeen s. 318. Övrig litteratur ang. detta namn se Björkman: Nord. Pers. s. 94.

⁶ D. R. vol. II s. 253, Brøndum-Nielsen: Gdansk I § 224.

⁷ M. Cahen i Acta phil. scand. II s. 210.

⁸ Sw.

⁹ DS Registret. I DS ns ytterligare växelformer.

¹⁰ Ark. f. nord. fil. 1890 s. 384; på samma sätt Kock: Ljhist. I s. 268; Sv. Ak. Ordb. 7 A sp. 1825.

¹¹ Sw. under *diäkn*.

¹² Kalkar under *degn*; Cahen a. a. s. 231.

¹³ D. R. VI: 14 (vol. IV). I Augerums sn i Blekinge finns ett *Djäknemåla*, som skrives *Degnemåalle* 1626. Förleden uppfattas av Ödeen s. 54 som appellativ.

13—18 **kiørpe** fsv. *giørðe*. Angående verbet »göra»:s formhistoria se v. Friesen i Nysv. Stud. 1934 s. 123 ff. Då *e* i *giørðe* är den vokal vi kunna vänta här på grund av vokalbalans, skulle *i* i 25—28 *sighni* möjligen kunna förklaras såsom beroende på vokalharmoni. Ang. vokalbalans redan i 1200-talsdiplom från Småland se Nbg. s. 215. I Smålandslagen, där på det hela taget ofullständig vokalbalans tillämpas i fråga om *i* ~ *e*, finnes dock en samling fall med *i* i öppen stavelse, där man skulle väntat *e*. Björkman uppfattar dem endast med tvekan såsom exempel på vokalharmoni.¹

I 19—21 **mek** är 20 **e** tydligt stunget, men man bör ha 23 **u** i minne, som fått ett liknande streck över huvudstaven, tydligen av misstag. Förmodligen har väl dock smeden ämnat rista **mek**. Ang. formerna *mek*, *mæk* o. s. v. se Noreen: Aschw. § 501 anm. 4 jämte hänvisningar.

25 **s** i **shni** skall förstås på samma sätt som **s** i **sbbi**, Sm. 22 Drev, hela ordet alltså fsv. *sighni*. Ang. *gh* se ovan!

Den sista satsen i Angelstadsinskriften återfinnes i fullständigare form på rökelsekaret från Ulbölle D.R.VII Ab. 2 (vol. IV) **gup : sihnn : þæn : mik : kørþæ** : . På ett annat rökelsekar av samme mästare, D.R.VII Ab. 5 (vol. IV) är samma sats endast representerad av orden **gup : si**.

Transskription:

Magnús Diaconus gerði mik. Guð signi þann!

Översättning:

Magnus Diaconus gjorde mig. Gud signe honom!

Angelstadsringens inskrift är relativt ung, såsom bland annat framgår av **s**-runans form (se s. 17!). Formen *mek* av det personl. pron. uppträder ej före 1350, och den form ordet *diaconus* här har är ännu yngre, o. 1400. Säve daterade inskriften till tiden 1350—1400.²

Ringar av samma typ som den nu beskrivna ha varit mycket vanliga i kyrkdörrar. Den mest kända är Forsaringen från 1100-talet³, som också har runinskrift. Andra dylika, utan inskrift, förekomma t. ex. i Kvibille i Halland, enl. Hildebrand den äldsta⁴, i Rogslösa, enl. Romdahl från 1100-talets mitt⁵, enl. E. Lundberg från tiden inemot år 1200⁶, i Väversunda, vars dörr är utförd av smeden Asmund, som enl. Romdahl verkat under 1100-talets senare hälft⁷, i Fornåsa, enl. Romdahl från 1200-talets början⁷, i Risinge, vars dörr daterar sig själv till 1495⁸, och i Askeby.⁹ I Markims kyrka i Uppland finnes också en dylik ring. Vapenhuset, i vars dörr den ännu hänger, är från 1400-talets mitt.¹⁰ Någon monografisk behandling av dylika ringar finnes ej. På åtskilliga sådana i Sverige och Norge finner man runinskrifter¹¹, de flesta ristade för att meddela, vem som tillverkat ringarna.

¹ Björkman: Smålandslagens ljudlära s. 31.

² a. a. s. 139.

³ Bugge: Runeindskr. paa Ringen i Forsa kirke s. 51 f.

⁴ Sveriges Medeltid III s. 396.

⁵ Fornvännen 1914 s. 231 ff., bild s. 232 (avbildad även hos Janse: Medeltidsminnen från Östergötland fig. 8).

⁶ Rig 1927 s. 49 ff.

⁷ Fornvännen 1914 s. 245.

⁸ Janse a. a. fig. 12.

⁹ Sveriges Kyrkor, Östergötland I s. 20.

¹⁰ Sveriges Kyrkor, Uppland IV s. 351, 354 fig. 324.

¹¹ L. 1949—1953, Bugge: Runeindskr. paa Ringen i Forsa Kirke s. 42.

27. Berga kyrkogård A. Sunnerbo hd.

Pl. XVIII: 1, 2.

Litteratur: Liljegren: brev till J. Adlerbeth 1831 i V. H. A. A:s arkiv, teckning i LfB.; L. 1255; P. Vistrand: sockenbeskrivning m. teckning i N. Sm. Ark., teckning i A. T. A., Sunnerbo bl. 10; Ihrfors: Smol. sacra III s. 308 med teckning; O. Källström: teckning den 28/7 1919 i Mg.; Kinander i N. Sm. Medd. 1922 s. 46, i Smäländska Hembygdsböcker II s. 45; Friberg: foto i N. Sm. Ark.

I Berga socken, som är rik på fornlämningar, i synnerhet järnåldersgravfält med bautaste-
nar¹, finnas fyra runstenar, Sm. 27—30. Hos L. upptagas dessutom ytterligare fyra runstenar
från Berga kyrka, 1256—1259, om vilka det upplyses: »I kyrkomuren inlagde vid nya kyrko-
byggnaden. Funnos i gamla kyrkan vid läktaren med inskriften vänd inåt kyrkan.» Denna
kyrka revs 1821. Någon inskrift meddelas ej. Tyvärr upplyser ej Liljegren om var de blivit
inlagda. I väggen till Ryssby kyrka ligger också en runsten, Sm. 39, vars inskrift vi endast
tack vare en lycklig tillfällighet känna till, och i Södra Ljunga kyrka har nyligen en runsten,
Sm. 43, helt oförmodat kommit i dagen.

Av de fyra runstenar i Berga, som ännu äro tillgängliga för undersökning, ligga två, Sm.
27—28, på var sin sida om huvudingången till kyrkogården. Sm. 27, som närmast skall tagas
upp till behandling, har enligt upplysningar, som Vistrand fått, suttit inmurad i en dörr-
öppning i gamla kyrkan.² Den lades sedan, enligt L., som trappsten vid nya kyrkans södra
dörr. När den togs upp därifrån är ej känt. Det första meddelande jag funnit om denna sten,
som är okänd i 1600- och 1700-talets antikvarisk-topografiska litteratur, förekommer i ett brev
från Liljegren till Jakob Adlerbeth, daterat Linköping den 13 juli 1831.

Stenen är 208 cm. lång, 50 cm. bred, 30 cm. tjock, och runorna äro 14 cm. höga. Dess högra
ända, som den nu synes på fotografiet, är den som stod i jorden, när stenen var upprest. Top-
pen är borta, och utmed den vänstra kanten, den som nu ligger mot marken, är stenen avslagen,
så att endast den nedre hälften av runorna finnes kvar. Utmed den andra långsidan har skrift-
ytan släthuggits, så att alla spår av runor försvunnit. Runorna stå på en randslinga, vars av-
slutning går upp mitt på stenen och slutar med ett kors, som endast delvis är bevarat. På
samma sätt är inskriften anordnad på den andra stenen vid kyrkan, Sm. 28. De runor och
delar av sådana, som finnas kvar, äro ganska djupa och tydliga. Inskriften lyder:

— — rþr · risti · kuml · þe . . . . . — apis · o · eklanti ·
1   5   10   15   20   25

Av de tre första runorna är endast basen kvar. Jag håller på goda grunder för troligt, att
här stått þurþr. L:s förslag Virikr måste förkastas liksom Vistrands NIKPR. Det första strecket
hör helt säkert till inramningen och sammanbinder de långsgående ramstrecken. Nästa streck
är, antager jag, nedersta delen av ett þ. Avståndet från det supponerade þ:s huvudstav till nästa stav
är tillräckligt stort, för att bistaven till ett þ skall ha fått plats där, fast intet av denna bistav nu
finnes kvar, emedan dess nedre ände nått huvudstaven högre upp. Jfr 15 þ, vars bistav når huvud-
staven på ett ännu större avstånd från basen. Det därefter följande strecket, vilket löper parallellt

¹ Kjellmark: Kronob. läns forn. s. 91.

² Vistrands notiser om denna sten äro — med undantag av läsningen — tryckta i Rosengrens Ny Smål. Beskr. III (Sunnerbo) s. 38.

med det föregående, är sannolikt huvudstaven till **u**, och nästa streck, som från kanten går snett nedåt, är bistaven. Runan är lika bred vid basen som 12 **u** i **kuml**. De två närmast därefter följande strecken utgöra nedre hälften av 3 **r**. Av dess bistav synes hela nedre hälften, och det allra nedersta stycket av bistavens övre hälft kan även ses. Fragmenten av det antagna 2 **u**:s bistav och 3 **r**:s huvudstav fattar **L**. som nedre delen av ett **r**, och på teckningen i LfB. går det senare i riktning snett in mot det förra. 3 **r**:s bistav är på samma teckning alldeles rak och läses **i** av Liljegren. Även på Vistrands teckning ha **u**:s bistav och **r**:s huvudstav och bistav återgivits felaktigt, i det de där löpa samman, så att de tillsammans se ut som gaffeln till ett **h**, felaktig rekonstruktion med all säkerhet. Av nr 4 **þ** synes nedre hälften, huvudstaven ett stycke ovanför bistavens nedre ända och av bistaven dess nedre hälft. Liljegren och Vistrand ha fattat runan som ett **k**. Den är emellertid med all säkerhet **þ**. Jämför man bistavens placering på 15 och 19 **þ** å ena sidan och på 11 **k** å den andra, ser man, hur betydligt högre den sitter på den senare. Av 5 **r** fattas övre delen, men läsningen är säker. Läsningen **þurþr** har alltså goda skäl för sig. Framlidne stationsinspektör Werner i Lagan berättade för mig, att »den runsten, som ligger i trappan, av folket kallas för *Torestenen*». I västra trappan ligger en gravsten, och det är den, som åsyftas med denna benämning. Någon runsten har aldrig legat på denna plats, men gravstenen har fått uppbära den muntliga traditionen om kyrktrappans runsten, sedan denna togs upp (se ovan!), och det är egentligen den senare, som avses med »*Torestenen*», vilken benämning förmodligen härrör från inskriftens första ord **þurþr** och har uppkommit på en tid, då av de första runorna mera var bevarat än nu. Det kan ha varit fallet ända tills nya kyrkan byggdes.¹ Nr 9 är med säkerhet **t**, ej **þ**; i senare fallet skulle bistaven varit synlig. **t**-bistavarna höra till det avslagna. 14 är **i**. Toppen är borta, av bistaven synes den nedersta spetsen. Nr 16 är **e**. I **L**. finnes ej denna runa, och på teckningen i LfB. synes på dess plats endast ett kort streck utan någon stingning. Av 17 synes nu endast nedersta tredjedelen. Av sammanhanget framgår, att runan bör ha varit **t**. Mellan denna runa och den nästa synes ett streck, som emellertid är av naturen. Nr 23 är **e**. Liljegren läser denna runa **þ**, Vistrand i **N. Sm. Ark.** likaså; på Vistrands teckning i **A. T. A.** är den ritad som **þ**. En tydlig snedfåra går här över huvudstaven i samma riktning och på samma plats som bistaven till ett **a**, men det bör observeras, att denna fåra utgör en del av gränsen till en hög avsats på stenen och sträcker sig i den senares längdriktning, fortsättande över de kringstående runorna både åt höger och vänster. Strax ovanför skärningspunkten mellan denna fåra och huvudstaven är dessutom en liten, fullt tydlig grop, som utgör stingningen av **i**. Av runorna 28—29 **ti** är nedre hälften borta.

1—5 (*þó*)*þr* är i hela Skandinavien ett av de vanligaste namnen. I Sverige förekommer det talrikt i runinskrifter — t. ex. de småländska **L. 1204** från Säby, **L. 1231** från Nävelsjö, **L. 1201** från Visingsö — och diplom från såväl Svea- som Götaland och ingår även i ortnamn.²

11—16 **kuml. þe**; ang. *kumbl* se s. 61 f.!

17—21 rsv. (*æn*)*dadis*, pass. 3 sg. pret. av verbet *ænda*. Jfr **sar. etapis. o. — klanti** **Sm. 29** Ingelstad i samma socken, **im. itapisk ou. tr i krikum** **Sm. 46** Eriksstad i grannsocknen Vittaryd. Ang. passivändelsen *-s* se s. 146! Samma vokal i stamstavelsen förekommer i **entapis** **Sö. 34**, **etapis** **D. II, 251** (Sv. Rr. s. 19, Uppland), **Ög. 155**, **entapis** **Sö. 9**, **Sö. 85**, **L. 1590** (Gotland) och sannolikt även i **eetapis** **Ög. 81**, **aitapis** **Ög. 81**. Dessa exempel visa, att rsv. *ændas(k)* använts = *dö*. Brate antager, att *andas* brukats i samma betydelse, liksom fvn. *andask*, och att det är en form av detta verb, som föreligger i **anlapis** **Sö. 65**.³ **antapis** läses på **Sö. 33** och **D. II, 19** från Uppland.

¹ Jag fick ej reda på traditionen om »*Torestenen*», förrän jag hade läsningen klar för mig, och stenens namn kan sannolikt annoteras som en bekräftelse på läsningens riktighet.

² Dieterich, Lgr.-Brate, Lind: Dopn., Nielsen.

³ Södermanlands Runinskrifter s. 50.

Detta antagande är ej nödvändigt, då runan **a** kan vara tecken för *æ*. På den anförda D. II, 19 skrives preteritum av *lata* **lat**.

Transskription:

(*pó*)rðr reisti kumbl þe . . . . . (*d*)aðisk á Englandi.

Översättning:

Tord reste denna vård . . . . . dog i England.

28. Berga kyrkogård B. Sunnerbo hd.

Pl. XIX: 1.

Litteratur: Liljegren: teckning i LfB.; L. 1260; Wieselgren: Ny Smål. Beskr. II s. 900; P. Vistrand: teckning i N. Sm. Ark., teckning i A. T. A., Sunnerbo bl. 10; Ihrfors: Smol. sacra III s. 308 med teckning; O. Källström: teckning d. 28/7 1919 i Mg.; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 45.

Wieselgren l. c. hänvisar till L., men läsningen avviker på ett par punkter från L:s och kan vara oberoende av denna. Alla de övriga källorna innehålla originalläsningar.

Av denna sten är endast toppen bevarad. Den har förut legat i östra kyrkogårdsmuren på utsidan.¹ Nu ligger den mitt emot den förut beskrivna Sm. 27 vid huvudingången till kyrkogården. Stenen är 1 m. lång utmed den längsta sidan, 65 cm. bred, 17 cm. tjock. Runorna äro 15 cm. höga, med ett par undantag mycket tydliga. Det som nu finnes kvar av inskriften är dess mittparti och de sista runorna. På den vänstra långsidan stå de första bevarade runorna. Övre kortsidans inskrift finnes också kvar, men högra långsidan, där fortsättningen varit ristad, är avslagen. Inskriftens avslutning, av vilken de fyra sista runorna äro bevarade, har gått nedifrån-uppåt ungefär mitt på stenen. Den yta, som inramas av runslingan vid stenens topp, utfylles av ett kors. Strax nedanför korset är en grop, i vilken nedre delen av runorna 1—3 och övre delen av 17—19 **itþ** befinna sig. Gropen har slät botten och är 35 cm. lång, 18 cm. bred, 6 à 7 cm. djup. Inskriften lyder:

— n . — ana : eftir : oitr . — . . . . . itþr :

1   5   10   15   20

Av nr 1 är endast nedre hälften kvar. Av sammanhanget framgår, att runan troligen varit **e** eller **i**; jag har ej antecknat någon punktering synlig. Av 2 **n** synes huvudstaven nedanför bistaven och större delen av den senare, därefter den nedre punkten i ett skiljetecken, varefter man ser basen av en runa, som av sammanhanget att döma bör vara **p**. Nr 7 är **e** med en tydlig punkt. Så läser även L., men Vistrand har här **i**. 12 **o** har bistavarna till vänster. Efter 15 **r** är stenens yta gropig. Den punkt, som här följer, har jag ansett vara huggen, men varken L. eller Vistrand ha tagit den med. Efter denna punkt synes nedersta delen av en stav, som saknas både hos L. och Vistrand. 17 är **i**. Den övre delen är tydlig, den nedre synes endast styckvis. Den sneda fåra, liknande en **a**-bistav, som övertvåras huvudstaven, är oregelbunden och knagglig, ej huggen. 18 **t** är tydligt. Detsamma kan sägas om huvudstavarna till 19—20 **pr**. Bistavarna till dessa två runor äro emellertid mycket grunda och svaga. Skillnaden i tydlighet mellan dem och ristningen för övrigt är påfallande, och man kan även lägga märke till hur otympligt 20 **r**:s bistav stöter intill ramlinjen. De avslutande två punkterna, som ej uppmärksamats av föregående undersökare, sitta på denna linje. Ristaren visar sig i övriga delar av inskriften erfaren och säker på handen. De båda bistavarna äro emellertid huggna. Man kan

¹ L.

ej komma ifrån, att de stå där med jämn botten och med samma form som bistavar till **p** och **r** på sin riktiga plats. Alla föregående undersökare ha också fattat runorna som **pr**. Det kan möjligen förhålla sig så, att ristaren haft någon mindre van medhjälpare, åt vilken han överlåtitt arbetets avslutande, eller att de två svaga bistavarna blevo bortglömda från början och ej blevo inhuggna, förrän stenen var rest.

12—15 **oit**r, den östnord. motsvarigheten till *Eyvindr*. Samma namn skrives **uinta**, Sm. 36 Bolmaryd, **uit** Sm. 37 Rörbro (och det är möjligt att detta namn, **u**[t], inlett inskriften Sm. 29 Ingelstad). I den föreliggande inskriften står namnet alltså i nominativform, ehuru det är styrt av **effia**, en sällsynt företeelse i rsv. I de östgötska inskrifterna är **utr**, Ög. 26, det enda exemplet bland maskulina ord med nom.-ändelsen **r**.¹ Brate antecknar även fem fall bland *an*-stammarna.² De äro emellertid samtliga osäkra: **iarli** Ög. 25, **skrli** Ög. 167, **tumi** Ög. 123 förekomma i försvunna inskrifter, läsningen **bui** Ög. 183 vilar på osäker grund, och **tuki** Ög. 104 synes kunna ha varit **tuka**. Kock har dragit fram tio exempel från Upplandsinskrifterna.³ Av dessa är **tuki** L. 469 felläsning enl. Sv. Rr. s. 24; där står **tuka**. Återstå alltså nio, till vilka böra läggas två redan av Noreen anförda exempel, L. 369 och L. 728⁴, ett försvinnande litet antal bland de till över 800 uppgående inskrifter från Uppland, som L. upptager.

Den till västnord. *Eyvindr* svarande östnord. formen av detta namn är i skrivna fsv. rukunder *Önder*. Enl. Muncks förklaring⁵, som upptages av Steenstrup⁶, innehåller *Eyvindr* folkslagsnamnet vender, enl. Noreen är senare sammansättningsleden **wöndr*. Formen *-vindr* har utvecklats ur dativen **wændi*.⁷ Kock antager, att den fsv. utvecklingen, betingad av att namnet ofta stått i svagton, varit *Öyvindr* > **Öyindr* > *Öyindr* (> *Öndr*) eller snarare *Öyvindr* > **Öywyndr* > **Öyyindr* > *Öyindr* (*Öndr*).⁸ De rsv. formerna äro delvis mångtydiga, men av dem synes dock framgå, att namnet alternativt passerat andra stadier i sin utvecklingshistoria. **uuit** (Vg. Fmf:s tidskr. 1903 s. 136) och **ouint** Ög. 68 kunna möjligen återge *Öyindr* men utläsas naturligtast *Övind*. I synnerhet gäller detta den västgötska formen **uuit**, då den inskrift, där ordet förekommer, uppvisar monoftongisk stavning av andra gamla diftonger, **rispi**, **stin**. Ett uttal *Övind* är mycket naturligt, icke minst i Västergötland, som gränsar intill västnord. område; se nedan.⁹ Det i den nu behandlade inskriften förekommande **oit**r är = *Öndr*, och samma vokalisation representeras av **uitr** Sö. 118, L. 125 (Uppl., Sv. Rr. s. 104), D. I, 223 (Uppl.), **uinta** Sm. 36, **uit** Sm. 37 (de båda sistnämnda avseende samma person). Samma form av namnet föreligger i första leden av *Öindhrstodom* 1451, nu Unnerstad, by i Bankekind (Svinstads) sn, Östergötland.¹⁰ Andra uttalsformer representeras av **ayintr** Sö. 149, **ayt** Sö. 50 = *Öy(i)nd(r)*, och med denna form kan i det närmaste jämföras **auintr** Sö. 293 (L. 600), **auint** Ög. 8 Kälvesten, **auit** Sö. 263 (L. 821), i vilka emellertid **u** eventuellt kan vara tecken för både *y* och *w*, alltså *Öyvindr(r)*. **aytr** Ög. 221 är = *Öyindr*, och samma uttalsform kan återges av **aut** Sv. Rr. s. 86. Denna stavning representerar emellertid måhända det från senare språkskeden välkända *Öndr*, som otvivelaktigt ligger bakom skrivningen **yntr** L. 202 (Sv. Rr. s. 111) och ingår i *öndastadhum* DS 2380 år

¹ Ög. Inl. s. XXXI.

² Ög. Inl. s. XXXII.

³ Ark. f. nord. fil. 1922 s. 129 ff.

⁴ Aschw. § 383 anm. 9. De övriga i Noreens exempelsamling anföras av Kock.

⁵ Saml. Afhandlingar IV s. 207 f.

⁶ Mænds og Kvinders Navne s. 154.

⁷ NoB. I s. 143 ff.

⁸ Ljhist. V s. 225.

⁹ Brate transskriberar **ouint** Ög. 68 med *Övind*.

¹⁰ För kännedomen om det sistnämnda ortnamnsbelägget står jag i tacksamhetsskuld till fil. lic. Gösta Franzen.

1323, *Önderstad* SRP 1657 år 1381 m. fl. belägg, nu Unnerstad i Gammalkils sn, Östergötland. De i norska runinskrifter förekommande **ayintr**, **auintr** böra enl. M. Olsen snarast läsas *Øyindr*.¹ Enstaviga former utan *v* (*Ønd* o. dyl.) som förekomma i senare tid, höra dock uteslutande hemma på östnord. område, där å andra sidan former med bevarat *v* äro okända i litterär tid. I Norge åter äro *Eyvindr* och liknande former så gott som allenarådande. De undantag från denna regel, som finnas, härstamma alla från Jämtland. Alla hos Lgr.-Brate inregistrerade fall av *Eyvindr* o. dyl. äro därifrån, och från samma övergångsområde härstamma de i norska källor förekommande exemplen på *Ønder*.² Denna differentiering var sannolikt ej genomförd under runtiden. De citerade formerna **uuit** och **ouint** från Västergötland och Östergötland tyda därpå. I de citerade norska exemplen kan dessutom möjligen **y** resp. **u** vara tecken både för *u* och *w*.³

18—20 **tpr** fattar jag som en förkortad stavning av rsv. *dōdr*. Den **i**-runa, som synes närmast före 18 **t**, kan vara sista runan i **iklati**, **uti** eller något dyl.

Transskription:

..... *stei)n (p)enna eptir Eyvind⟨r⟩* ..... *-i daudr*

Översättning:

..... denna sten efter Önd ..... död.

29. Ingelstad. Berga sn. Sunnerbo hd.

Pl. XIX: 2, XX.

Litteratur: Rogberg, J. I.: Dissertatio de ottingia Berga (pres. S. Bring) s. 20, teckning s. 48; Liljegren: Brev till Jakob Adlerbeth d. 13 juli 1831 i V. H. A. A:s arkiv, teckning i LfB.; L. 1262; Wieselgren: Ny Smål. Beskr. II s. 900; P. Vistrand: teckning i A. T. A. den 29/9 1879, teckning i N. Sm. Ark., Sunnerbo bl. 10; Ihrfors: Smol. sacra III s. 307 med teckning; Wibling: Reseberättelse 1890 i A. T. A., Smålandspostens Veckoblad d. 24/7 1890; Kinander i N. Sm. Medd. 1922 s. 47, i Småländska Hembygdsböcker II s. 45 och foto som försättsplansch.

Utom de ovan nämnda läsningarna finnes även i Tom II av Sjöborgs Samlingar en avbildning, pl. 60 fig. 232, som enl. kommentaren s. 60 skall vara av Ennes. Den är emellertid en kopia av J. Rogbergs. Wieselgrens läsning är troligen ej oberoende av L:s men kan möjligen vara det. Mellan mina äldre läsningar och den som här skall meddelas, finnas ett par smärre avvikelser på svårare punkter i texten, beroende på ändrad uppfattning av denna efter den senaste undersökningen.

Runstenens plats, då den först omnämnes av J. I. Rogberg 1763, var densamma som nu »in rivulo ad vicum Ingelstad in paroecia Berga prope a via regia inter Hwitaryd & Berga». Den står på Ingelstads Kvarnagårds mark vid en liten bäck i en kärrmark på Lagans västra strand mellan ån och den landsväg, som här går fram från Berga mot Vittaryd. Avståndet till landsvägen är ungefär 15 m., till ån 75 m. Inskriften är vänd mot vägen. På andra sidan vägen ungefär 60 m. väster om stenen synes en grupp bautastenar. C. Wibling, som gjorde en arkeologisk undersökningsresa i Småland sommaren 1890, har fäst uppmärksamheten vid den egendomliga placering stenen har med hänsyn till vattenståndet i ån. Han skriver: »I en kärrartad utvidgning till Lagan låg nära utloppet af en mindre rännil äfven en 1,35 m. hög och 75 cm. bred runsten, som troligen endast hade en bredvidliggande 1,8 m. lång och 1,6 m. bred stödhäll att tacka för att han ej för länge sedan blifvit kullkastad af vattnet. Vid högre vat-

¹ Norske Bygder II: 1 s. 171, 174.

² I Diplom. Norweg. VIII s. 452 omnämnes en *Ondher* från Bohuslän.

³ Se ang. detta namn utom de redan citerade arbetena Lundgren i Ark. f. nord. fil. 1894 s. 178, M. Olsen i Danske Studier 1906 s. 34 f., i Afhandl. viede S. Bugges Minde s. 9 ff., Wimmer: D. R. vol. IV s. LXXVIII.

tenstånd när nämligen Lagan upp ända till foten af stenen, och innan en härstädes företagen sänkning af floden skall detta fornminne stundom hafva varit kringflutet af vatten». Wibling redogör för andra fasta fornlämningar i Småland, som hava ett liknande läge i förhållande till den nutida vattennivån. »Denna höjning, som ytan i de Småländska vattensamlingarne, enligt nämnda och liknande rön synes undergått, har troligen framkallats af den städse försiggående mossbildningen och en deraf förorsakad tillgrundning af afloppen».¹ Runstenen L. 1288 i Mörunda har haft en liknande uppställning vid Emån.

Följande sägen berättas om stenen: »En dagsverkare, som kallades Hacke-Jonas, emedan han gick i byarna och hackade mossar, skulle en gång söka efter dyrbarheter, som sades ligga under stenen, men han fick se så mycke illtyg och blev så illa medfaren, att han var icke mänskliga under en lång tid därefter.»²

Stenen är enligt de mått jag tagit 150 cm. hög, 60 cm. bred, 27 cm. tjock vid basen. Runorna, som äro 15 cm. höga, inramas av marglinjer och bilda tillsammans med dessa en rand-slinga. Inskriftens senare del står på ett rakt band omedelbart till vänster om rand-slingans högra skänkel men ej sammanbundet med denna genom någon båge nedtill (se s. 10 f.). Vid slutet är ett litet kors inristat. I övre högra hörnet av stenen är ett stycke avslaget.

Jag läser inskriften på följande sätt:

· u risþi · stin · iftir · þur — — r · fa — ur · sin · sar · etapis · o · — klanti ·
 1   5   10   15   20   25   30   35   40   45

Inskriftens början är mycket illa medfaren. Det första säkert synliga är en tydlig stav, som förmodligen är sammanbindningsstrecket mellan de längsgående marglinjerna vid slingans början. Närmast därefter synes en punkt. Jag tyckte mig vid en tidigare undersökning se marglinjerna löpa samman i en spetsig oval ett stycke längre ned och kritade dem så (Smål. Hembygdsböcker II), men senare granskningar ha kommit mig att tvivla på att dessa fåror äro huggna. Strecken, som följa efter punkten, likna ett **u**. Man ser spår av en huvudstav och efter denna svagare spår av ett annat streck — dess övre del antydd på fotografiet —, som kan ha varit en **u**-bistav till den föregående huvudstaven. Dessa streck ha ej kritats första gången. Mellan det nu beskrivna och 2 **r**, där det är plats för en runa, synes ingenting. På Rogbergs teckning börjar inskriften med ett **u**, följt av ett litet streck, som från övre marglinjen går snett nedåt till höger. Ett stycke därifrån omedelbart framför 2 **r** läser Rogberg **et**. De fåror, som av Rogberg uppfattats som **u**, stå ganska långt framför de andra och äro förmodligen ej desamma, som jag ansett vara ett **u**. L. återger runorna på detta parti med **··et** förmodligen ej utan påverkan från Rogberg, vars läsning **et** sammanhänger med att han uppfattat det följande ordet som **rista**. Mellan 1 **u** och 2 **r** är det plats för ett **t**, och man kan möjligen se och känna fåror, som tillsammans likna toppen av ett ↑, fast de äro skrovliga i botten (ej kritade), men spåren tala alltså ej emot att här stått ett ↑.

Runorna 2—6 äro **risþi**. Rogberg läser felaktigt **rista**, L. **risþi**. Avståndet mellan **r** och **i** är mycket stort, men där står **ris-**, ej **rais-** eller **reis-**. Några fåror, som synas vid övre marglinjen mellan **r** och **i**, äro tillfälliga, och för det stora avståndets skull behöver man ej söka efter någon runa här, eftersom det är lika långt mellan 3 **i** och 4 **s**, där det ej bör ha funnits någon. Nedre hälften av 7—10 **stin** är avflagrad. Ganska högt upp på huvudstaven av 11 **i** är en grund grop, som förmodligen är tillfällig. 16—18 **þur** äro tydliga. Av nr 19 synes en huvudstav, som emellertid ej går ända ned till inre marglinjen, från vilken den skiljes av en upphöjning, som skarpt avgränsar den nedåt. Staven är distinkt och har karaktären av ett hugget streck för övrigt, och

¹ Smålandspostens Veckoblad l. c.

² Rosengen: Ny Smål. Beskrivning III (Sunnerbo) s. 38.

man måste räkna med att den kommit till på samma gång som de andra huggna strecken. Nr 20 är fullt säker och går ända ned till marglinjen, där den nästan stöter ihop med bistaven till nr 18 **r**. Därefter skönjas svaga spår av en runa, som nog varit **Ɱ**, nr 21. Bäst synes ett litet stycke av huvudstavens nedre del, det enda som är kritat, och på ömse sidor om den kan man känna spår, fastän grundare, som kunna vara bistavarna. Det som nu finnes kvar av namnet ser alltså ut som **þuriir**. Rogberg läste **þNRtⱮ**, L. **þNR·tⱮ**, Vistrand **þNR|R**. Vistrand låter felaktigt nr 19 gå ända ned till marglinjen, och den **r**-bistav, han ritat till nr 20, har jag ej kunnat se. Antager man, att ristaren med de runor, vilka nu likna **þuriir**, avsett ackusativformen av rsv. *þōrir*, har han alltså gjort två felristningar, två **i** och nominativform i stället för ackusativ. Jag antager i stället, att nr 19 är **k**, som blivit avslaget omedelbart nedanför den punkt, där bistaven, av vilken intet synes, stött intill huvudstaven. Bistaven till 41 **k** befinner sig på ungefär samma höjd från basen som brottstället på nr 19. Runans ofullbordade skick vid basen beror på att den från början uteglömts av ristaren, som sedan passat in den mellan 18 och 20 men ej mejslat ut dess huvudstav ända ned, där det var ont om plats på grund av att två stavar förut möttes där. 22 **f** är svagt, i synnerhet den nedre bistaven. På 24, som sannolikt är **þ**, äro spåren av bistaven osäkra. 32 **r** i **sar** har på Rogbergs teckning formen **Ɱ**. Kring toppen av runan finnas verkligen svaga spår, som likna bistavarna till ett **m**, och dessa tillsammans med de huggna strecken har Rogberg uppfattat som runstavarnas *tvímaðr* **Ɱ**. Ingen annan än Rogberg har fattat de ifrågakande strecken som huggna. 33—38 **etapis** läsas av Rogberg **††††**, av L. och Vistrand som av mig. 33 **e** är ganska otydligt. Den vänstra bistaven till 34 **t** är otydligare än den högra. Av 37 **i** är övre hälften bortvittrad. Nr 40 är troligen **i**. Man kan skönja ett grunt streck parallellt med övre delen av 41 **k**'s huvudstav. Rogberg och Vistrand ha ej sett någon runa här, Liljegren har ritat hela **i**. Bistaven till 42 **l** sitter ovanligt långt ned på huvudstaven, av Liljegren felaktigt ansatt vid toppen. Rogberg läser **i**. Ordskillnadstecknen, vilka ej observerats av Rogberg, utgöras i hela inskriften av en punkt.

u[t] det namn, varmed inskriften troligen börjat, skall alltså ha stått i nom.-form utan **-r**, vilket kan bero på att nästa ord börjar med **r**. Ändelslös nominativ förekommer även under andra förhållanden understundom i runinskrifterna. De få exempel, som finnas, få sannolikt ej tagas som bevis på ett verkligt sammanfall mellan ackusativformen och nominativformen utan äro antagligen haplografier. I de östgötska runinskrifterna förekomma t. ex. elva fall av **r**-lös nominativ bland **a**-, **i**- och **u**-stammarna men intet exempel på ackusativ i stället för nominativ bland **an**-stammarna.¹ Se även s. 93 ovan! **u[t]** kan vara skrivning för rsv. *Udd* eller *Odd*, möjligen *Ønd* (se s. 93). **ut(r~r)** är vanligt i runinskrifterna, t. ex. T. 54 (**utr skalt**), Ög. 26, 133, L. 1058 från Gästrikland, L. 1594 från Gotland, L. 758, L. 372 (Sv. Rr. s. 123) från Uppland.² I de fsv. diplomerna förekommer *Udder*, *Odder* liksom *Uddo* *Oddo*. (De senare formerna kunna även vara latiniseringar av *Udde* *Odde*).³ Förmodligen ingår *Udd* i ortnamnen *Vdstadha* 1334, nu Uvsta i Södermanland, och *Wzstum* 1381, nu Usta i Närke.⁴ I Danmark förekomma enstaka *Oddær*, på fvn. område är *Oddr* allmänt. Till England har *Od* lånats från Skandinavien.⁵

16—21 **þur** — **-r** ack. av rsv. *þörgērr*. Namnet är ganska vanligt i runinskrifter, t. ex. L. 145 (Sv. Rr. s. 100) från Uppland, Sö. 36, L. 1045, 1054 Gästrikland, Ög. 177, L. 1232 från Nävelsjö i Östra hd. Det förekommer även i fsv. diplom, i Danmark och på vn. område.

¹ Ög. Inl. s. xxx, xxxii.

² Gurstensinskriften innehåller enl. Bugge namnet *Odd* (Runverser s. 361). v. Friesen uppfattar runorna **ut** där helt annorlunda (NoB. 1914 s. 1 ff.).

³ Lgr.-Brate s. 183, 286, Nbg. s. 16 ff.

⁴ Lgr.-Brate s. 287.

⁵ Björkman: Nord. Pers. s. 99.

30—32 **sar** är demonstrativpronomen. Formerna *sās, sār, sār*, som förekomma i runinskrifterna, t. ex. L. 192, 312 (Sv. Rr. s. 15), 587 (Sv. Rr. s. 18), 608, 624, (*sar* även i de fsv. lagarna), ansågos av Munch vara uppkomna av två ord, antingen = *iste est* eller *iste qvi*.¹ Rydqvist, som påpekade, att *sas* aldrig är = *iste est* och förmodligen ej heller har uppkommit av *sa-es* »*iste qvi*», ansåg ändelsen vara indoeuropeisk.² Bugge³, Wimmer⁴ och v. Friesen⁵ antaga, att den är inkommen på analogisk väg.

Angående 33—38 **etapis** se s. 91!

Transskription:

O(DDR) reisti stein eptir Þor(gei)r, f(ø)ður sinn. Sá *endaðisk á (E)nglandi.

Översättning:

Udd reste stenen efter Torger, sin fader. Han dog i England.

30. Trotteslöv. Berga sn. Sunnerbo hd.

Pl. XXI: 1, 2.

Litteratur: Liljegren: teckning i A. T. A.; L. 1261; P. Vistrand: beskrivning och teckning i N. Sm. Ark., teckning i A. T. A. den ²/₁₀ 1879, Sunnerbo bl. 9; Ihrfors: Smol. sacra III s. 306 med teckning; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 45.

Stenen står i Trotteslövs by på västra sidan om stora landsvägen till Berga kyrka strax söder om den bro, som här leder över en bäck. Den tillhör ett stort gravfält. År 1880 funnos ännu kvar 83 runda högar och en stor rektangulär hög, dessutom flera bautastenar. Av högarna ha 32 undersökts. De flesta tillhöra vikingatiden.⁶ Inskriften är vänd mot öster. I den nämnda bron har stenen förut legat — med skriften nedåt enl. L. —, och »allmogen i trakten berättar, att bron aldrig höll, så länge stenen låg i henne; därför måste de taga dän honom, och sedan står bron sig».⁷ Liljegren, som i Runurkunder (tryckt 1833) ej kunnat lämna någon läsning, emedan stenen då ännu låg i bron med skriften nedåtvänd, har emellertid gjort en teckning, daterad den ³⁰/₇ 1836, varom han lämnar Jakob Adlerbeth meddelande i ett brev den ¹⁹/₈ 1836⁸: »Imedlertid besågs och aftecknades den ur landsvägen upptagna och uppresta Runstenen i Tråsslöf ute emot Ljungby.» Dess nuvarande plats är sannolikt i det närmaste den ursprungliga. Ett stycke öster om den gamla bron har man under de senare åren byggt en ny i samband med rätning av landsvägen. Hur länge stenen legat i den nämnda bron, vet jag ej; i 1600- och 1700-talens antikvariska samlingar är den okänd, men befolkningen i trakten har tydligen vetat om att det var en runsten, som låg i bron, såsom framgår av L., och om stenen berättas en sägen, som upptecknats av lantbrukaren Klas Larsson i Torlarp och meddelades mig genom stationsinspektör Nils Werner i Lagan. Den kan förtjäna anföras:

»För många århundraden tillbaka bodde i Trotteslöv en mycket rik och mäktig man, vilken

¹ Munch: Den ældste nord. Runeskrift s. 32, Fornsvenskans och fornorskans språkbyggnad s. 134.

² Sv. språkets lagar II s. 490 ff.

³ Tidskr. for Philologi og Pedagogik VII s. 329 ff.

⁴ Navneordenes Bøjning s. 118 not 3, D. R. I: 1 s. LXX, I: 2 s. 85, 106.

⁵ Rökstenen s. 53 f., Lister och Listerbystenarna s. 18. Se även Klockhoff: Relativsatsen s. 7.

⁶ Dessa upplysningar ha välvilligt lämnats av Fil. Kand. S. Rothman.

⁷ Wistrand i N. Sm. Ark., tryckt hos Rosengren: Ny Smål. Beskr. III (Sunnerbo) s. 37. Det samma berättades för mig av flera personer.

⁸ I V. H. A. A:s arkiv.

hade en bror, som bodde i Ljungby, och de båda bröderna hade underlagt sig all jorden från Tofta sjö (=Vidöstern) och utefter Lagan ner till Kånna. De båda bröderna blevo emellertid oense om förvaltningen av sin vidsträckt egendom. Slutligen gick det ej bättre, än att den brodern, som bodde i Ljungby, blev mördad där av den i Trotteslöv boende. Över Trotteslövsbrodern är rest en runsten strax intill landsvägen vid Trotteslövs bäck, och å Ljungby Eskilsgårds ägor är också rest en minnessten (run- eller bautasten) över den mördade brodern.»¹

En sägen, som i sina huvuddrag är lik den nu refererade, är knuten till en runsten, rest på en plats, som kallas Brödrahalla vid Ölmestad i Reftete sn, Västbo hd.² Där är sägen rikare på detaljer, och bröderna dräpa varandra ovetande om sin släktskap, men grundmotivet om de kämpande bröderna är detsamma. Avståndet mellan Trotteslöv och Ölmestad är fågelvägen 37 km.

Trotteslövstenen är en stor präktig häll 175 cm. hög, 120 cm. bred vid basen, 35 cm. tjock. Runorna äro 18 cm. höga. Endast utmed högra sidan finnes inskrift kvar. Mitt på stenen är ett kors, 53 cm. högt, 34 cm. brett, vars nedersta del ej är fullständigt bevarad. Till vänster om korsets horisontalarm är en djup, rund liten grop med slät botten.

Inskriften lyder:

...**tulf** : **sun** · **sin** · **m[a]n[a]** ····

1   5   10

Före nr 1 har Liljegren tre runor **it u**, vilka ej alls kunna spåras nu. Vistrand har ej heller sett dem. 3 **l** har bistaven på vänster sida. Liljegren har felaktigt läst **l**. Mellan 6 **u** och 7 **n** är en vittringsgrop, så att nedre delen såväl av **u**:s bistav som av **n**:s huvudstav ej längre kan ses. Runorna kunna dock med säkerhet bestämmas. 8 **s** är ganska svagt. Det förefaller att vara av den ganska sällsynta typ, där mellanleden bildar trubbiga vinklar mot ytterlederna. Av 11 **m** synes övre delen av huvudstaven, vänstra bistaven och däremellan en punkt, som också iakttagits av Liljegren men ej av Vistrand. Båda dessa undersökare ha även sett den högra **m**-bistaven men ingen punkt på den sidan om huvudstaven. Om dylika punkterade **m**-runor se s. 15 f. Av nr 12 är endast övre hälften av huvudstaven kvar, inga säkra spår av något mera kunna iakttagas. Liljegren och Vistrand ha ritat mera av huvudstaven och även en **a**-bistav. 13 är **n**. Huvudstaven och vänstra delen av bistaven äro tydliga, och svaga spår synas av den senares högra hälft. Huvudstavens nedre del är osäker. Nr 14 är enl. Liljegren **a**, vilket man ju väntar på grund av sammanhanget. Nu synas endast svaga spår av en huvudstav.

För en rekonstruktion av denna inskrift har man följande hållpunkter: 1—4 **tulf**, de första bevarade runorna, utgöra slutet av ett namn på **-ulf**, vars första sammansättningsled slutat på **t**, t. ex. **astulf**, **fastulf**, **butulf** eller något dyl. Slingan har på vänstra sidan sannolikt gått rakt upp från nedre hörnet och omedelbart intill korsets horisontalarm som på högra sidan. Inskriften har börjat ganska långt ned på stenen, eftersom man måste räkna med minst 20 runor före **-tulf**, t. ex.: **n. n.** (4 à 5 runor) **resti : sten : eftir : fas.** 11—14 **mana** har antagligen följts av orden **mestan unipik**. Satsen *Hann var manna mestr *úniðingr* förekommer på två andra småländska runstenar, se s. 33 f., 43! Vi kunna utgå från det antagandet, att inskriften på högra sidan sträckt sig ungefär lika långt ned som på den vänstra. Om orden **mestan : unipik** varit lika spatiöst ristade

¹ Vid mitt sökande efter den sistnämnda stenen 1922 meddelades mig följande av gårdsägare T. Sjögren i Ljungby: På Ljungby gästgivaregård, som gränsar intill Eskilsgården, har stått en sten, som var rest till minne av två bröder, vilka slog ihjäl varandra. Den var ett par meter hög, flat, och kring basen lågo mindre stenar. Stenen fick aldrig röras vid odling, men o. 1916—1917 blev den förstörd, när en marmeladfabrik skulle byggas på platsen, där den stod. När jag 10 år senare företog nya efterforskningar, visade man mig inom fabriksområdet en helt liten upprest sten, vilken skulle vara rest över en av två stridande bröder, troligen ej samma sten, som Sjögren åsyftade.

² v. Friesen i Festskrift till H. F. Feilberg [Sv. Landsm. 1911] s. 606 ff.

som **mana** är, har antagligen slingan gjort en omböjning inåt uppåt här nere. Inskriften kan ha haft en kortare avslutning, t. ex. **mana bestan**. Jfr **han uar·mipa·bestr** Sö. 64.

Transskription:

. . . . *tūlf, sun sinn, manna* . . . .

Översättning:

. . . . *tulv, sin son, av människor* . . . .

31. Toftaholm. Dörarps sn. Sunnerbo hd.

Pl. XXII: 1, XXXVII: 2; Fig. 12.

Litteratur: Bure, J.: *Collectanea runica* (Fa 6) s. 274, *Sveorum runæ* (Fa 5); *Rannsagn.* (Fl. 9: 4); Riksrådet Gustav Bonde: Berättelse angående Toftaholms sätesgård och minnesmärken, avskrift av Gahm-Persson i S. 75 s. 255; B. 1010; Rogberg, J. I.: *Dissertatio de Ottingia Berga* s. 20 f.; L. 1253; Ihrfors: *Smol. sacra III* s. 304 med teckning Vistrand: *Sockenbeskrivning i N. Sm. Ark.* med teckning, Sunnerbo bl. 10, teckning i A. T. A. den ¹⁰/₉ 1880; Steijertz foto i A. T. A. och i Svenska Turistföreningens Årsskrift 1915 s. 356; Kinander i *Småländska Hembygdsböcker II* s. 45.

I Bures handskrift *Collectanea runica* (Fa 6) finnes den äldsta läsningen, som är mycket vederhäftig (Fig. 12). Den text, som meddelas i *Sveorum Runæ* (Fa 5), är delvis rekonstruerad.

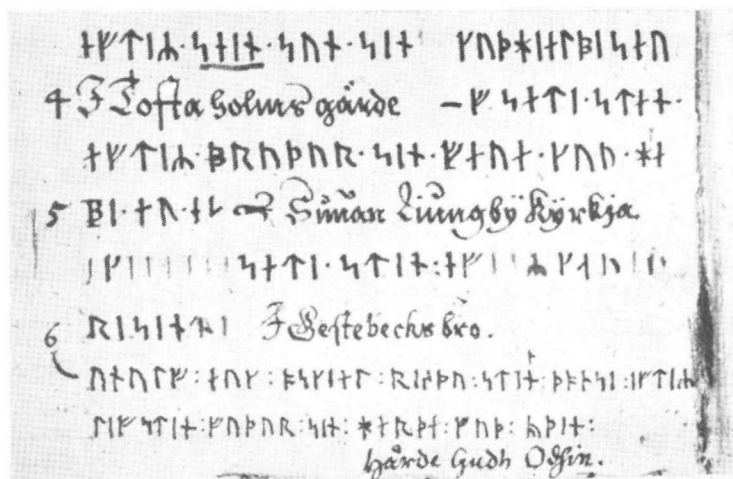

Fig. 12. Sm. 31. Toftaholm och Sm. 34 »Sunnan Ljungby Kyrkja». Ur Bureus: *Collectanea runica* (Fa 6).

Enligt Bure stod stenen »i Toftaholms gårde», sannolikt samma plats som nu, på ett gårde öster om manbyggnaden. Kykoherde Rubenius säger, att den står »strax widh Ladugården» 1667.¹

Inskriften är vänd mot väster. Stenen är 175 cm. hög, 83 cm. bred, 44 cm. tjock. Runorna äro 11 cm. höga. Inskriften är på det hela taget tydlig utom längst ned, där stenen är ganska starkt vittrad, och i ett par ord till höger, där en stor avflagring inkräktat på ristningen. Runorna med inramning bilda en enkel randslinga. Slingans avslutning har blivit något mera dekorativt utformad än vad som eljest plägar vara fallet på de småländska stenarna. De spår av dekoration, som finnas till vänster om slingans nedre del, kunna utgöra rester av de ornament, som funnits vid dess början. Inskriftytans övre hälft utfylles av ett kors av S:t Georgstyp, 50 cm. högt, 45 cm. brett.

¹ *Rannsagn.* (Fl 9: 4).

Inskriften lyder:

... f · sati · stan · aftir · brupur · sin · faua · kup · habi · aut ·
 1   5   10   15   20   25   30   35

På Bures teckning synes av första ordet endast ett **f** alldeles som på mitt foto, men Bautil läser här **ulf** och likaså J. Rogberg. Då Bures läsning i övriga delar är vederhäftig, kan man misstänka, att Bautils tecknare rekonstruerat och genom inflytande från denne även J. Rogberg. Nedersta delen av 2 **s** synes knappast. 3 är **a**. Genom vittring är runan vidgad, men övre delen av huvudstaven jämte bistavens vänstra hälft kunna ses. Runt omkring äro starka avflagingar. Ordet efter **sati** är **stan**, ej **stain**, som J. Rogberg uppger. Bure och Bautil läsa **stan**. 13 är **i** ej **e**, som Bautil har läst.¹ 26 är **u** och hela namnet alltså **faua**. Så har Bure läst liksom Bautil och J. Rogberg. L. har ändrat namnet till **Fara**, troligen emedan **faua** ej kan identifieras med något känt namn. Någon ny undersökning ligger ej till grund för ändringen hos L., som i övriga delar citerar Bautils läsning, även med dess fel (**aften**, **ant**). Vistrand läser också **fara**. Ett par cm. nedanför runans topp går en tvärfåra — se avklappningen pl. XXXVII: 2! — som förbinder huvudstav och bistav, och denna har givit Vistrand ett visst stöd för läsningen **r**, som förmodligen även beror på inflytande från L. Den ifrågavarande fåran är djup men otvivelaktigt av naturen. Liknande fåror synas till höger och vänster om runan. Läsningen **u** kan anses fullt säker. Bistavens nedre del är något kraftigare än den övre, troligen utan någon avsikt från ristarens sida. På den danska Fjænnestevstenen² är **r** i **rispi** en **u**-runa, som förvandlats till **r** genom att en liten inbuktning insatts mitt på bistaven, vilkens nedre del samtidigt förstärkts på insidan. En liknande ändring av **u** till **r** kan även iakttagas på Sö. 179, som professor Wessén påpekat för mig. Det förefaller ej troligt, att Toftaholmsstenens ristare gjort en dylik korrigerings, fast förmodligen 26 **u** är en felristning för **r**. Runorna 28—30 äro sannolikt **kup**, men nedre hälften av dessa runor finnes ej kvar, emedan stenen här är flagrad. Man kan möjligen spåra bottnen av fåror, men några vallar äro ej synliga. Hos Bure äro dessa runor fullständiga med undantag av 30 **p**:s nedersta del. Inre marglinjen och delar av korset befinna sig också på det skadade området, men dessa streck äro ännu synliga fast svagare än ristningen i allmänhet. Det bevarade av nr 30, vilken runa av sammanhanget att döma bör ha varit **p**, är man snarast benägen att uppfatta som övre hälften av ett **u**. Det har alltså, om felristning ej föreligger, varit ett **p** av annan typ än nr 18, med bistaven ansatt vid huvudstavens ändar. Denna **p**-typ förekommer på Sm. 33 Hamneda gamla kyrka B. I Bautil är 30 **p** av samma typ som 18 **p**, men Bure har uppfattat runan som jag, fast mera av den är synligt på hans teckning. 31—34 **habi** läsas så även av Bure i F a 6, J. Rogberg och Vistrand. Inga spår finnas av något **i** mellan **h** och **a**, ej heller av något **l** mellan **a** och **b**. 35—37 äro **aut**.³ Nr 36 har sannolikt varit **u**. Man ser en tydlig huvudstav, som är ganska djup, och vars vallar ej äro genomskurna av någon bistav, vilket synes tydligast på den vall, som utgör fårans gräns åt vänster, och runan kan alltså ej vara **n**. Däremot utgår från toppen av huvudstaven ett streck, synligt ett par cm. nedåt, som kan vara av naturen men mycket liknar en **u**-bistav. Bure har fattat denna runa som **u**, Bautil och J. Rogberg läsa **n**. Vistrand har ej sett något vare sig av denna runa eller av den följande. Av 37 **t** har jag endast sett bistavarna. Efter **aut** synes ett streck, som utgår från övre marglinjen och viker av snett ned åt höger. På grund av denna oregelbundna form förefaller det ej att vara en runa, utan hör förmodligen till decorationen. Bure har ej sett något **t**, utan hos honom följer närmast efter **u** en punkt och därefter ett **e** samt efter detta ett tecken, som liknar övre hälften av ett **s**.

¹ Kock: Ljhist. IV s. 8 anför efter L. detta **aften** som exempel på **e** i infortiststavelser.

² D. R. III: 20 (vol. II), bild s. 469.

³ Genom ett beklagligt tryckfel ha dessa runor i Smål. Hembygdsböcker II s. 45 återgivits med **ant**.

Enligt Bautil har första ordet i inskriften varit **ulf**, vilket kan vara riktigt, fast man, som jag påpekat, kan misstänka, att läsningen **ulf** delvis är rekonstruktion. Här skulle alltså föreligga ett exempel på nominativ utan **-r**, se s. 96! **f** kan möjligen vara sista runan i ett kvinnonamn.

stan 6—9 med **a** är det enda exemplet bland dessa inskrifter på en sådan beteckning av den ur gammalt *ai* utvecklade vokalen, som eljest återgives med **i** eller **e**. Denna stavning beror förmodligen på inflytande från den äldre formen **stain** och förekommer även i andra trakter, dock alltid högst sporadiskt, t. ex. i Östergötland **stan** 4 ggr, **stin**, **sten** o. dyl. 90 ggr, **raspi** 5 ggr, **rispi** o. dyl. 74 ggr. Från Uppland har jag antecknat strödda exempel: L. 57, 132, 142, 165, 269 (Sv. Rr. s. 49), 281, 327, 407, 513, från Södermanland: Sö. 50, 55, 62, 121, 123, 128, 151, 164, 198, 203, 210, 238.

24—27 **faua** förefaller att vara ack. av ett rsv. *Fawi*, men något dylikt namn är ej känt från nord. område. Försteman upptar många exempel på *Fava* — »vermutlich zu got. *favs*» — och **faua** skulle kunna vara ett från utomnord. område inlånat personnamn. Dylika äro emellertid sällsynta i runinskrifterna. Wimmer har anfört **autia**, **iki:brit**, **æbi**, **ulnoþ**, **mistiuis** gen. från de danska inskrifterna¹, i Sverige kan förmodligen **uinoman** L. 527 (Sv. Rr. s. 38) räknas hit, vars bärare har samma namn som Sigfridslegendens *Vinaman*, **apilstan** L. 677 (Sv. Rr. s. 62), **arnika** D. II: 155 (Sv. Rr. s. 37) och **sutari** L. 545.² Det är emellertid lika troligt, att **faua** är fel skrivning för **fara**, som redan är belagt, **fara**, ack. Sö. 192. Lgr.-Brate anför inget exempel på detta namn. Ett rsv. *Far(r)i* kan förstås som en kortnamnsform av ett med *Far-* sammansatt namn. Bland dylika namn, som förekomma redan i rsv. tid, märkes **farulfr** L. 602 (Uppland), **farulf** ack. Ög. 166 m. fl. exempel. I fvn. brukas såväl *Fári* som *Farri* såsom binamn. Det förstnämnda sammanställs av Lind med *fár*, n. »vrede, hetsighet, fiendlighet», *farri* förekommer som appellativ »landsstrykare».³

31—34 **habi**. Ordet skrives vanligen **hialbi**, men former som **halbi**, **helbi**, **hiabi** och **habi** förekomma understundom. Kock och Noreen antaga, att rsv. **hilbi** återger *helpi* med ljudlagsenligt obruten vokal⁴, Wimmer fattar, synes det, det enkla vokaltecknet i **habi**, **hab** som en ortografisk avvikelse.⁵ Utelämnandet av **l** anse Wimmer och Bugge alternativt kunna bero på ett uttal utan **l**.⁶ Det kan vara felristning.

35—37 **aüt** se s. 51!

Ang. ordföljden se s. 62!

Transskription:

... *f setti stein eptir bróður sinn *Fáva (~ Far(r)a). Guð hiálpi ondu!*

Översättning:

... v satte stenen efter sin broder Fåve (~ Far(r)e). Gud hjälpe anden!

¹ D. R. Registret s. XXXVI ff.

² Grape: Studier över de i fsv. inlånade personnamnen s. 41 ff. I **apilstan** äro de första runorna osäkra, **arnika** läser Brate (Sv. Rr.) **arnkil**.

³ Lind: Bin.

⁴ Kock: Ljhist. III s. 221, Noreen: Aschw. § 530 anm.

⁵ D. R. vol. III s. 228 f.

⁶ Wimmer: D. R. vol. I s. 165, Bugge: Runverser s. 36.

Göteryds prästgård. Sunnerbo hd.

Pl. XXII: 2.

Litteratur: L. Rydeman: teckning i A. T. A.

Den runristade stenen i Göteryds prästgård, som blev känd för mig genom prosten Rydemans teckning i A. T. A., är ett block, 1 m. långt, 45 cm. högt, av oregelbunden form. Det ligger i en äng c:a 110 m. so. om boningshuset. Dess övre yta, som är 45 cm. bred, är relativt plan men ej tillhuggen eller tuktad. På denna äro runorna anbragta. Stenen har alltså ej formen av en vanlig runsten. Ungefär 1 dm. till höger om den sista runan synes en oval fördjupning, 30 cm. lång, 14 cm. bred på mitten, 5 à 6 cm. djup. Den är emellertid ej huggen. Runorna äro 12 cm. höga. Jag läser:

i k o r
?

De tre första äro fullt tydliga. Den tredje utgöres av en huvudstav med två bistavar på höger sida, vilka sträcka sig snett uppåt. En **o**-runa av denna form förekommer på Sm. 2. Runan skulle även kunna fattas som ett **b** ur den svensk-norska futharken. Den fjärde runan är mera obestämd. Man ser en huvudstav, vars mellersta parti dock ej kan urskiljas, och till höger om den streck, som likna en **r**-bistav. Dennas nedre del framträder som ett med huvudstaven parallellt streck. Mellan övre delen av huvudstaven och bistaven synas emellertid andra streck, som likna bistavar till ett **f**. Runan förefaller att vara någon slags hybrid mellan **r** och **f**.

Göterydsstenen visar föga överensstämmelse med de övriga runmonumenten. Såväl stenens form och runornas plats som inskriftens avfattning ge ett intryck av att vi här ha att göra med en sentida inskrift, en imitation, som ej står i naturligt samband med den övriga runkulturen. Den har emellertid medtagits här, för att den skall kunna bli föremål för övriga bedömares granskning, men ingår ej i serien av de andra småländska runinskrifterna, då den ovan uttalade uppfattningen om dess karaktär förefaller mig ha ganska starka skäl för sig.

32. Hamneda gamla kyrka A. Sunnerbo hd.

Pl. XXIII: 1.

Litteratur: Wibling, C.: Reseberättelse 1893, med teckning, i A. T. A.; J. Wieslander: brev i A. T. A.; Forthmeier: foto 1907 i A. T. A.; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 46.

I Hamneda socken, där Sunnerbo härads tingsställe en gång varit beläget¹, finnas två runstenar, Sm. 32 och 33, vilka nu äro uppställda på var sin gravhög i prästgårdens trädgård. De ha tidigare varit inmurade i den gamla kyrkan², som revs i början av 1890-talet³. Kyrkans murar såldes för 75 kronor⁴ till en lantbrukare, som sprängde ned dem med dynamit och använde dem vid byggandet av en ladugård. Genom dåvarande komministerns, pastor Wieslanders, försorg blevo dessa två runstenar räddade undan fullständig förstörelse och uppställdes i prästgårdens trädgård. Enl. Wibling var Sm. 32 inmurad över en å kyrkans norra sida belägen in-

¹ Styffe s. 199.

² Angående denna se Wrangel i N. Sm. Medd. I s. 67.

³ Rosengren: Ny Smål. Beskr. III (Sunnerbo) s. 127.

⁴ Wibling a. a. s. 13.

gång, och flera andra hållar skola ha legat i murarna. Inskriften både på denna sten och Sm. 33 har förmodligen varit dold, innan kyrkan revs, eftersom ingen observerat stenarna. Vistrand t. ex. beskriver gamla kyrkan (Sunnerbo bl. 5) utan att nämna dem.

Stenens höjd är 147 cm., bredd vid basen 87 cm. Runorna äro 18—20 cm. höga. Det som är bevarat av stenen är toppen. Till vänster är inskriften alldeles utplånad. De första synliga runorna stå i övre vänstra hörnet, varifrån inskriften, omgiven av två marglinjer, följer stenens ytterkontur ned till basen. Slutet, runorna 16—23, står inne på stenen i en rad, som går nedifrån-uppåt, parallell med och omedelbart intill randslingan. Jfr Sm. 29, se s. 10 f.! Ovanför sista ordet synas några streck, som utgöra de kvarvarande spåren av det kors, som en gång funnits här.

Inskriften lyder:

..... **bl : pasi : eftir : sui — faður : sin**

1   5   10   15   20

På nr 14 är toppen avslagen. Av nr 15 synes endast basen. Hela namnet har förmodligen varit **suin**. Största delen av 16 **f**:s bistavar är borta, även övre delen av 17 **a**, men läsningen är fullt säker. Av 21—23 **sin** fattas också övre hälften.

1—2 **bl** äro de sista runorna i *kumbl*. Angående detta ord se s. 61 f.! 3—6 **pasi** ack. pl. neutr. av dem.-pron. *sāsi* uppträder vanligen i formen **pesi**.

Trausskription:

..... (*kum*)*bl pessi eftir Suci(n), faður sinn.*

Översättning:

..... denna vörd efter Sven, sin fader.

33. Hamneda gamla kyrka B. Sunnerbo hd.

Pl. XXIII: 2.

Litteratur: Wieslander: Brev i A. T. A.; Forthmeier: foto 1907 i A. T. A.; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 46.

Denna sten, som en gång varit en mycket ståtlig runhäll, satt liksom den förut beskrivna Sm. 32 i den gamla kyrkan och kom i dagen, när denna revs i början av 1890-talet. Den hade sin plats i grundmurens nv. hörn. Under den förödelse, som övergick kyrkan, blev stenens nedre ända förstörd genom ett dynamitskott och den återstående övre delen ituklad på längden. Pastor Wieslander tog emellertid hand om fragmenten och lät ställa upp dem i komministerboställets trädgård.

Vid mitt första besök i Hamneda stod den hälft av stenen, på vilken runorna 18—33 äro ristade, fullständigt dold i en tät grandunge, den andra halvan var uppställd i trädgårdens sv. hörn, synlig från landsvägen. På det senare fragmentet hade man ej lyckats läsa några runor, emedan dessa äro mycket otydliga i motsats mot ristningarna på det förra, vilka äro djupa och tydliga. Forthmeiers fotografi, som hänvisats till ovan, visar endast den tydliga högra hälften, som innehåller runorna 18—33. Det andra stycket har ej ansetts vara någon runsten. Mitt första försök att undersöka inskriften hindrades av ihållande regn, men då kilhål kunde iakttagas längs ena kanten på båda stenarna och då avstånden mellan hålen voro överensstämmande, var det ganska tydligt, att de båda styckena måste ha hört ihop. Jag har senare haft tillfälle företaga en undersökning i förmånlig belysning och lyckats läsa runorna, som jag hoppas uttömmande och riktigt.

Sommaren 1922 lät stationsinspektör Capellin foga tillsammans de båda styckena och sätta upp den ståtliga hällen på en gravhög i trädgården bredvid Sm. 32.

Stenen är 185 cm. hög, 107 cm. bred vid basen, 87 cm. bred vid toppen, 11—12 cm. tjock. Runorna äro 14 cm. höga. Slingan har en relativt ålderdomlig anordning. Se s. 11! Jag läser:

— i : stīna : þasi : iftir : þurmar : brupur sin : h — ..... — R : ma ....

Av runorna 1—2 finnes endast nedersta delen kvar, av 3 fattas toppen. Dessa runor ha förmodligen varit **ati**, men de kunna även vara **sti** eller möjligen **sþi**; någon **þ**-bistav kan dock ej spåras vid nr 2. Övre hälften av 6, som antagligen är **i**, saknas, och motsvarande parti på 7 **n** är också borta. Läsningen av den sistnämnda är dock fullt säker. 13 är förmodligen **i**. Av 14, som antagligen är **f**, synes huvudstaven och den ena bistaven, av 15, som jag antager vara **t**, är toppen borta. 16 **i** är delvis bevarat. 17 är **ṛ**; det mesta av huvudstaven kan ses jämte nedre hälften av bistavarna. Rämnan i blocket går genom den högra bistaven. 18 **þ** har bistav, som med sin nedre ända närmar sig huvudstaven vid dennas bas. Dess övre del har förmodligen träffat huvudstaven vid toppen. Övriga **þ**, nr 9 och 27, äro ej av denna typ. Mellan 18 **þ** och 19 **u** är en avsats, på vilken aldrig någon runa stått. 21 **m** är punkterat Υ liksom 38 **m**. Ang. dylika **m**-runor se s. 15 f.! Efter 33 **h** synes vid nedre kanten ett litet snedstreck, som troligen är vänstra hälften av en **a**-bistav. Runorna 35—39 stå på en slinga längst till vänster och äro liksom de andra runorna på detta stycke av stenen mycket otydliga. Före 35 kan intet ses, möjligen spår av marglinjerna. 35—36 ha troligen varit **ua**. Av 35, som antagligen varit **u**, har jag ej kunnat se mera än bistavens övre hälft, av 36 toppen. 38—39 **ma** äro säkra. Av de runor, man väntar efter **ma**, nämligen **na**, antecknade jag en gång som synligt starkt vidgade spår av **n**:s mellersta parti och toppen av **a**:s huvudstav. Vid den senaste undersökningen föreföllo mig dessa streck ej vara så säkra, att de borde kritas. Däremot synes nedersta punkten i skiljetecknet efter **ma**[na].

Runorna på den nu beskrivna stenen likna i vissa avseenden dem, som äro ristade på den närbelägna Sm. 32. Nr 13 **u** i **suin**, Sm. 32, är av exakt samma typ som 26 **u**, Sm. 33, och 28 **u** på denna sten påminner också om de förstnämnda **u**-runorna; **b**-runorna i de båda inskrifterna överensstämma också till formen.

Av pluralformen 4—12 **stīna þasi** framgår, att monumentet bestått av flera stenar, och fyndberättelserna tala även om flera flata hällar i den gamla kyrkan, där runstenen hittades. De minnesmärken, man iordningställde, utgjordes ej sällan av flera stenar, understundom av vidsträckt stensättning och andra storartade anordningar av skilda slag. Vid Sm. 35 Replösa finnas rester av en stensättning, förmodligen en skeppssättning, som möjligen rests samtidigt med runstenen. I många fall är det endast inskriften, som nu vittnar om de raserade monumenten, t. ex. i Skåne, där i icke mindre än sju inskrifter ordet »sten» står i pl., fast ingen sten utom den runristade nu finnes kvar.¹

18—23 **þurmar**, ack. av *þormarr*, mansnamn som ej synes vara belagt förut i fsv., ej heller i fvn. Däremot är det känt från gammalt danskt område, bl. a. från Skåne, i formen *Thormarus*, *Thormerus*, 1100- och 1200-talen.² På kontinentalgermanskt område föreligger *Thurmar* i ortnamnet *Thurmaresheim*.³ Det ags. *Thurmerus* i Domesday Book är enl. Björkman skandinaviskt lånord.⁴ Ang. namnen på *-mar* se s. 51!

Det är sannolikt, att 33 **h** följts av ett **a** (se ovan!) och att hela ordet varit **han**. Det är möjligt, att 35—39 **uar : ma**[na] ej följt omedelbart efter detta **han** i sammanhanget, då runorna

¹ D. R. I s. x.

² Nielsen.

³ Försteman.

⁴ Björkman: Nord. Pers. s. 159.

35—39 stå ganska högt upp på stenen. Där kan ha stått *Hann dó á Englandi, var manna...* eller något liknande. Efter *manna* har förmodligen följt *mestr* *úniðingr eller kanske *bestr*. Jfr Sm. 5 Transjö, Sm. 37 Rörbro och även Sm. 30 Trotteslöv!

Transskription:

..... *i steina þessi eftir *þormar, bróður sinn. Ha(nn ..... va)r ma(nna .....)*

Översättning:

..... satte dessa stenar efter Tormar, sin broder. Han var av människor.....

34. »Sunnan Liungby Kyrkja». Sunnerbo hd.

Fig. 12.

Litteratur: J. Bure: *Collectanea runica* (Fa 6) s. 274, *Sveorum Runæ* (Fa 5) s. 264.

Denna sten är numera försvunnen, och vi känna dess inskrift endast genom den läsning, som meddelas av Bure. I den övriga antikvarisk-topografiska litteraturen om Småland har jag förgäves letat efter några upplysningar om densamma. Den teckning, som sannolikt legat till grund för läsningen i Fa 6, är försvunnen, men inskriften återgives med runor, tydligen ganska troget beträffande enskildheter. Ofullständiga runor återgivas utan rekonstruktion o. s. v. I Fa 5, där också en läsning finnes, är texten ganska starkt retuscherad. Av de runor, som enl. Fa 6 äro fragmentariska, ha några blivit utelämnade, andra fullständigade o. s. v.¹ Fa 6 är huvudkällan.

Stenen skall ha stått »Sunnan Liungby kyrkja». Att det är Ljungby i Sunnerbo, som avses, ej socknen med samma namn i Södra Möre, kan anses säkert, då inskriften i Fa 6 har sin plats bland andra Finnvedsinskrifter mellan Toftaholmsstenen och Forshedastenen. De skånska och halländska socknarna med namnet Ljungby kunna ej komma i fråga. Jag har sökt stenen söder om den plats, där Ljungby gamla kyrka stod och där kyrkogården ännu är belägen, men utan att kunna finna den.

Inskriften synes ha varit otydlig, då den avtecknades, och i Bures läsning äro otydliga runor markerade genom svagt antydda vertikala stavar parallella med runornas huvudstavar. Enligt Fa 6 (fig. 12) lyder inskriften:

— k — — — — — sati · stin : eftir ka — — — ' risint —
 1   5   10   15   20   25   30

Predikatet 9—12 **sati** står i sg., och dess subjekt är det närmast föregående ordet, vars andra runa är **k**, nr 2 ovan. Strecket efter 18 **f** är sannolikt ett **t**, vars bistavar ej varit synliga, när inskriften lästes. Runan efter 23 **a** liknar ett **u** eller **r**. Antaga vi den sistnämnda läsningen, kan hela ordet ha varit **karla**, ack. av *Karli*. Om den skadade runan är **u**, kan den tillsammans med de övriga runorna ha bildat ordet **kauta** rsv. *Gauta*, men då den gamla diftongen återges med enkelt vokaltecken i 13—16 **stin**, är denna läsart mindre tilltalande. Stavningen **stin** överensstämmer med de övriga inskrifterna från Sunnerbo, i vilka diftongerna nästan alltid äro kontraherade. Det sista lilla strecket i den översta raden är antagligen ett skiljetecken. Runan nr 27 **r** kan antagas vara den sista i det efter personnamnet följande släktskapsbetecknande ordet, efter vilket följt ett :, felaktigt återgivet som en runa, 28 **i**, varefter läses ordet **sin** 29—31.

¹ Det samma gäller om de teckningar av Sm. 31 Toftaholm, som finnas i de båda ovannämnda handskrifterna. 14—34609. *Kinander*.

Den sista runan 32 t och det efterföljande vertikaltstreckket utgöra möjligen början av **tr**[ik] *dreng, ack.*

Transskription:

— k — — — — — setti stein eptir Ka(rla) . . . r sin d. . . .

Översättning:

— k — — — — — satte stenen efter Karle, sin . . . r, d. . . .

35. Replösa. Ljungby sn. Sunnerbo hd.

Pl. XXIV, XXV: 1; Fig. 13.

Litteratur: Rogberg: Hist. Beskrifning om Småland s. 424; Hilfeling: Resa genom Småland mars 1792 (Fm 57: 1) med teckningar; Sjöborg: Samlingar Tom III ss. 119, 188 f., teckningar fig. 170, 194; Liljegren: teckning i LfB; L. 1265; Stephens i Aarbøger f. nord. Oldk. 1875 s. 365 ff. med teckning, sign. Magnus P.; Bugge i V. H. A. A:s. Månadsblad 1877 s. 533 f. och i Runverser s. 239 ff; Vistrand i N. Sm. Ark.; Ihrfors: Smol. sacra III s. 307 med teckning; Friberg i N. Sm. Ark.; v. Friesen i N. Sm. Ark.; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 46; O. Lidén: Bidrag till Ljungby köpings historia s. 9 med foto.

Denna runsten, som både genom sin inskrift och den närbelägna stensättningen är en av de märkligare i Småland, har, som synes, redan tilldragit sig stor uppmärksamhet. De teckningar, som finnas i Sjöborgs Samlingar, skola enl. Ennes (Fm 61) vara utförda av Liljegren, vilket emellertid ej är fallet. De visa däremot starkt beroende av Hilfelings teckningar men avvika på ett par punkter från dessa. Liljegrens teckning, som är mycket förtjänstfull, är införd i LfB. Vistrands teckning är utförd på platsen men med stöd av Stephens läsning, till vilken Vistrand hänvisar.

Stenen kallas i litteraturen vanligen Sickingestenen. Den har emellertid sin plats i Replösa by på ett gårde, som hör till gården Björket och gränsar in till Sickinge. I Rogbergs Hist. Beskrifning om Småland, tryckt 1770, uppgives s. 424 visserligen, att stenen står »Uti Sikänge gjärde», men redan Hilfeling 1792 omnämner den såsom »Sickingestenen eller rättare Replösastenen som liggande i dess giärde nära Sickinge». Lokaluppgiften hos Rogberg kan bero på ett misstag, som är lättförklarligt genom stens närbelägenhet till Sickinge. På en karta i Lantmäteristyrelsens arkiv, ritad 1823 av O. Lagergrén, kallas platsen »Reesestens Åker», ett gårde väster om den landsväg, som här går fram, mellan denna och Lagan. Avståndet till landsvägen är 10 m., till ån ungefär 300 m. Inskriften är vänd mot öster.

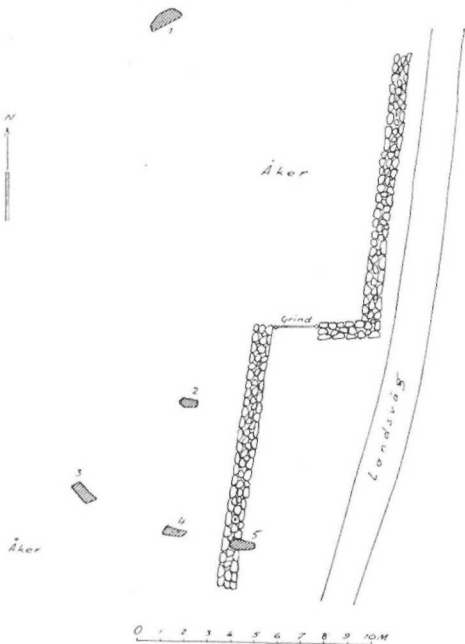

Fig. 13. Sm. 35. Replösa. Stensättningen och runstenen. Planskiss.

Söder om runstenen stå fyra stenar utan inskrift, vilkas placering inbördes och i förhållande till runstenen framgår av pl. XXIV och planritningen fig. 13. Avståndet mellan runstenen, nr 1 å planritningen, och den närmaste bautastenen, nr 2, är 16 m. Stenarnas höjd är: runstenen 178 cm., stenen nr 2 155 cm., nr 3 99 cm., stenarna 4 och 5 båda 97 cm.

Den östligaste av bautastenarna, nr 5 å fig. 13, har blivit inbyggd i den stengärdesgård,

som, sträckande sig i nord-sydlig riktning, inhägnar åkern på denna sida. Stenen står på gårdsgårdens yttersida, genom sin upprättstående ställning och sin form tydligt skild från andra stenar, som höra till muren.

Bautastenarna vid Replösa ha haft en bestämd inbördes ordning och utgöra sannolikt resterna av en skeppssättning. En sammanbindningslinje mellan de tre längst i söder belägna stenarna, som äro ungefär lika stora, blir bågformig. Likheten med den ena sidan av en skeppssättning är tydlig. På motsatta sidan finnes endast en sten kvar, nr 2. De övriga ha sannolikt blivit borttröjda vid odling. Åtskilliga stenar kunna ha hamnat i muren. Avståndet mellan stenarna 2 och 4 är 5,5 m.

Något längre mot söder, inom Replösa ägor, låg förr en bro över Lagan, Sallebro, den äldsta i sitt slag och länge den enda inom socknen.¹ Landfästena finnas ännu i behåll, liksom också den gamla landsvägen på ömse sidor om floden. I runstenens omedelbara närhet delar sig landsvägen och sänder en gren mot de tätbefolkade bygderna Tutaryd och Ryssby och en norrut in i Berga socken. Den sistnämnda är på båda sidor kantad av gravfält, det ena efter det andra, från Sickinge i Ljungby till Åby i Berga.

Runstenen och stensättningen befinna sig i jämn terräng. Några tiotal meter längre öster ut går i nord-sydlig riktning den nedan omnämnda grusåsen, som här höjer sig betydligt över den omgivande terrängen. På åsen, som överst krönes av en brant kulle, finnas vidsträckta gravfält. Överst på den nämnda kullen märkes en stor gravhög, uppförd av sten och jord, och bredvid denna en liknande. Nordväst om denna plats ligga i en rad tre högar på några få meters avstånd från varandra, en av dem en mycket stor gravhög med kraftig ringgrop omkring och två stora långovala. Rester av stensättningar finnas omedelbart intill. En liten bit norr om den sistnämnda gruppen av gravar ligger en stor rund hög och omedelbart därintill en stor avlång. Även här finnas rester av stensättningar. Söder om de nu beskrivna högarna utbreder sig ett sammanhängande gravfält med ett 50-tal runda högar av i allmänhet medelmåttig storlek. Där lägger man särskilt märke till en gravhög av omkring 45 meters omkrets, tangerad av 9 mindre omkring densamma placerade gravkullar. Med avbrott för en del odlade områden fortsätter sedan gravfältet vidare söderut.

Att man, såsom här vid Replösa, finner en skeppssättning i närheten av en runsten är ej ovanligt. I ett fall framgår det av inskriften, att runstenen och skeppssättningen rests samtidigt och alltså tillsammans utgjort ett gravmonument. Inskriften på den danska Tryggevaldestenen, D. R. III: 9 (vol. II), berättar nämligen, att Ragnhild Ulvs syster **sati | stain | þansi | auk | karpi | hauk | þansi auk | skaiþ | þaasi auft kunulf | uar sin |**. Den *skeið*, som inskriften talar om, är nu fullständigt förstörd, men vid Glavendrupstenen, vars inskrift visar stora överensstämmelser med Tryggevaldestenen, funnos ännu på 1870-talet betydande lämningar av en oval stensättning, vid vars ena ända runstenen varit uppställd.² I Skåne var det vanligt att monumenten bestodo av flera stenar än den runristade.³ Vid Lundby i Lids socken i Södermanland upptäckte Dybeck i en ståtlig omgivning av andra fornlämningar en kullfallen runsten vid den östra spetsen av en skeppssättning.⁴ Vid Tuna i Västerhaninge i samma landskap står en runsten vid foten av en gravhög och har på sin andra sida slutstenen i en skeppssättning. Dybeck antager, att runstenen och skeppssättningen rests samtidigt med att högen uppkastades.⁵ Vid Lungersåsen i

¹ O. Lidén: Bidrag till Ljungby köpings historia s. 6 ff. jämte skriftliga kompletterande upplysningar från folksoleinspektör Lidén. De följande notiserna om de arkeologiska förhållandena i runstenens närhet härröra från samma källa.

² D. R. vol. II s. 374.

³ D. R. vol. I sid. x.

⁴ D. 8:o I: 46 med avbildning, Sö. 131.

⁵ Dybeck a. a. I: 14, planritning bilagan I, Sö. 244.

Närke står en runsten, L. 1025, mitt inne i en skeppssättning av kullerstenar.¹ En annan av de ståtliga runhällarna i Lagadalen, Sm. 33 Hamneda gamla kyrka B, har, enligt vad dess inskrift berättar, utgjort en del av ett större monument.

När runstenen ingår i skeppssättningen som en del av denna, kan man antaga, att hela anläggningen kommit till på samma gång. Replösastenen är fristående i förhållande till stensättningen, och det kan ej med säkerhet fastställas, om de rests samtidigt. Det ståtliga intryck, minnesmärkena vid Replösa ännu i deras ramponerade skick göra, harmonierar med inskriften, vars ordalag också ge en antydning om den makt och glans, som i livet omgivit Replösaätten.

I Ljungby finnas ytterligare tre skeppssättningar, nämligen på en höjd öster om gården Näs.² Dylåka stensättningar på den skandinaviska halvön tillhöra i huvudsak vikingatiden.³

Runstenen är 178 cm. hög, 80 cm. bred vid basen, 20—22 cm. tjock. Runorna äro 13—14 cm. höga. Inskriften lyder:

1	5	10	15	20	25	30	35	40	45
: kutraþr : karþi : kubl : þisi : iftir : astrap : faþur : sin : þan : frita : ak :									
: þih : na : bistan : ira : f—n : ip— : forþum : ufari :									
50	55	60	65	70	75	80			

Nr 4 är **r**. Övre delen står på en upphöjning i stenens yta och är vidare och otydligare än övriga delar av runan men fullt läslig. Av nr 5 **a** ser man endast bistaven och huvudstavens topp. 18 **i** har av Hilfelning felaktigt lästs **a**. Möjligen skulle läsningen **e** kunna tänkas, då en liten grop finnes på huvudstaven, men den är mycket grund och liten och kan knappast fattas som en punktering. 21 är **i**. Hilfelning läste **i**, Bugge **a**, Friberg och v. Friesen läsa **i**. Någon säker **a**-bistav kan ej urskiljas. Tvärs över huvudstaven går en naturlig spricka, och ett litet stycke ovanför den finns en liten grop, som emellertid också är av naturen. 32 är **f**. Mittet av huvudstaven och övre delen av bistavarna ha vittrat bort. Nr 49, som är ett tydligt **k**, har först av Bugge lästs så. Efter 52 **h** är ett skiljetecken. Runorna efter 63 ha missuppfattats av de äldre undersökarna. v. Friesens läsning : **fin** : **ipi** : **forþum** : är otvivelaktigt riktig. Redan Bugge antecknade om nr 64: »Første Rune er sikkert **f**.» Jag ser av denna runa hela huvudstaven. Den inre bistavens början och slut äro tydliga, fast vidgade. Denna stavs mellanparti är ej lika tydligt men kan dock spåras. Av den yttre bistaven skönjer jag toppen och det mellersta partiet. Av 65 synes basen, av 66 **n** skönjes hela runan utom nedre delen. 67—68 **ip** stå på en förhöjning. 67 **i** är tydligt. Bugge höll denna runa för **n**, och en fördjupning tvärs över huvudstaven finnes, men denna är oproportionerligt svag i jämförelse med den tydliga huvudstaven. 68 är ett oförtydligt **þ**. Bugge läste **u** men antecknade: »Dog syntes anden Rune mig efter formen at kunne være **þ**.» Av 69, som sannolikt varit **i**, synes övre och nedre delen, men mitten av runan, som gått över den förhöjning, på vilken 67—68 stå, är borta. 70—75 **forþum** läste Stephens **karþum**, Bugge **farþum**, L. **garþum** med de tre första runorna kursiverade, men på teckningen i LfB är nr 70 ett **f**, varefter följa två huvudstavar utan bistavar, därefter **þum**. 70 **f** är fullt tydligt, fast ett litet stycke vid mitten av huvudstaven är borta. 71 **o** är något svagare men fullt säkert. Huvudstaven på 73 är ganska svag men synlig. 75 **m** är punkterat. 76—80 **ufari** lästes så redan av Hilfelning.

I 1—7 **kutraþr** kan **u** vara tecken för $\emptyset$ eller möjligen $o \sim u$.⁴ Namnet är ej förut belagt vare sig på östnord. eller västnord. område, men båda sammansättningslederna äro kända, den förra

¹ Hofberg: Nerikes gamla minnen s. 81 ff.

² Kjellmark: Kronob. läns fornl. s. 102.

³ Almgren i Nordiska Studier tillagnade Ad. Noreen s. 311, Montelius i Minnesskrift utg. av Ystads Fornminnesförening 1917 s. 41 ff.

⁴ Ang. utvecklingen av *Gaut*- i *Gustav* och andra namn se v. Friesen i NoB VIII s. 63 ff., Läffler i NoB XIII s. 120 ff., Sahlgren i NoB XVII s. 69 ff. och hos dessa författare cit. litt.

t. ex. genom de fsv. namnen *Göt*, *Götmar*, *Götrik*, *Götstaf*, *Götulf*, den senare genom det andra personnamnet i denna inskrift 26—31 **astrap**.

Ang. 8—12 **karpi** se s. 61, ang. 13—16 **kubl** se s. 61 f.!

26—31 **astrap**, ack. av ett *Ástráðr*. Detta namn, som ej förut är belagt i fsv., påträffas i fvn. en gång, i Knytlingasagan, där det bäres av en dansk man. I fda. är namnet nämligen vanligt och förekommer redan i runinskrifterna i formerna **osrapr**, **ostarpr**, **astret**.¹ Det ingår i det skånska ortnamnet *Aastratorp* (1624) nu Åstradtorp, och personnamnet Åstrad brukas enl. Falkman »ännu (d. v. s. 1877) bland skånska allmogen».² I **osrapr** d. v. s. *Āsrāðr* utvecklas ett *t* mellan *s* och *r* på samma sätt som i (*Āsfrīðr* >) *Āsrīðr* > *Astrid*.³ Noreen a. a. antager, att dylikt *t*-inskott även förekommit mellan *s* och *l*, t. ex. i *Ās(t)lákr*, *Ās(t)leifr* »(oder ist hier association mit *ást* liebe anzunehmen?)» Dylik växling mellan *Ās*- och *Āst*- som förled i sammansatta personnamn inskränker sig emellertid ej till de fall, då den senare leden börjar med *r* eller *l*. Man finner i fvn. även *Āskell*: *Āskell*, *Āsný*: *Āsný*.⁴ I fsv. förekommer *Asmodh* (i ortnamnet *Asmofabopahult*): *Astmuðar*, *Asulphus*, *Asolfuer*: *Astholphi*, *Asuidus*: *Aastuedh*.⁵ *Āst*- utvecklas sannolikt ljudlagsenligt under vissa förhållanden, t. ex. i namnen *Āstriðr* och *Āstráðr*, där det slår igenom och blir allenarådande, och från dessa namn överföres formen *Āst*- till andra, där den egentligen ej hör hemma och där den förekommer helt sporadiskt till omväxling med *Ās*-.

Faderns och sonens namn ha alltså gemensam senare led men olika förleder, ett exempel på den kända »variationsprincipen» inom namngivningen.⁶

50—54 **pih**: **na**, *þegna*, gen. pl. av *þegn*. Ordet *þegn* förekommer i de svenska runinskrifterna dels som appellativ, nämligen i Västergötland, Småland och Södermanland⁷, dels som personnamn, t. ex. i Uppland, där det endast brukas i denna funktion⁸, Södermanland och Småland, t. ex. L. 1240 från Sandsjö sn i Västra härad. I Danmark och på västnord. område, där appellativet *þegn* förekommer, synes ordet ej ha brukats som namn. Appellativet *þegn* förekommer i runinskrifterna ofta i förbindelserna *góðr þegn*, *harða góðan þegn* o. s. v. *þróttar þegn* läses på Sö. 90, 112, 151, 170. *þegn* användes om äldre män, om yngre (ogifta) brukas *drengr*. Att »tegnar» och »drängar» alltså utgöra skilda åldersklasser leder tanken till de ynglingalag, manförbund och kultlag, som utgöra det primitiva samhällets organisationsformer även i vårt land och av vilka spår ännu finnas i folktraditionen.⁹

I Sverige finnas åtskilliga *Tegnaby* jämte *Svenneby*, *Rinkaby*, *Karleby* o. s. v., orter som ägts av eller varit samlingsplatser för tegnar, svenner o. s. v. Namnens verkliga innebörd är ej klar, men de ha av åtskilliga författare satts i samband med en förhistorisk klassindelning av något slag.¹⁰

S. Aakjær har i en intressant utredning framställt en hypotes, att orden *þegn* och *drengr* under vikingatiden i Norden betecknat stormän av samma slag som de engelska *þegnas* och *drengs*, ett slags kungliga vasaller, vilka innehade jord som förläning, varmed vissa skyldigheter

¹ D. R. Registret s. XI.

² Ortnamnen i Skåne s. 192 not 2.

³ Noreen: Aisl. § 310: 2, 4.

⁴ Se Lind: Dopn.

⁵ Se Lgr-Brate.

⁶ Wessén: Namnstudier s. 5 ff.

⁷ Brate i Ark. f. nord. fil. 1913 s. 192.

⁸ Se Dieterich s. 74 f., 76!

⁹ Ekblom i Zeitschr. f. slavische Philologie 1933 s. 12 ff. Ang. dylika sammanslutningar se S. Erixon i Flodström: Sveriges folk s. 397, Fataburen 1921 s. 95 ff.

¹⁰ Hellqvist: Ortnamnen på *-by* s. 77 ff, Lindroth i Skrifter, utg. av Inst. för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola I s. 58 ff, M. Olsen i Maal og Minne 1919 s. 96, Sahlgren i NoB VI s. 182 f, Jungner: Gudinnan Frigg s. 103, Lundahl: Falbygdens by- och gårdnamn s. 100 ff.

voro förbundna.¹ Vår kännedom om Sveriges inre förhållanden och samhällsorganisation under forntiden är mycket obetydlig på grund av bristen på källor, men spår finnas, som tyda på att ett förläningsväsen existerat vid en ganska avlägsen tidpunkt. I Västgötalagen omnämnas nämligen ländermän. De stodo i rang under biskoparna men över bönderna, från vilka de äro tydligt skilda: *Egho bønder by .ok annan lændir .men², æn lændir mafer caller sik bonðæ .oc bonðe callar han lænden varæ .viti meþ tylfter efe .at han ær bonde .oc eig ær han lændir at laghum varum .num fafer hans ær lender.*³ Alexander Bugge antager, att dessa västgötska ländermän, vilkas ämbetsvärdighet var ärftlig och vilka synas ha innehaft sin jord med annan rätt än bönderna, varit stormän av ungefär samma slag som de likabemända norska.⁴ Dessa innehade jord som förläning av konungen och voro i gengäld dennes handgångna män och företrädde honom ute i bygderna. De hörde till konungens hird, vars ledande män de voro.⁵ Ej blott från det Norge närbelägna Västergötland äro dylika ländermän kända. På en sörmländsk runsten, Sö. 54, nämnas **lantburnia-man**, vilket uttryck anses motsvara det norska *lendbornir menn*⁶, fast, som påpekats, vår kunskap om dess innebörd i Sverige är mycket osäker. »Tegnar» och »drängar» skulle alltså enl. Aakjær ha varit stormän av liknande art, fast kanske ej med samma rang.

I de fsv. lagarna, där ordet *þegn* påträffas några gånger, är det emellertid endast en synonym till »man», medan de ovannämnda ländermännen den enda gång, de förekomma i en lagtext, ställas i tydlig motsats mot bönderna. Helt annorlunda med tegnarna. *þiængn* i Västgötalagen är motsatsen till *þral* (träl).⁷ Västmannalagen föreskriver, att dråp å barn, som nått 15 års ålder, skall sonas med *þiængs gældom*⁸, d. v. s. lika stora böter som för en vuxen fri medborgare, ej en storman av visst slag. Den föreslagna betydelsen kan tolkas in i de nordiska orden endast med stöd av kunskapen om de samtida förhållandena i England, men det är svårt att med säkerhet avgöra, hur stor överensstämmelsen varit mellan engelskt och nordiskt under vikingatiden i fråga om orden *þegn* och *drengr*. De kunna ha haft ett innehåll i England, som ej fanns i Skandinavien. Aakjærs hypotes kan, som författaren själv medger, ej bevisas. Steenstrup menar, att ordet *drengr* i runinskrifterna endast representerar en moralisk värdesättning, ej ett juridiskt fixerat begrepp, och varnar för att överföra den från några trakter i England kända betydelsen av detta ord till dess danska motsvarighet.⁹ Aakjærs förslag har vunnit anslutning av Erik Moltke¹⁰ m. fl.

64—69 **f—n: ip—**, rsv. *Finn-ēði*, dativ av det småländska bygdenamn, som i den antikvarisk-topografiska litteraturen vanligen har formen *Finnved(en)*. Det så benämnda folklandet utgör den sydvästra delen av Småland och består av häradena Sunnerbo, Västbo och Östbo.

De övriga äldre formerna av namnet äro: *Finnaithe* (invånarenamn) Jordanes 500-talet, den äldsta handskriften från 700-talet¹¹, **finhiþi** Forshedastenen o. 1025 enl. v. Friesen¹², *Finnēdi* (invånarenamn) Adam av Bremen o. 1070; denna form i de äldsta och bästa handskrifterna, A, från 1100-talet och o. 1200, *Findvedi* samme författare i handskriften B 1 a troligen o. 1440, skriven i Danmark, *Finvedi* samme författare handskrifterna B 1 b o. 1557, B 3^{a-f} slutet av 1600-talet och början av 1700-talet, B 5 1500- eller 1600-talet, C 2 utgåva 1595 efter en för-

¹ Acta phil. scand. II s. 1 ff.

² Schlyter: Corpus I s. 44.

³ Schlyter a. a. s. 183.

⁴ Vesterlandenes indflydelse paa nordboerne i vikingetiden s. 135 f.

⁵ Aschehous Konversationslexikon VI sp. 714, V sp. 214.

⁶ Alexander Bugge l. c., Brate: Södermanlands runinskrifter l. c.

⁷ Flera exempel hos Aakjær a. a. s. 13, som framhåller svårigheten^f att sluta något av exemplen i de fsv. lagarna.

⁸ Schlyter: Corpus V s. 146.

⁹ Festskrift til Kristian Erslev 1927 s. 67, noten.

¹⁰ Danske Studier 1934 s. 11.

¹¹ Monumenta Germ. Hist.: Auctores antiquissimi V:1 s. 59; jfr s. LXXIV!

¹² N. Sm. Medd. I s. 3 ff.

svunnen handskrift, *Finnedi* samme författare handskriften B 4 från 1500-talet¹, *finnedhiam* DS 89 år 1178—1201², *phinnethia* DS 119 år 1201—1223, *finwidiam* DS 543 år 1270, *Finwidie* DS 686 år 1279, *finnid* DS 1511 år 1306, *finuid*, *finuipi* Vidhemsprästens anteckningar 1325³, *Finnedhe*, *Finnadhe* DS ns 237 år 1402, *Finwidh* DS ns 133 år 1402, *Finuidiam* DS ns 372 år 1403, DS ns 337 år 1403, *Finnadhe* DS ns 212 år 1402, DS ns 676 år 1405, *Finuidhe* DS ns 410 år 1404, *finnidia*, *ffinvede* handskriften Kh 54 (papperscodex i Linköpings stiftsbibliotek), början av 1500-talet.

Formerna med *v* i senare leden bero på en omytning och höra huvudsakligen hemma i skriftspråket.⁴ Den ursprungligare formen *Finnedhe* fortlever, som synes, ända in på 1500-talet och återger det folkliga uttalet.

Av de äldre tolkningsförslag till detta namn, vilka offentliggjorts, kan nämnas Kohts i Maal og Minne 1923 s. 161 ff. Vid en översikt av de norska ortnamn, vilka ha *Finn-* som förled, nämner denne författare även det svenska Finnveden, som han ställer i samband med folkslagsnamnet finnar (= lappar). *Finn-* i en del ortnamn betyder enl. Koht »troll» på grund av lapparnas trollkunnighet, och Finnveden jämföres med Tiveden. »Har Tiveden namn etter guden Ty, so er det inkje urimeleg i at Finnveden har namn etter trollvette» (a. a. s. 173). Att *Finn-* har en liknande betydelse i några av de ortnamn, som Koht räknar upp, förefaller ej otroligt. Huruvida den föreslagna tolkningen är tillämplig på svenska förhållanden är svårt att avgöra utan en närmare undersökning.

En annan teori framställes av Lindroth på flera ställen, utförligast i A. T. S. XX: 4 s. 36 ff och i NoB 1917 s. 41 ff. Förf. går igenom svenska ortnamn av typen Skedevi, Skäve o. s. v., som antagas innehålla gudanamnen Skade Skäddja, vilken gudagestalt visar drag, som peka till en främmande, snarast lappsk eller finsk miljö. I överensstämmelse därmed finner man enl. Lindroth i grannskapet av orter med de anförda namnen sådana, vilkas namn innehålla *Finn-*. Skeen, fsv. *Skædhen* i Annerstads sn sammanställles med *Finnaithe*.⁵ Lindroths teori, tillämpad på Finnveden, innebär, att vi här nere före eller samtidigt med den germanska kulturen skulle ha haft en annan, uppbyren av nomadiserande invånare, och vilken varit så stark, att den givit sitt namn åt landet. Denna främmande och från den fasta bebyggelsen helt artschilda kultur borde ha lämnat spår efter sig i de arkeologiska fynden, vilket den emellertid ej synes ha gjort. Mot den anförda teorien ha invändningar rests såväl av Karsten⁶ som av Noreen⁷ och v. Friesen.⁸ Jfr även Wiklund i Le Monde oriental 1915 s. 114!

Vid tolkningen av namnet Finland har även gjorts gällande av Lindroth⁹, Wiklund¹⁰ och Noreen¹¹, att detta namn, ej invånarenamnet finnar, varit det primära och att Finland i sin förled innehåller samma ord, som föreligger i det tyska bergsnamnet Finne, keltiska *penn*, »huvud», »topp». Ett dylikt stamnamn anses även kunna ha lösgjorts ur det sydsvenska Finnveden. Mot denna uppfattning har av Karsten anförts, på goda grunder synes det, att i fråga om Finland tillräcklig grund ej finnes för ett namn med betydelsen »berg», »topp», och att något germanskt ord *finne* med betydelsen »berg, bergskedja» ej heller är anträffat.¹²

¹ Adam v. Bremen: Hamburg. Kirchengeschichte, herausgg. v. Schmeidler, s. 255, s. VII ff.

² Jfr Nordberg i NoB 1926 s. 173.

³ Schlyter: Corpus I s. 288.

⁴ v. Friesen i N. Sm. Medd. VIII s. 8.

⁵ A. T. S. I. c.

⁶ Germanisch-finnische Lehnwortstudien s. 228 ff.

⁷ Spridda studier II s. 154.

⁸ N. Sm. Medd. VIII s. 17.

⁹ NoB 1917 s. 48 ff.

¹⁰ Indogermanische Forschungen 38 s. 112.

¹¹ Fornvännen 1920 s. 34.

¹² Fragen aus dem Gebiete der german.-finnischen Berührungen s. 63.

Några tolkningsförslag utgå från det antagandet, att vi i första leden av namnet ha att göra med en med verbet *finna* besläktad bildning, detta efter ett förslag av Hultman till tolkning av folkslagsnamnet *finne*.¹

Verbet *finna* har i got. formen *finþan*, isl. *finna*, ags. *findan*, fsax. *fīthan*, *findan*, fht. *findan*, *findan* »finden, erfaren, erfinden». Dit hör även fsax. *fāthi* »das Gehn», fhty. *fend(e)o* »Fussgänger, mhty. *vende* »Fussgänger, junger Bursche, ags. *fēða* »Schar Fussvolk», fhty. *fandōn*, ags. *fandian* »undersuchen», mhty. *vanden* »besuchen», fsax. *fundōn* »sich aufmachen nach», »streben», »gehn», »eilen», isl. *fúss* »geneigt», »willig», fsax. ags. *fūs* »schnell», »eifrig», »willig». Dessa ord höra till en ieur. rot **pent-* »treten», »gehen», och till samma rot hör även bl. a. lat. *pons* »Prügelweg durch Sümpfe», »Brücke», gr. *πάτος*, sanskr. *pánthā*, slav. *patъ* samtliga med betydelsen »väg».²

I *finþan* är stammen *finþ-*. Då man redan hos Jordanes finner skrivningen *Finnmaithe* och assimilationen *nþ > nm* antages ha skett tidigast i slutet av urnordisk tid³, har en annan förklaring måst sökas till utvecklingen *nþ > nm* i Finnveden och Finland. Man har antagit, att här genom en bildning med *no*-suffix eller av annan orsak uppstått en förbindelse *fenþn*, där *þ* faller bort. Man har tänkt sig ett adjektiv *fenþnoz > fennoz*⁴ eller ett substantiv med stammen *fenþn-* vid sidan av *finþan-*, de båda grundformerna till Finn och Finne⁵, eller slutligen ett verbaladjektiv till verbet *finþan*, bildat på en tid, då detta i presens hade en stamutvidgning med *no*-suffix. Till det sålunda uppkomna *finnan (< *finþnan) skulle ha bildats ett verbaladjektiv *finna.⁶

Liksom Hultman a. a. antagit, att förleden i ordet Finland syftade på en nomadiserande befolkning, så antager Noreen a. a., att det av honom supponerade *fenþn-* på grund av sin betydelse lämpade sig till en benämning för en människa, som ännu levde på »samlarens» och »flyttarens» stadium, en nomad, en kringströvande jägare, och Finnheten betyder alltså enl. denne förf. »flyttarnas hed».

v. Friesen, som har en från Noreen avvikande uppfattning i fråga om förledens formhistoriska utveckling, anser också, att *finn-* syftar på en kringströvande befolkning och lägger särskild vikt vid den betydelse »gå till, gå efter», som finnes hos stambesläktade ord. *Finn-* är enl. v. Friesen ursprungligen ett substantiverat adjektiv med betydelsen »spårjägare, jägare». Senare leden i Finnheten tolkar v. Friesen med »skogbevuxen moränmark, öde skogstrakt, ofruktbar höjdsträckning» och hänvisar som stöd för denna tolkning till meddelanden av professor Hesselman samt de betydelser, ordet *hed* uppbär i de skandinaviska fornspråken och i nutida dialekter.

Detta förslag innebär i flera avseenden en tilltalande tolkning. Namnet kan emellertid belysas även ur andra synpunkter, och som ett bidrag därtill må en del förhållanden påpekas, vilka få anses så väsentliga, att de kunna läggas till grund för en ny etymologi.

Som namn på det sydsmåländska folklandet har *Finn(h)ed ~ Finnved* dött ut under nyare tiden, men ordet lever på ett annat håll i Sverige, nämligen som namn på en by, och i denna mera begränsade lokalitet har man större förutsättningar att komma åt de faktorer, som varit de väsentliga vid namngivningen. I Horns socken i Kinda härad i Östergötland — ursprungligen gammal smålandsbygd — utbreder sig söder om en vik av Åsunden en präktig jordbruksbygd, där vi finna byar och gårdar med namnen Flarka, Väsby och Flytthem och söder om den sistnämnda gården vid övergången till skogsbygden byn *Finede*⁷, 1 mtl., utt. *finda*. Namnet skrives

¹ Finskt Museum 1896 s. 81 ff.

² Walde-Pokorny: Vergleichendes Wörterbuch II s. 26 f.

³ Wiklund i Finnisch-ugriscche Forschungen 12 s. 34. Se även Brøndum-Nielsen: Gdansk II s. 44 och där cit. litt.

⁴ Hultman a. a. s. 81 ff.

⁵ Noreen: Spridda Studier II s. 152.

⁶ v. Friesen i N. Sm. Medd. VIII (1926) s. 18 f.

⁷ Se Generalstabskartan, bladet 36 »Vimmerby».

finnade 1559, 1560¹, vilken stavning i det allra närmaste överensstämmer med den, som återger det folkliga uttalet av det småländska bygdenamnet, *finnid*, *Finnedhe*. Att namnet är det samma i båda fallen synes ganska säkert.

Byn *Finede* ligger på en rullstensås, den s. k. *Finedeåsen*, på vilken landsvägen till Locknevi i Södra Tjusts härad sedan gammalt går fram.² Den jämna plåtåformiga åsryggen, vilken vid *Finede* är ganska bred, kallas *skarpenót* och beskrives under samma namn hos Elers, a. a., *Skarpenort*. Den karakteriseras som »en slät liunghed af flera tunnlands widd». Om bebyggelsens ålder i dessa trakter vittnar det gravfält, som finnes vid åsens nordända, bestående av 39 kullar. En av dessa har mycket stora dimensioner, och två kullar omgivas av stenar.³ Gravfältet har sannolikt ursprungligen haft större omfattning. I gravhögarna ha ganska talrika fynd gjorts enl. uppgifter av L. F. Rääf, som tillvaratagit en del av desamma.⁴

Vi finna alltså här i en trakt med gammal bebyggelse en by, vars namn slutar på *-ede* och vilken är belägen på en rullstensås. Man ledes då osökt att tänka på de orter i det övre Sverige, vilka hava namnet (*H*)*eda* eller sammansatta namn, i vilka detta ord ingår, och äro belägna på rullstensåsarna eller andra moränbildningar, där jordmånen är densamma som på åsarna, den torra, stenbundna mark, som huvudsakligen bär tallskog. Hesselman har i sin kända uppsats *Långheden och Hälsingskogen*⁵ av ortnamnen dragit den slutsatsen, att *hed* på ett visst område i nordöstra Svealand varit beteckningen på dylika åsar och den skog, varmed de äro be vuxna. Med hänsyn till dessa förhållanden är det skäl taga i övervägande, om ej senare leden i bynamnet *Finede* är en beteckning på den nämnda grusåsen, som varit bebyggd sedan förhistorisk tid och på vilken en väg går fram.

Återvända vi till det sydsmländska folklandet, kunna vi lägga märke till att en lång rullstensås löper längs med *Lagan*, den s. k. *Lagaåsen* eller *Bergaåsen*, som börjar vid sjön *Vidöstern* och därifrån sträcker sig genom *Sunnerbo* och fortsätter ned i *Åsbo* härad i *Skåne*, där vi finna de karakteristiska ortnamnen *Ljungaskog*, *Örkelljunga*, *Åsljunga*, *Sandhult*, *Healt* m. fl.⁶ På denna ås, vars längd är ungefär 10 mil, har *Lagastigen* gått fram, en av Sveriges viktigaste farleder, den urgamla infartsvägen till vårt land från sydväst, och längs med densamma hade det samlat sig en ovanligt tät bebyggelse. Med hänsyn till de förhållanden, vi kunnat iakttaga vid *Finede* i *Horn*, förefaller det troligt, att det är denna ås, som ursprungligen burit namnet *Finn(h)ed*. Förleden antager jag vara en nominalbildning till verbet *finpa* i någon av de betydelse, vi kunnat iakttaga hos detta ord. En säkert styrkt sådan är »vandra», och ett verbaladjektiv **finna-* kan alltså ha betytt »som har samband med, har avseende på gång, vandring». *Finn(h)ed* är, menar jag, det äldsta namnet på den trafikled, som senare benämnes *Lagastigen*, sedan ordet *Finn(h)ed* utvidgats i fråga om sin betydelse till att beteckna bebyggelsen kring åsen och slutligen landet i sin helhet. Jfr till denna betydelseutveckling det västgötska häradsnamnet *Redväg* »ridväg». Genom detta härad gick *Västergötlands* förnämsta handelsväg.⁷

Hed ensamt eller såsom led i ortnamn synes vara sällsynt i *Småland* enl. v. *Friesen*, som dragit fram några exempel från de östra delarna av *Kronobergs län*, *Heda* by- och gårdnamn i *Kråkshult*, *Herråkra*, *Nottebäck* och *Sjösås*, *Hederås* i *Hornaryd*, *Heljunga* i *Långasjö*, *Tvinnesheden* i *Nottebäck*.⁸ Terrängen angives beträffande dessa platser på geologiska kartan som krosstens-

¹ Kammararkivet: Smålands handlingar.

² Geologiska kartan ser. Aa: 149, Beskrivning till densamma s. 22, Elers: Historia om vägarna Tom. 5.

³ Beskrivning till Geol. kartan ser. Aa: 149 s. 30.

⁴ A. T. A.

⁵ NoB 1930 s. 1 ff.

⁶ Geologiska kartan ser. Ab: 5, 2, Aa: 113, 114, 67 med beskrivningar.

⁷ Sveriges Ortnamn, Älvsborgs län 10 s. 1.

⁸ a. a. s. 10.

grus.¹ Enl. generalstabskartan ligga de ifrågavarande platserna på »jordhöjder», i de flesta fall skogbevuxna. Ordet *hed* betecknar alltså i Småland som på det övriga germanska området den sämre jordmånen, som var stenbunden eller grusmängd, men namnet synes ej speciellt vara knutet till rullstensåsar, som det är i vissa trakter av Svealand, ehuru *hed*-namn förekomma vid dessa, t. ex. *Healt* i Fagerhults sn N. Åsbo hd vid Lagaåsens sydliga sträckning. Men om en »hed» genom sitt geografiska läge och sin form kom att spela en större roll för trafiken, kunde den benämnas *finnhed*, »gånghed, vägshed».

I likhet med dem som förut behandlat detta namn, har jag utgått från den förutsättningen, att senare leden utgöres av ordet *hed*. Emellertid finnas några ortnamn, som peka i en annan riktning. I Norge förekommer fyra gånger ortnamnet *Finneid*. En gård med detta namn ligger i Hemnes sogn och herred, *Findiedt* 1567, *Findett* 1610, 1614, *Find Eyd* 1661, *Find Eide* 1723.² I Fauske sogn, Skjerstads herred, ligger också ett *Finneid*, *Finndeid* 1567, *Finnded* 1610, 1614, *Finnd Eyd* 1661, *Findeide* 1723.³ I Kolvereids herred märkes ett *Finne*, som antages vara ett ursprungligt *Finneid. Namnet stavas *Finedt* 1559, *Finnitt* 1590, *Finnde* 1626, *Finne* 1643, 1669, 1723⁴, och ett *Finneid* ligger i Drangedals sogn och herred, *Fineide* 142⁴, *Finnit Finniddt* 1574—1577, *Findønn* 1585, *Finnø* 1593, *Findø* 1604, *Findøe* 1665, 1723.⁵ Samtliga dessa gårdar ligga på typiska »ed», den första på »det smale Eid mellem Sørfjorden og . . . Finneidfjorden», den andra på »Eidet mellem Fjorden [Skjerstadvfjorden] og Nedrevandet», den tredje vid »en af de lavere Overgange mellem Folden og Sørsaltet», och *Finneid* i Drangedal har enl. a. a. sin plats »ved Solbergelven, som danner flere Fossefald». På kartan synes en gård *Finö* vid en älv på landtungan mellan Thveitvandet och Övre Tokevandet. Solberg ligger vid en älv öster om den förstnämnda.⁶

Förleden i dessa namn uppfattas olika i de skilda delarna av Norske Gaardnavne, som folknamn, vilket synes vara det sannolikaste, fjord- eller ånamn, växtnamn eller personnamn. Att senare leden är *eid* antages utan tvekan i samtliga fall, och gårdarnas belägenhet talar ju också tydligt därför. Ordet *ed*, fvn. *eid*, är en gammal bildning till roten *i* »gå» i lat. *ire*, got. *iddja*⁷ och betecknar alltså en plats, där man går. I Sverige och Norge förekommer det ofta i namn på orter belägna vid floder eller sjöar.

En granskning av ortnamnsmiljön och terrängförhållandena vid byn *Finede* i Horn ger också till resultat, att man där kan räkna med ett *ed*. Byn ligger en knapp kilometer söder om den nämnda grusåsens nordända, som sträcker sig in på ägorna till en gård, som heter *Flytthem*, 3 mtl. Husen till denna gård ligga nu i nordvästlig riktning från *Finede* men lågo förr enl. de Rogiers karta över Östergötland (1653) nordost om *Finede* vid sjön Bolen. Att byggnaderna ej ursprungligen legat på sin nuvarande plats beror på att hela trakten kring *Finede* och *Flytthem* förr varit mycket mera vattensjuk än nu. På de Rogiers karta ser man en vik av den nämnda sjön skjuta in åt väster mot åsen till, och norr om *Flytthem* synes på de Rogiers karta en sjö *Rien*, som nu är urtappad.

Flytthem skrives *flötium* 1545, *Flyttium* 1596 och uttalas numera vanligen *flj[ɪt]h[ɛ]m*, *fl[ɔ]t[h]ɛm*,

¹ Ser. Ab: 3, 4, 8, 15.

² Rygh: Norske Gaardnavne 16 s. 130.

³ a. a. 16 s. 225.

⁴ a. a. 15 s. 383.

⁵ a. a. 7 s. 3.

⁶ När jag upptäckte dessa norska namn, vilka ej kunna förbigås i en diskussion om det svenska ortnamnet, hade jag genom samtal med professor Sahlgren erfarit, att professor Sahlgren gjort samma sammanställning som jag mellan Lagaåsen och namnet *Finn(h)ed* men att han antog senare leden i namnet vara *ed*, ej *hed*. Utan kännedom om motiveringarna för denna uppfattning kunde jag ej taga upp den till närmare prövning. Upptäckten av de norska namnen gav mig emellertid orsak till den utredning, som nedan skall meddelas.

⁷ Hellquist: Sv. etym. ordb.

men ett äldre uttal *flötjūm* är ännu känt och användes av enstaka gamla personer. Det är starka skäl att misstänka, att *Flytthem* ej är ett äkta *hem*-namn. Det förefaller nämligen otroligt med den kännedom vi ha om dialekten i denna trakt, att ett *flytthem* skulle kunna utveckla sig till ett *flyttiom*, utan det naturligaste sambandet mellan dessa dubbelformer är att här föreligger en dat. pl. *flyttiom*, *flöttiom*, som betygas av de äldsta stavningarna och vilken genom omtydning fått formen *flytthem*. Det kan tilläggas, att en by med namnet *Gumhem* finnes i socknen. Det substantiv, som här föreligger, antager jag vara bildat till samma rot som verbet *flyta*. I Dalarne förekommer *fljot*, *fljot*, f. = »skogskärr, myr»¹ och vidare *flstt*, f. »stor myr» (som senare sms.-led i ortnamn)², som motsvaras av det västnord. *fløyt*, f. »sitt og flatt stykke land ved vandløp, ofte oversvømmet, bredt stille grundt stykke av en bæk. Grf. *flautiō»³ I Sävedals härad finnes ett terrängnamn *Kärrflötterna*, *šærflötora*, som betecknar stora mader och vars senare led sammanställes med det ovannämnda norska *fløyt*.⁴ *Flyttiom* är, som synes av böjningen, ursprungligen kortstavigt i motsats till de föregående orden men hör till samma stam och har sannolikt liksom de haft betydelsen »sankmarker, kärr». Minnet av de sankmarker, som en gång utbredd sig kring Finedeåsen, lever ännu i traditionen. En man skall ha dödats »i det öster om Flytthems ladugård sedan länge odlade kärret».⁵ Den upplysning om Finedeåsens närmaste omgivning, som ortnamnen ge, framhäver alltså åsens betydelse som vägkana och ger oss även rättighet att här räkna med ett *ed*.

Vända vi oss till det sydsmländska bygdenamnet *Finn(h)ed* ~ *Finnved* och antaga som riktig den uppfattning, jag här sökt styrka, att det är Lagaåsen, som ursprungligen avses med detta namn, kunna vi lägga märke till att alla äldre skrivningar utom en sakna *h* i senare leden och att reala skäl ej heller tala mot *ed*-teorien, då åsen går fram utmed ån.

Åtskilliga skäl tala alltså för antagandet, att senare leden i det nu diskuterade ordet varit *ed*, ej *hed*, men detta spörsmål och andra frågor i samband med denna tolkning kunna ej slutgiltigt besvaras utan en undersökning av å ena sidan alla namn, i vilka orden *ed* och *hed* ingå, och å andra sidan alla med *finn*- sammansatta namn, och en dylik undersökning faller utanför ramen för denna framställning, som endast avser att vara ett diskussionsinlägg i en intressant och svårutredd fråga. Är namnet verkligen sammansatt med *-ed*, varom vi emellertid ej kunna uttala oss med bestämdhet, kan det med den tolkning av förleden som här föreslagits, synas vara inom sig tautologiskt, men man måste räkna med att endera leden bleknat till sin betydelse.

Orden *ed* och *hed* äro för övrigt till formen så lika varandra, att de med lätthet sammanblandas, i synnerhet då de stå som senare led i sammansatta namn, i vilken ställning *hed* lätt förlorar sitt *h*. De tangera även varandra i fråga om innehållet, då grundbetydelsen hos *ed* är »väg» och *hed* betecknar den sandiga och stenbundna terräng, som lämpade sig för och ofta blev använd som vägkana. Långheden, det gamla namnet på Badelundaåsen, betecknar själva rullstensåsen, längs vilken vägen går eller som utgör vägen. Snarast betecknar namnet vägen själv.⁶ Även på de områden, där *hed* har den från Danmark och Tyskland kända betydelsen »trädlös slätt», uppträder det i betydelsen »väg». I bohuslänska dialekter, där ordet *hed* är fullt levande, har det bl. a. betydelserna »ofruktbar slätt bevuxen med ljung, sämre och mera avlägset liggande betesmark, större, ej odlat fält, åkerfält i utmarken». I bestämd form pl. be-

¹ Rietz s. 151.

² Levander: Dalmålet I s. 300.

³ Torp s. 128.

⁴ Ortnamnen i Göteb. o. Bohus län I s. 265.

⁵ Ridderstad: Östergötland II: 2 s. 651.

⁶ Hesselman a. a. s. 9.

tecknar ordet emellertid »väg över ett jämnt fält», vilken betydelse finnes i flera av de nordligaste socknarna. I Tanums socken användes även singularformen av *hed* = »väg över slätt».¹

76—77 **uf**. Ang. betydelsen hos *of*, då det står i förbindelse med en optativ se I. Dal: Ursprung und Verwendung d. altnord. Expletivpartikel *of*, um s. 35, Kuhn: Das Füllwort *of*, um im Altwestnord. s. 120 f., E. Olsson i Ark. f. nord. fil. 1933 s. 187 f.

I 76—80 **ufari** tjänstgör 77 **f** dels som sista runa i partikeln *of*, dels som den första i verbet. Jfr **far**, Sm. 5 Transjö. I **ufari** äro partikeln och verbet så intimt förenade, att de båda *v*-ljuden assimilerats till ett, vars naturliga beteckning är **f** på grund av ställningen mellan två vokaler.

Verbet »vara» står här i impf. konj. Bruket av konjunktiv i detta fall överensstämmer med förhållandena i fvn., där konjunktiv brukas i sådana relativsatser som t. ex. *var hann allra manna venstr, er menn hefði sét*.² Vokalen i pret. konj. visar i den litterära fsv. så gott som aldrig *i*-omljud. Enstaka exempel finnas dock.³

Med inskriftens avslutning kan jämföras motsvarande parti av T. 35 **sar · uar · trik . . . . . tr · i · birka** eller av Nybblestenen Sö. 213 (L. 947) **han : uar : boanti : bestri : kili :**. Man minnes även den skånska Villiestenens **sar × uas × piakna × furstr**, D. R. IV: 6 (vol. III).

Det är en anakolut i stiliseringen av inskriftens senare del, där orden **a : f-n : ip-** strängt taget endast passa som bestämning till **pih : na**. En ordagrann översättning »den bäste av de fränder och odalmän, som fordom levde i Finnveden» ger ej fullt god mening, och ristaren har förmodligen menat »en frände, som var den bäste av de odalmän, som fordom levde i Finnveden».

Transskription:

**Gauþráðr gerði kumbl þessi eptir *Ástráð, fǫður sinn, þann frænda ok þegna beztan,*
er a *F(i)nnheid(i)
fordum of véri.

Översättning:

Götrad gjorde denna vård efter Åstrad sin fader, den ypperste av de fränder och odalmän,
som i Finnveden
fordom levde.

36. Bolmaryd. Nöttja sn. Sunnerbo hd.

Pl. XXV: 2.

Litteratur: B. 1009; L. 1268; Vistrand: Sockenbeskrivning och teckning 1880 i N. Sm. Ark., teckning i A. T. A. den ¹⁰/₅ 1880, Sunnerbo bl. 3; Ihrfors: Smol. sacra III s. 306 med teckning; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 47.

Stenen står på ett gärde väster om vägen vid Mellangården i Bolmaryds by utmed en stenmur. Gårdens ägare talade om, att den kallas »Kung Hammars sten», och att den tidigare haft sin plats 6 m. längre söderut i samma gärde. Runorna, som nu vetta åt söder, voro förut vända åt väster. Under minst ett år före denna flyttning, som skall ha skett omkring 1913, hade stenen legat kullfallen i åkern.⁴

¹ För dessa upplysningar står jag i tacksamhetsskuld till Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola.

² Nygaard: Norrøn Syntax § 291 anm. 1. Ang. modus i relativsatser i fsv. se Ahlén: Om verbets syntax i den äldre fornsvenskan s. 14; Klockhoff: Relativsatsen i den äldre fornsvenskan s. 63 f.; Mattsson: Konjunktiven i fornsvenskan s. 123 ff.

³ Noreen: Aschw. § 564 anm. 6.

⁴ A. T. A.

Stenen är 220 cm. hög, 60—70 cm. bred. Runorna äro 12 cm. höga och bilda en enkel slinga närmast av typ II (se Inl. s. 11). Ovanför slingan på var sin sida sitta två små kors. Det vänstra är 22 cm. högt, 20 cm. brett, det högra är 20 cm. högt, 26 cm. brett. Det senare är bildat på vanligt sätt: korset utgöres av de delar av ristningsytan, som inramas av de huggna strecken; det andra är bildat av enkla streck, som skära varandra på mitten, och vilkas ändar dessutom genom korta tvärstreck ombildats till fyra småkors. Kors av den senare typen ha kanske använts som konsekrationkors, möjligen även på runstenar. Se Inl. s. 12 f.! Inskriften:

: uintra : auk : —jn : şat : kul —usi : iftir : osmr :
 1   5   10   15   20   25   30

Första ordet, som i större eller mindre utsträckning har missförståtts av de föregående undersökarna, är **uintr**. I B. är nr 1 ett **r**. Orsaken till denna läsart är en grop i stenen vid mitten av bistaven, varigenom denna kan förefalla litet inbuktad där. En jämförelse mellan denna runa och å ena sidan övriga **u**, t. ex. 7 och 19, å andra sidan 30 **r**, visar tydligt, till vilken kategori första runan hör. Vistrand, som enl. teckningen i N. Sm. Ark. läst första namnet **anunta**, låter på bilden i A. T. A. inskriften börja med fyra huvudstavar, av vilka de två första äro försedda med **a**-bistavar, den tredje med en antydning till **l**-bistav och den fjärde med både en **a**- och en **n**-bistav. Det som Vistrand tagit för bistavar är med undantag av den sist beskrivna **n**-bistaven naturliga fåror, som det är gott om. Vilket ord som följt efter 6—8 **auk** kan ej fastställas med säkerhet. Man ser ett kort fragment av en stav vid nedre marglinjen, därefter tvenne andra ofullständigt bevarade stavar. Av den förra finnes endast övre hälften kvar; den senare är synlig nästan helt och hållet, fast mycket vidgad. Från toppen av den sistnämnda utgår ett streck, som liknar en **l**-bistav men lika väl kan vara tillfälligt. Därefter följer ett **n**, nr 11, av vilket bistaven och huvudstavens övre del kunna spåras. Bistaven ser ut att ha en fortsättning långt ned åt höger, men det är ej samma fåra. I B. ser man på detta parti av stenen de två stavfragmenten före **n** och av den senare runan bistaven. Vistrand har ej angivit något som säkert i detta ord. Här kan ha stått **sin**, som L. föreslår. **s** utgöres då av de två stavfragment, som följa närmast efter **auk** och har varit av samma breda typ som i det följande **sat**. **sin** kan antagas vara en förkortad skrivning i stället för **suin**. Utelämnande av runor finnes exempel på i de följande orden **şat : kul**. På 12 **ş** fortsättes det vänstra vertikallinjeckret av en fåra, som sträcker sig upp till övre marglinjen och vilken kan vara huggen. Man skulle alltså kunna läsa **k**, och så har Vistrand fattat detta tecken. B. läser **s**. Jag har kritat det som **s**, men läsningen **k** får anses som lika möjlig (28 **s** är vänt åt andra hållet). Av 13 **a** är nedre delen bortvittrad. På 14 **t** äro bistavarna tydliga, och huvudstaven skönjes delvis. B. har efter **t** ett litet stavfragment, som av L. rekonstruerats till ett **i**. Där har nog aldrig varit någon runa. I nästa ord äro 15—16 **ku** tydliga, fast **u** har några smärre skador. Nästa runa, vilken enl. B. är ett **m**, är varken **m** eller **b** (det senare också tänkbart såsom framgår av sammanhanget). Huvudstaven är tydlig, men någon **m**- eller **b**-bistav kan ej upptäckas. Däremot synes en bistav, som stöter intill huvudstavens topp i spetsig vinkel och tillsammans med huvudstaven alltså bildar ett **l**. Bistaven fortsätter längre nedåt, men dess nedre del är krokig och oregelbunden och verkar ej huggen. Det som kritats är säkert hugget. Före 19 **u** synas fåror, som mest likna bistaven till ett **u**; de kunna även vara en **p**-bistav. Vistrand har sett en **p**-bistav här (A. T. A.) och även antytt **p**:s huvudstav, och i B. synes huvudstaven och övre delen av bistaven till ett **p**. Där har alltså troligen stått **pusi**. På båda sidor om 22 **i** äro små naturliga fåror, vilka komma runan att likna **a**. Vistrand har fattat den så. Där bistaven skulle ha gått över huvudstaven, är emellertid en upphöjning, som ej är genomhuggen. 27—30 **osmr** : äro tydliga. I B. är efter sista : ett **f** och ett stycke till höger därom basen av en stav, vilka tecken L. rekonstruerat till **fap**. Det som B. gjort till ett **f**, är ramstreck.

1—5 **uinta**. Aek. av samma namn, förmodligen avseende samma person, stavas **uit**, Sm. 37 Rörbro. På Sm. 28 Berga kyrkogård B föreligger det i formen **oit**, som sannolikt liksom **ui(n)t(æ)** representerar ett uttal *Öind(r)*. **uinta** är det enda exemplet i vårt material på **æ**, som ej ersatts med **r** efter dental konsonant, förmodligen endast en ortografisk relik, vilken emellertid tillsammans med diftongen i **auk** och **o** i **osmr** ger inskriften en ålderdomlig prägel. **æ**-runan kan hava tillkommit genom inflytande från andra nominativformer, i vilka den motsvarade det levande uttalet. I Danmark finnas inga exempel efter 900 (**sun** i en skånsk inskrift är det enda undantaget)¹, i Sverige skall **æ** ha bevarats ända till o. 950 enl. Noreen: Aschw. § 283.

12—14 **sat**, predikatet till de båda föregående subjekten, vilket alltså borde stå i pl., **u**-runan är utelämnad. 12 **s** kan även läsas **k** (se ovan!), och ordet är i detta fall *gat*, vilket passar sämre in i sammanhanget, men man kan jämföra Sæddingestenen **purui : kat : kauruan : stain**² här alltså **kat**<u kaur>**ku**<b>I. Ett sådant utelämnande av ett helt ord inuti en sats, som i detta fall förutsättes, är belagt i **litu stin** L. 242 (Sv. Rr. s. 48), **litu stin** L. 514. Då läsningen **sat** emellertid låter försvara sig, håller jag den för sannolikare. 15—17 **kul**, *kumbl*. Se s. 61 f.

27—30 **osmr** kan vara en förkortad stavning av *Asmar*, aek., vilket namn är känt från västnord. område, däremot varken från Sverige eller Danmark. Med hänsyn därtill och till övriga felristningar är det troligare, att **osmr** är felristning för **osur**, som kan vara en med **usur** parallell form, d. v. s. *Qzur*, den från västnord. område välkända formen av detta namn, men då **u**-runan, ej **o**, användes som tecken för **ø** i **uinta** och då det av andra skäl framgår, att Bolmarydsinskriften är relativt gammal, äldre än Rörbroinskriften i samma by, är det troligare, att 27 **o** står som tecken för gammalt nasalt *a*.

Dyrlund är den förste, som sammanställt det rsv. **ontsuar** L. 421 (Sv. Rr. s. 24) med de olika formerna av *Qzur*, i det han ansåg rsv. **ansuar**, **osur** som ursprungligare former, i vilka ett **t** inskjutits mellan **n** och **s**. Senare forskare antaga *Andswarr eller *Antswarr vara den ursprungligare formen.³ I litterär tid växla *ts*-stavningar ss. *Azur* o. s. v. med *s*-stavningar, t. ex. *Assur*, i runurkunderna synas, bortsett fr. **ontsuar**, endast *s*-stavningar ss. **osur**, **asur**, **usur** hava förekommit. Wimmer antager, att **s** kan vara en beteckning för *ts*.⁴ Namnet förekommer även på Sm. 37 Rörbro och Sm. 42 Tuna, och även i andra landskap är det vanligt både i rsv. tid och senare. Det förekommer även på västnord. område.

Transskription:

Eyvindr ok (Su)einn settu kumbl (p)essi eptir Qzur (~Asmar).

Översättning:

Önd och Sven satte denna vård efter Assur (Asmar).

På den i samma by vid Rörbro uppresta stenen Sm. 37 förekomma samma namn som i den nu behandlade inskriften, Önd och Assur, av vilka det förstnämnda i båda inskrifterna troligen avser samma person. Se vidare s. 122 nedan!

¹ D. R. I s. LXI.

² D. R. vol. II s. 426.

³ Dyrlund i Aarbøger 1885 s. 303 not 19; övrig litteratur om detta namn: Kock i Sv. Landsm. XII: 7 s. 16, Ark. f. nord. fil. 1894 s. 304, Ljhist. passim, särskilt III s. 155, Wadstein i Sv. Landsm. XIII: 5 s. 20, D. R. I s. XLVII, Runverser s. 18 not 8.

⁴ D. R. I s. 105.

37. Rörbro. Nöttja sn. Sunnerbo hd.

Pl. XXVI: 1, 2, XXVIII: 1.

Litteratur: Rannsagn. (Fl 9: 4); B 1008; L 1267; Ennes: Småländska Runskrifter (Fm 61); Wallman: Topogr. Smol. med teckning; Bugge i V. H. A. A:s Månadsblad 1877 s. 532 och i Runverser s. 243 ff; Vistrand: teckning i A. T. A. 8/5 1880, beskrivning och teckning i N. Sm. Ark 1880, Sunnerbo bl. 3; Ihrfors: Smol. sacra III s. 305 med teckning; Friberg: fotografi och protokoll över undersökning i N. Sm. Ark.; v. Friesen i Rig 1919 s. 137 ff. med fotografi; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 46.

Stenen har sin plats vid Rörbro inom Bolmaryds by i Nöttja socken på östra stranden av Rörån, där stora landsvägen går över den nämnda ån, vilken utgör gräns mellan byarna Bolmaryd och Nöttja. Avståndet till Sm. 36 är 1700 m. Inskriften är vänd mot sydväst. När kyrkoherde Jöran Osængius 1667 skrev sin redogörelse för Annerstads pastorats fornminnen (Rannsagn.), låg stenen kullfallen på samma plats, och även Ennes (Småländska Runskrifter Fm 61) och Wallman uppge, att den låg vid ån, enligt den senare författaren »med den tecknade sidan uppåtvänd». Sedan har den blivit upprest. Bugge, som i egenskap av Vitterhetsakademiens resestipendiat undersökte stenen 1876, nämner intet om att den är kullfallen, och förmodligen får man ta Wistrands meddelande 1880, att stenen *står* vid Rörån, efter orden. Den har emellertid senare ånyo fallit men blivit rest på professor v. Friesens föranstaltande. Nu står den på sin gamla plats vid Röråns strand. På senare år har en ny väg med tillhörande bro byggts här ett litet stycke längre mot norr, så att stenens baksida är vänd mot den numera nyttjade vägen.

Stenen är 185 cm hög, mätt från den stödhäll, som ligger framför densamma, 120 cm. bred vid basen, 110 vid toppen, 37 cm. tjock. Runornas höjd växlar mellan 17 och 10 cm. De avta i storlek mot slutet av inskriften. Slingan utgår från nedre vänstra hörnet och följer kanten till nedre högra hörnet, varifrån den viker in på stenens yta, där den gör upprepade omböjningar. Ett kors är inhugget på stenens övre hälft. Inskriften, som i sitt ursprungliga skick sannolikt bestod av 100 runor, lyder:

: a[su]r · karpi : kubl : pesi : eftir : uit : fapur : sin · hanuar : mana : mestr : unipikr : uar : [in]tr :
 1   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55   60
 matar : ukumunhats : kuþr · þi—[n] kustru : kuþa : hafpi :
           65   70   75   80   85   90   95   100

Runorna 1—4 äro enligt B. **asur**. Av nr 1 synes huvudstaven, och jag tycker mig även skönja spår av bistaven. Hela runan är vidgad av vittring. 2—3 **su** äro fullständigt borta. Av 4 **r** synes huvudstaven och svaga spår av bistaven. Läsningen **r** är säker. Efter **asur** synes den nedre punkten av ett skiljetecken. 5—9 äro **karpi** :. 5 **k** synes, fast ganska svagt. Huvudstaven av 6 **a** kan följas och är synlig i hela sin sträckning utom på mitten. Bistaven är mera vidgad av vittring och knappast synlig till vänster om huvudstaven, där det är en grop. 7 **r** är skadat vid toppen och i bistavens nedre del. Nästa ord 10—13 är **kubl**. På nr 12 kan man se en huvudstav och övre hälften av en **b**-bistav, och det nedersta stycket av den senare kan möjligen även spåras. Några bistavar till ett **m** kunna däremot ej upptäckas, och till vänster om huvudstaven är en hög vall i stenen, där ej någon **m**-bistav kan ha gått fram. Jag håller läsningen **b** för säker. B. och Bugge läsa **m**, v. Friesen **b**. 15 är ett tydligt **e**, ej **i** som B. läser. Där 31—33 **sin** ristats, är stenens kant avslagen, så att endast nedre hälften av dessa runor finnes kvar, dock tillräckligt, för att de skola kunna riktigt identifieras. Av skiljetecknet efter **sin** synes den nedre punkten svagt. 34—36 äro enl. B. **han**. Av **h** har jag sett huvudstavens övre del och övre hälften av den från höger snett ned mot vänster gående bistaven, möjligen spår, fast osäkra, av samma bistav på andra sidan huvudstaven. Av 35 **a** kan man skönja huvudstaven och bistavens vänstra hälft, av 36 **n** synes bistaven och huvudstavens nedre hälft. 37—39 äro **uar**. Enligt B. och

Bugge är 38 o. Över huvudstaven gå två fåror från vänster snett upp mot höger, av vilka den övre synes vara huggen, medan den nedre förmodligen är av naturen. Av 39, som enl. B. är **n**, finnes ej mycket kvar, endast ett stycke av bistavens övre hälft och en liten del av huvudstaven. Läsningen kan dock anses säker. 45 är **e**, ej **i**, som B. har. 59—62 äro enl. B. **intr**. Fullt säkra äro endast de två sista runorna 61—62 **tr**. Av 59 synes en bred huvudstav, men inga spår av någon bistav kunna upptäckas. Nr 60 är en tydlig huvudstav. Vistrand läser **e**. Bugge anmärker: »**intr** synes mig usikkert. Nepe **miltr**?» På grund av sammanhanget väntar man det sistnämnda ordet, då uttrycket *mildr matar* är välkänt från runinskrifterna, t. ex. L 683, D. R. IV 4 (vol. III), men här kan ej ha stått **miltr**, då runorna ej äro mer än fyra till antalet, däremot möjligen **mitr** för **miltr**. **m**-bistavar kunna ha funnits på nr 59, såsom både v. Friesen och jag antecknat. Stenen är starkt skadad kring denna runa. I versparet *mildr matar ok úmunr hats* komme emellertid allitterationen i sista versen att vila på en icke huvudtonig stavelse, *munr*, medan *ú-*, den första betonade i denna vers, ej skulle ha uppburit någon allitteration. Dessutom skulle allitterationen vila på *m* både i detta verspar och i det föregående, **han uar : mana : mestr : unipikr** : v. Friesen, som vid sin första undersökning endast såg mittpartiet av den huvudstav, som återstår av nr 60, har senare spårat en **n**-bistav på högra sidan. Den fåra, som skulle kunna vara en **n**-bistav, är ojämn och vid och har ingen fortsättning till vänster, där stenen emellertid är starkt flagrad. Runan kan ha varit **n**, och denna läsning stödes ju också av Bautil, vars text emellertid är felaktig på en del punkter. v. Friesen transskriberar **intr** med *yndr, vilket allitererar med *úmunr* i det följande. *yndr är enl. v. Friesen ett adjektiv, som hör till samma stam som verbet *unna* (jfr fvn. *qfynda!*). Det är emellertid aldrig belagt. Jag har därför räknat med möjligheten, att här stått **uitr** rsv. *ū(-ō-)il(l)dr* en sammansättning av negerande prefixet och *illr*. Jfr **at[ra]** Sm. 44 Ivla = rsv *al(ld)ra* gen. pl. av *allr*, där vi dels finna *d*-inskottet mellan *ll* och *r* dels samma stavning utan *l*. Rsv. *ūil(l)dr* »ej snål» motsvarar *mildr* eller *gōðr*. *gōðr mataR* är ett välkänt uttryckssätt, t. ex. **matar kuþ** . Sm. 39, **matr kuþan** Sm. 44 m. fl. Dess motsats är *illr matar*, belagt på västnord. område, och en rsv. bildning *ūil(l)dr* är i överensstämmelse med andra sådana negerade uttryckssätt. Jfr i samma mening i denna inskrift **mana : mestr : unipikr** och **umun hats!** Även i metriskt avseende är versparet

var *úillr matar
ok *úmunr hats

tillfredsställande. Huruvida ristningarna på stenen giva något direkt stöd åt detta förslag, har jag dock ej haft tillfälle pröva vid en undersökning. 70—73 **umun** äro oförtydbara. Enl. B. äro 74—75 **ar**, vartill Bugge ansluter sig. 74 är emellertid ett tydligt **h**, som v. Friesen påpekat. Både huvudstaven och bistavarna äro fullt läsliga, men den förra går ej genom bistavarnas skärningspunkt utan något till vänster därom. Om 75 antecknade jag: »spåren, som de nu synas, likna mera ett **a** (än det **n**, som B. och Bugge sett här). Ett ganska tydligt streck går snett över huvudstaven alldeles som till ett **a**.» v. Friesen: »säkert **a**». 78—80 **kuþ** vålla ingen svårighet, men 81 **r** är liksom de följande t. o. m. 86 otydlig. B. läser **a**, Bugge **e**, Friberg och v. Friesen **r**. Huvudstaven och nedre delen av bistaven äro relativt tydliga, och även den övre hälften av bistaven kan delvis skönjas. Vad som stått mellan 78—81 **kuþr** och 86—91 **kustru** är svårt att avgöra. I B. synes endast ett **i**, två fragmentariska stavar och den sista runan, som där är ett **n** med bistav endast till höger om huvudstaven. Bugge har tyckt sig se **þekn**, och oberoende av honom har v. Friesen under framhållande av runornas otydlighet läst **þikn**, nämligen: »spår av huvudstav och nedre delen av bistaven i **þ**, därefter **i**, därpå en huvudstav med spår av övre delen av en **k**-bistav samt slutligen en huvudstav». Mera har jag ej kunnat se. Någon bistav till **k** har jag ej annoterat, men Friberg har sett en sådan. De sista orden **kustru : kuþa : hafpi** : äro tydliga.

1—4 a[su]r samma namn som på Sm. 36 Bolmaryd och Sm. 42 Tuna. Se s. 118!

5—9 karpi se s. 61! 10—13 kubl, se s. 61 f.!

23—25 uit rsv. Öind ack. Samma namn förekommer på Sm. 28 Berga kyrkogård B. (se denna inskrift!) och Sm. 36 Bolmaryd.

70—77 umunhats. Bugge, som läste dessa runor umunarts, antog, att denna runföljd var en avsiktligt företagen omställning av umunastr, »superlativ af ett adjektiv som ännu begagnas i socknen, der stenen finns, mon hushållsaktig, deraf omon».¹ umun förekommer som personnamn på en skånsk runsten och är enl. Wimmer samma adjektiv, brukat som namn. Dess ursprungliga betydelse antager Wimmer, hänvisande till ordet mån:s betydelse i de svenska dialekterna, vara antingen »uvenlig, streng af karakter», eller »ikke overdreven sparsommelig, ikke påholdende (omtrent svarende til vårt flot i daglig tale.)»² Adjektivet mån betyder nämligen i dialekterna »som har någon person i godt minne, unnar honom väl, hushållsaktig, mycket flitig, vanligen öfver höfvan.»³ Vill man pröva en tolkning av Rörbrostenens umun hats efter denna linje och låta umun betyda »icke snål», »frikostig», kan hats uppfattas som halds gen. sg. av fsv. hald, n. I fråga om stavningen hats jfr atra = al(l)dra Sm. 44 Ivla! hald betyder i fsv. enl. Sw. bl. a. »skydd, försvar, stöd, understöd, hjälp» t. ex. hafðo af hertoghanom eth hald, på isl. bl. a. »support, backing»⁴, »Beskyttelse, Hjælp som ydes den nødlidende eller for Fare udsatte»⁵, hald ok traust = »help and support in need». Verbet halda betyder på fvn. område enl. Fritzner bl. a. »understøtte, styrke, forsvare». v. Friesen, genom vars undersökning läsningen umunhats blivit fastställd, har lämnat en annan tolkning av inskriftens senare del. umunhats uppfattas av v. Friesen som rsv. ō-mun hats, där hats är gen. sg. av hat, n »hat» och ō-mun är ett bahuvrihi-adjektiv av ō och fsv. mun, m. »vilja, sinne, omtanke». ōmun betyder alltså »som icke minnes, icke tänker på (de kränkingar man tillfogas och som hos människor i allmänhet uppväcker) hat.» Önd, över vilken stenen är rest var alltså så god kristen, att han glömde sitt hat, d. v. s. avstod från att fullgöra ättehämnden.⁶ Angående 82—85 þi-[n] se s. 109 f., ang. s i 86—88 kus se s. 118!

Transskription:

Qzurr gerði kumbl þessi eptir Eyvind, fǫður sinn.

*Hann var manna
mestr *úniðingr,
var *yndr matar
ok *umunr hats.
Góðr þe(g)n Guz trú
góða hafði.*

Översättning:

Assur gjorde denna vård efter Önd sin fader.

Han var minst bland
män en gnidare (~ niding),
ej snål på mat
eller snar till hämnd.
På sin Gud
den gode trodde.

¹ Runverser s. 245, V. H. A. A:s Månadsblad 1877 s. 532.

² D. R. vol. III s. 88 f.

³ Rietz.

⁴ Cleasby-Vigfusson.

⁵ Fritzner.

⁶ Ríg 1919 s. 140, 143 f.

Stenen vid Bolmaryds Mellangård Sm. 36 är rest av Önd och Sven(?) efter Assur(?), Sm. 37 Rörbro av Assur efter Önd. De båda runstenarna, som stå i samma by, ställa oss sannolikt inför fyra medlemmar av samma släkt, representerande tre generationer. Bolmarydsstenen är troligen den äldre av de två vårdarna. Den har en kortare inskrift och är oansenligare till det yttre, dess slinga förefaller ålderdomligare, dess användning av diftong i ordet **auk** och av runan **o** som tecken för gammalt nasalt *a* äro ålderdomliga drag, liksom bruket av **ṛ** efter dental konsonant. Inskriften har förmodligen tillkommit under 1000-talets tidigare decennier. Den Önd, som har varit med om att resa stenen uppe i byn, Sm. 36, efter sin fader Assur, får alltså sin egen minnesvård rest nere vid Rörbro, där Bolmaryds ägor sluta, av en son, som efter sin farfar bär namnet Assur. Önd prisas för sin kristna tro. Det är få runinskrifter, som så ostentativt framhäva detta drag, och vi taga förmodligen ej fel, om vi däri se den nyomvändes trosnit. Vi ha förut lagt märke till hur han låtit inhugga ett kors, som möjligen är ett konsekrationkors, på sin faders minnessten.

38. Pjätteryds kyrka. Sunnerbo hd.

Pl. XXVII:1; Fig. 14, 15.

Litteratur: Domprosten Anders Goeding: teckningar (fig. 14, 15) och beskrivning i brev d. $\frac{5}{8}$ 1706 till Peringskiöld i Mon. VIII; Liljegren och Brunius: Nordiska fornlemningar I pl. IV; Liljegren: Runlära pl. VII; L. 1969:

Sjöborg: Samlingar, Tom II s. 65 (1824); Mandelgren: teckningar och läsning i Mg., pf. 6 mindre folio, Reseberättelse i V. H. A. A. år 1848 med teckning; Vistrand: Sockenbeskrivning i N. Sm. Ark., tryckt i Rosengren: Ny Smålands Beskr. III (Sunnerbo) s. 172, med teckning den $\frac{1}{8}$ 1880, Sunnerbo bl. 6; Ihrfors: Smol. sacra III s. 241 och s. 320 med teckning; Blomqvist: Smålands romanska stenkonst pl. XXIV:4; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 47; i A. T. A. en teckning (osignerad).

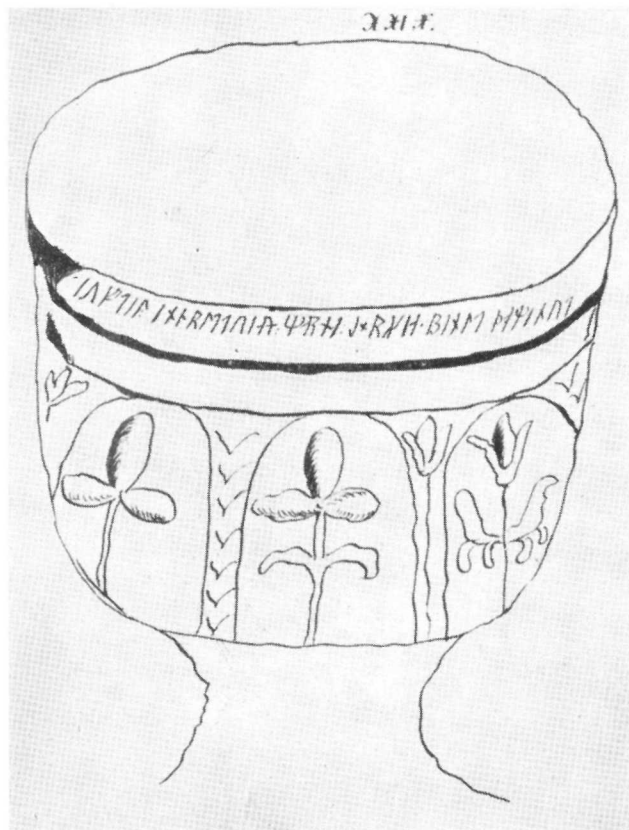

Fig. 14. Sm. 38. Pjätteryds kyrka. Teckning av Goeding i Peringskiöld: Monumenta VIII (Fh 8).

När domprosten Anders Goeding år 1706 bevistade en begravning i Pjätteryd, varseblev han funten, som då stod i sakristian, och gjorde en »grof afrijtning» av den från två sidor (fig. 14, 15). Teckningarna visa, att då liksom nu endast skålen var bevarad. Denna var på en sida något avstött, »så at man inte har alla litteras integras». I inskriften, som utgöres av Ave Maria, hade enl. Goedings teckningar *et benedictus f* fallit bort. I samma skick befinner sig inskriften på avbildningen i Liljegren o. Brunius: Nordiska fornlemningar. (I Liljegrens Runlära är funten avbildad från en sida, så att man endast ser *Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus*). På grund av den oförsiktiga behandlingen av funten efter gamla kyrkans raserande har ännu mera av texten skadats. På Sjöborgs tid hade funten flyttats till vapenhuset.

År 1836 revs den gamla kyrkan efter ivriga påtryckningar av Tegnér¹, och när Mandelgren under sina resor kom till Pjätteryd år 1848, fann han funten på kyrkogården. Då var den sönderslagen, och av runorna fanns ej mera kvar än i våra dagar. »Han har i sednare tider blifvit sönderslagen af bönderne, och dess stenbitar af dem tagne för att därmed hwässa deras liar, en sådan rarität hade likväl bort insändas til museum. Nu stå qvarlefvorna på kyrkogården och är så mossbevuxen, att man ej kan se Runorna.» Mandelgrens teckning är helt skissartad, och runorna äro mycket ofullständigt lästa. År 1880 låg funten ännu på kyrkogården enl. Vistrand. »Foten sades finnas i en bondgård, där han begagnades till slipsten», och på kyrkogården fann även Ihrfors (1888 eller 1889) den illa tilltygade dopfunten, »vehementer læsus & ejectus in cœmiterio vetusto Pieterydense». Den skall en lång tid ha använts som vattenho för kreatur, enligt vad man berättade för mig. Nu står den i vapenhuset.

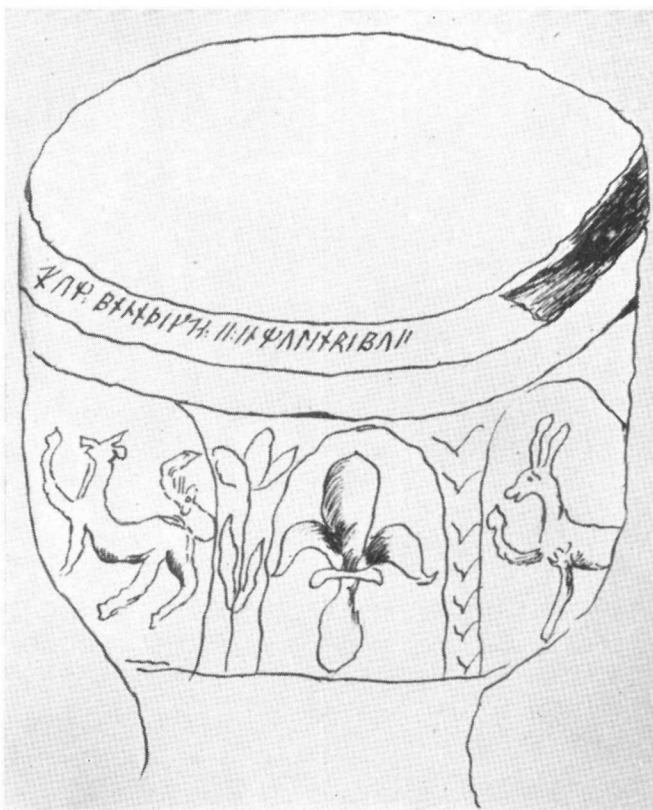

Fig. 15. Sm. 38. Pjätteryds kyrka. Teckning av Goeding i Peringskiöld: Monumenta VIII (Fh 8).

Det som finnes kvar är alltså skålen av en dopfunten. Materialet är sandsten. Dess höjd, där kanten är bäst bevarad, är 59 cm., bredd mäkt efter yttre kanten 70 cm., efter den inre 53 cm.; djup 27 cm. Något urtömningshål finnes ej. Skålen är på utsidan uppdelad i sex fält, som uppåt avgränsas av rundbågar. Två av dessa fält äro dekorerade med fabeldjur, och på de övriga synas växtornament. Mellan arkadfälten är också vegetativ dekor. Nedåt begränsas dessa dekorationer av ett siek-sackband. Från inskriften, som löper runt den övre kanten, skiljas de av en enkel linje.

Runorna äro mellan 3 och 4 cm. höga; ingen är fullständigt bevarad upptill. Inskriften lyder: (kompletteringar utförda med ledning av äldre källor sätts inom [ ]).

[auæ : maræi : krakia :] plæna : pominus : tækum : bænæp [ikta : — : in : mulæribus — .....
1   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55
.. — ukt — ş : — æn — ris tui]
60   65   70

1—3 äro enl. Goeding och Nord. Fornl. auæ, en binderuna. Bistaven till 3 æ sträcker sig på båda sidor om sin huvudstav, d. v. s. u:s bistav, och är riktad snett nedåt mot höger enl. Nord. Fornl., i stället för snett uppåt. Hos Goeding har bistaven den sistnämnda riktningen. Samma † = *e* förekommer i hela inskriften. Runan sammanfaller emellertid ej med n, som har formen †. Ordet *Maria* 4—8 stavas YR† | maræi enl. båda de ovannämnda källorna. Nr 9 är hos Goeding endast en huvudstav, till vilken ett litet snedställt streck, förmodligen tillfälligt, är anslutet vid basen; enl. Nord. Fornl. är runan k utan stingning. Hos Goeding synes ett x

¹ Rosengren: Ny Smål. Beskr. III (Sunnerbo) s. 168 ff. Se även Tegnér's visitationstal 1830 (Saml. Skr. utg. av Wrangel och Böök, 6, s. 354 f. med kommentaren s. 595).

före 10 **r**, en punkt efter 14 **a**. Enl. Nord. Fornl. är skiljetecknet efter 14 **a** ett **:**. Med runan nr 15 börjar den del av texten, som ännu finnes kvar. 15 **p** är ett stunget **b**, **β**, vars punkter ej observerats av föregående undersökare. De äro emellertid tydliga. 20 och 36 **p** äro tecken för lat. *d*. Se sid. 22! 26 **s** är av yngre typ, **ſ**. Runan 35 kan fattas som **e**, då den har en relativt kort bistav, vilken ej lutar lika tydligt ned mot höger som bistavarna på **æ**-runorna i inskriften och **e** och **æ** kunna växla som beteckning för lat. *e* i samma inskrift. Se t. ex. Ög 248! Bistaven har emellertid riktningen vänster—snett ned mot höger, och runan är förmodligen **æ**. Av 36 **p** ser man endast nedre delen, men att runan är **p** kan anses säkert. På ett **k** skulle bistaven sitta högre upp. Av 37, vilken, som man väntar, i de äldre källorna är **i**, synes endast ett litet stycke vid basen. Därefter är kanten, som innehållit resten av inskriften, avslagen. Ordet *tu*, vilket man väntar efter *benedicta*, är av Goeding återgivet med två raka streck ||, sannolikt resterna av **᠒ tu**, 41—42. I Nord. Fornl. se dessa runor ut att vara **ti**; i Liljegrens Runlära äro de **pu**, troligen felaktig rekonstruktion. I Nord. Fornl., vars avbildning delvis är mycket otydlig, ser det ut, som runan 49 vore **†**. Enl. Goeding har den formen **†**, vilket man väntar. 54 **s** har enl. Nord. Fornl. formen **ſ**, hos Goeding är den |, åtföljt av ett kort streck, som utgår från övre randen av inskriftsytan. I Nord. Fornl. synes efter 54 **s** den nedre hälften av en vertikal stav, förmodligen **æ** (**e**) i *et*. Det som sedan en gång följt *-t benedictus f* var borta, redan då de återopade teckningarna utfördes. Av det **r**, som man väntar före 57 **u**, synes hos Goeding endast en rak stav; i Nord. Fornl. har intet av denna runa kommit med. 58 **k** läses så i Nord. Fornl.; Goeding har på denna plats **f**, som antagligen beror på felläsning. De därefter följande runorna äro både hos Goeding och i Nord. Fornl. **᠒᠒**, vilket sannolikt bör utfyllas till **᠒᠒ tus**. De närmaste runorna äro enl. Goeding och Nord. Fornl. **᠒᠒᠒**, förmodligen ursprungligen **᠒᠒᠒ uæntr**, vilka blivit skadade vid övre kanten. Nr 67—68 äro enl. Goeding **᠒᠒**, enl. Nord. Fornl. **᠒᠒**. Sista ordet **tui**, vilket hos Goeding är **᠒᠒** som man väntar, har i Nord. Fornl. återgivits med **᠒᠒**.

Transskription:

Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum. Bened(i)cta (tu) in mulieribus, (e) . . . ruct(u)s (v)en(t)ris tui.

Runorna på Pjätterydsfunten göra ett ganska ungdomligt intryck. **t** har endast en bistav **᠒**, **s** har formen **ſ**, som **p**-runa tjänstgör **β**. Denna typ, som i Västergötland förekommer redan på Salebyklockan T. 28 av år 1228, läses bl. a. på Burserydsfunten c. 1275. Den yngre typen av **s**-runan **ſ** är iakttagen på Gotland i inskrifter av fastlandskaraktär från c. 1275.¹ Helt enstaka förekommer den i Småland dock redan på Burseryds kyrkklocka 1238. Se Inl. s. 17!

Söka vi finna Pjätterydsfontens plats bland den övriga småländska stenkonsten från medeltiden, finna vi, att den visar tydlig om ock avlägsen släktskap med de funtar, Roosval sammanfört till den s. k. Bestiariusgruppen, som fått sitt namn av de fabeldjur, med vilka cupporna äro smyckade. Enl. Roosvals datering har den ursprungliga gruppen av Bestiariusfuntar tillkommit under tiden 1180—1215, enl. Blomqvist under 1100-talets sista tredjedel², men de småländska stensemästarna ha långt efter den sistnämnda tidpunkten fortsatt att pryda sina verk med de fantastiska fabeldjuren. Pjätterydsfonten står både i fråga om tillkomsttid och tillkomstort i ett ganska avlägset samband med den övriga Bestiariusgruppen.³ Dess skål saknar urtömningshål, och frånvaron av dylikt är en sällsynthet före 1250 enl. Roosval och Tynell.⁴ Blomqvist daterar Pjätterydsfonten till 1200-talets tidigare hälft.⁵

¹ Nord. Kultur VI s. 235.

² Ang. Bestiariusfuntarna se Roosval: Die Steinmeister Gotlands s. 136 ff., G. Johansson i Rig. 1925 s. 206 ff., Blomqvist: Smålands romanska stenkonst s. 68 ff., Rydbeck i Roosval: Amici Amico s. 101 ff.

³ Roosval, a. a. s. 142.

⁴ Roosval, a. a. s. 50, Tynell: Skånes medeltida dopfuntar s. 150.

⁵ A. a. s. 117.

39. Ryssby kyrka. Sunnerbo hd.

Fig. 16.

Litteratur: A. B. Lindroth: teckning 1844 i Mg. pf. 6 mindre folio; Wieselgren: Ny Smål. Beskr. II s. 914; Stephens: O. N. R. M. vol. II s. 785.

Från Ryssby sn, som är rik på fornlämningar, äro fyra runstenar kända, av vilka tre hava påträffats vid kyrkan. I närheten av denna finnes ett gravfält, bestående av högar.¹

Wieselgren nämner en runsten i Ryssby, som skall ha hittats under västra kyrkdörren »vid sista kyrkbyggnaden». Någon redogörelse för dess text lämnas ej. I Stephens ovan anförda arbete förekommer en notis av följande lydelse: »So the Rysby stone, Småland, ends: MILAN (ac. s. m.=MILTAN) U(k) MATAR KUP(AN) (ac. s. m.) MILD EKE of- MEAT GOOD.» Alla försök att få några närmare upplysningar om denna runsten voro resultatlösa, ända tills jag våren 1931 i Mandelgrenska samlingen i Lund påträffade den teckning, vilken här meddelas som fig. 16. Den synes vara omsorgsfullt gjord, och inskriften är förmodligen tydlig. Det är troligt, att Stephens har sin kännedom om inskriften från denna teckning. Mandelgren, som under sina resor besökte Ryssby år 1865, har antecknat: »Nya kyrkan är byggd år 1844 efter Ö. Int. E. ritning. Af gamla kyrkan fanns inga spår, emedan den nya kyrkan var byggd på dess plan. Vid rifningen af kyrkan fann man en runsten, som blifvit aftecknad (se ritning) af då tjänstgörande pastor, hvilken meddelade, att då han återkom till kyrkobyggnaden, hade Byggmästaren inlagt den nederst i muren vid södra dörren, så att man ej mera kunde finna den.» Där ligger stenen alltså fortfarande. Ryssby kyrkoherde det nämnda året, vilken insett vikten av stenens bevarande och på ett av allt att döma förträffligt sätt avbildat den, var magister A. B. Lindroth.² Han har själv försett sin teckning med följande redogörelse för fyndet: »Denna Runesten fanns 1844 under västra kyrkodörren af Rysby gamla kyrka, som då nedrefs. Stenen blef sedan inmurad i nya kyrkan till höger om södra Kyrkodörren nära fotmuren.»

Lindroth meddelar även stenens mått: 4 $\frac{1}{4}$ aln (= 2,5 m.) hög, 1 $\frac{1}{4}$ aln (= 0,73 m.) bred. Den runristade högra smalsidan är 3 alnar (= 1,77 m.) lång.

Inskriften är egendomligt anordnad så till vida, att dess början, runorna 1—21, är anbragt på en av stenens smalsidor.³ Sm. 42 Tunastenen, också i Ryssby sn, har hela sin inskrift på en smalsida, där ristningen med sitt avslutande kors vid toppen ganska mycket påminner om motsvarande sida på stenen i kyrkväggen, som vid toppen över den sista runan även har ett litet kors. Fortsättningen läses i en slinga, som på framsidans övre del går i en båge från vänster mot höger. Något ovanför högra sidans mitt avbrytes inskriften av en flagring, som

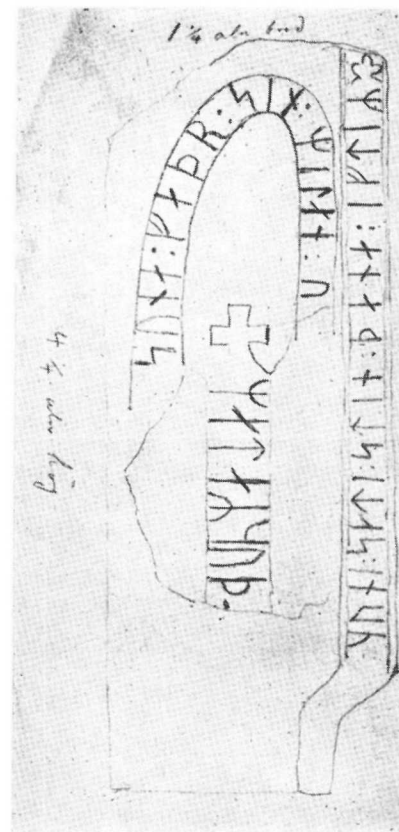

Fig. 16. Sm. 39. Ryssby kyrka. Teckning av Lindroth i Mandelgrenska samlingen.

¹ Kjellmark: Kronob. läns fornlämningar s. 92.

² Arcadius m. fl.: Växjö stifts herdaminne III s. 147.

³ Något liknande förekommer på den danska Rimsoinskriften, D. R. II: 9 (vol. II).

förstört de återstående runorna utmed denna sida. De sista orden i inskriften stå på ett rakt band, som utgår från en punkt ungefär mitt emellan den nyss beskrivna slingans båda ändrar med inskriften löpande uppifrån-nedåt, en skriftriktning som ej är den vanliga i en dylik avslutande rad mitt på stenen. Ovanför mittarmen är ett kors inristat. Vid slutet äro några runor bortvittrade.

Inskriften lyder enl. Lindroth:

kuni : sati : stin : þana : iftir suna : faþr : sin : milan : u . . . . . matarkup— . .

1   5   10   15   20   25   30   35   40   45

Båda **k**-runorna, nr. 1 och 44, ha bistaven på vänster sida. Efter 46 **þ** synes vid gränsen till det flagrade området ett litet streck, som av sammanhanget att döma förmodligen är bistaven till ett **a**.

1—4 **kuni** *Gunni*, mansnamn vanligt i hela Skandinavien utom på Island, dit det inlånas först på 1400-talet. Det förekommer i många svenska runinskrifter och på de skånska Hunne-stadsstenarna.¹ I en annan av Finnvedens runinskrifter, Sävsjö-Västergårdsstenen, förekommer också detta namn, **kuna**, ack.² *Gunni* anses vara en kortform av namnen på *Gunn*.³

22—25 **suna**, ack. av namnet *Suni* ~ *Soni*. Det är ej synnerligen vanligt i runinskrifter men förekommer på L. 523 (Sv. Rr. s. 93) i formen **suni** nom. två gånger. Det ingår även i ortnamn, t. ex. Sonarp Asby sn *Sonathorpe* 1421 utt. *sønarp*⁴, Norra Såneby utt. *noþa sònby* Sunne sn⁵, Sonnerup på Själland *Sonæthorp* 1346⁶ m. fl. Det fno. *Suni* ~ *Soni*, som antages vara samma namn, skrives någon gång med lång vokal, vanligen med kort.⁷ De svenska ortnamnens nutida former förutsätta en kort vokal i första stavelsen. Alternativt kan appellativet *son* tänkas utgöra första leden i dessa namn.

26—29 **faþr**, ack. sg. av *fadir*. På Sm. 44 Ivla läses **bruþr** ack. sg., som emellertid bör jämföras med **mata** i stället för **matar** och **atr[a]** i stället för **altr[a]** i samma inskrift. Dyliga enstaviga ack. sg.-former av ord med *r*-stamsböjning äro ganska sällsynta i runinskrifterna. Varken bland Östergötlands eller Ölands inskrifter finnes något säkert exempel: **brþr** Ög. 32 förekommer i en inskrift, där runor upprepade gånger utelämnats; i Ög. 91, där **suþr** förekommer, är genomgående förkortad stavning använd. Andra, säkrare fall finnas dock.⁸ Noreen anser dyliga former vara skrivningar för ett enstavigt uttal, vilket exempel från litterära urkunder synas besträcka.⁹

I inskriftens senare del mellan **milan : u** och **matar** saknas några runor. Det kan antagas, att avslutningen lytt **milan : u[rþa : uk :]matar kup[an]**. Jfr Sö. 130: **fiuria : kirþu : at : faþur : kupan : tyrþ : trikela : at : tumara : miltan : urþa uk : matar kupan**. *matar góðan* läses även på Sm. 44 Ivla, och ett liknande uttryck förekommer även Sm. 37 Rörbro.

Brate finner det ej omöjligt, att *mildr* i *mildan orða* haft betydelsen »munificent», ej »mild, gentle, graceful».¹⁰ Man får väl antaga, att *mildan orða* i första hand betytt vänlig i sitt tal. Den genitivkonstruktion, som här kommit till användning, om vi uppfatta *mildan* som »vänlig»,

¹ D. R. IV: 7, 8 (vol. III).

² N. Sm. Medd. VI s. 40.

³ Lind: Dopn. sp. 413, D. R. vol. IV s. XLVII.

⁴ Norrby: Ydre härads gårdsnamn s. 42.

⁵ Sv. Ortn., Fryksdals hd, s. 33.

⁶ Danmarks Stednavne II s. 91.

⁷ Lind: Dopn.

⁸ Dieterich.

⁹ Aschw. § 438: 4; Kock anser **bruþr broþr** vara förkortade stavningar, **faþur** möjligen skrivning för *föðr* (Ljhist. V s. 66, III s. 145).

¹⁰ Runverser s. 130.

är densamma, som förekommer på isl., t. ex. *góðr viðmælis, illir heimsóknar, rauðr ásýndar* och där är mycket vanlig i poesi.¹

Transskription:

*Gunni setti stein þenna eptir Sóna, fædur sinn,
mildan o(rða
ok) matar góðan.*

Översättning:

Gunne satte denna sten efter Sune, sin fader,
mild (i ord),
på mat ej njugg.

40. Ryssby kyrkogård A. Sunnerbo hd.

Fig. 17, 18, 19.

Litteratur: B. 1011; Inventeringsprotokoll 1829 i A. T. A. med teckning; Liljegren: teckning i »Småland» II; L. 1263; Wieselgren: Ny Smål. Beskr. II s. 914; Ihrfors: Smol. sacra II s. 304.

I B. förekommer som nr 1011 en teckning av ett runstensfragment på Ryssby kyrkogård, vilket nu ej kan återfinnas. Det fanns ännu 1829, då det avritades vid en fornminnesinvente-

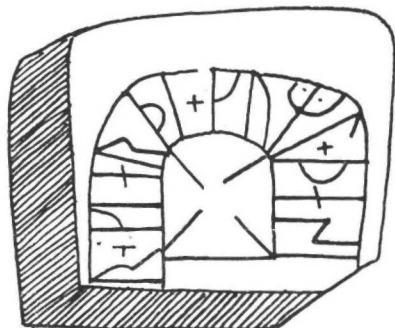

Fig. 17. Sm. 40. Ryssby kyrkogård A.
Efter B. 1011.

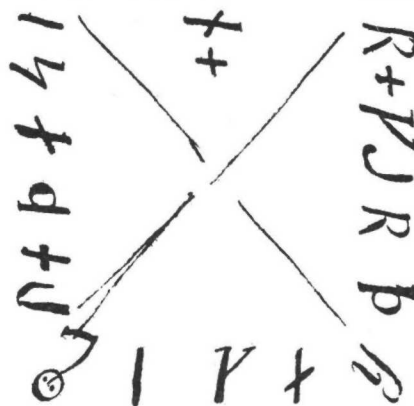

Fig. 18. Sm. 40. Ryssby kyrkogård A.
Teckning i inventeringsprotokoll 1829 i A. T. A.

ring. Då stod stenen ännu. Den beskrives som »en upprättstående gammal sten, som synes vara afslagen i ena änden». Liljegrens teckning, som hänvisats till ovan, överensstämmer i de flesta detaljer med B:s, efter vilken den kan vara kopierad.

Ennes känner till stenen endast genom äldre källor, såsom framgår av »Finnheden» s. 42. Wieselgren säger, att den står på kyrkogården, men Vistrand och Friberg, vilka varit på platsen 1880 och 1908 resp., ha ej något att berätta om den. Ihrfors har visserligen en teckning av »Fragmen saxi runici apud templum Ryssbyense» i Smol. sacra II s. 304, som fullbordades 1889, men det kan med skäl misstänkas, att B. är Ihrfors källa, då hans teckning nästan fullständigt överensstämmer med den, som finnes i B. och ingen annan efter 1880 lyckats finna denna sten. Jag har lika litet som Vistrand och Friberg kunnat återfinna stenen i fråga.

Fragmentet utgör toppen av en runsten, på vars slinga läses:

r + kiarþi + kuml + þasi.

1   5   10   15

¹ Nygaard: Norron Syntax s. 149 f.

Skiljetecknen bestå av små rätvinkliga, likarmade kors utom efter 15 **i**, där tecknaren har ritat en punkt, som emellertid kan vara en naturlig fördjupning. **m**-runan, nr 10, är punkterad. På den yta, som omslutes av slingan, synes ett kors ha varit ristat.

På Liljegrens teckning i Småland II läsas runorna som i B., men skiljetecken saknas efter 1 **r**, däremot synes ett kors även efter 15 **i**. 11 **l** har en mycket liten bistav vid toppen och en större längre ner, den senare en felritning? På teckningen i inventeringsprotokollet saknas 4 **a**; 7—9 **i** + **ku** äro mycket förvirrat återgivna; korset efter 11 **l** har fått utseende av en **e**- eller **a**-runa, och dessutom innehåller denna teckning ytterligare en runa **n** + under 1 **r**.

Ang. 2—7 **kiarþi** se s. 61! 8—11 **kuml** se s. 61 f.!

Transskription:

..... *r gerði kumbl þessi* .....

Översättning:

..... *r gjorde denna vård* .....

Angående eventuellt samband mellan denna inskrift och Sm. 41 se den sistnämnda inskriften!

41. Ryssby kyrkogård B. Sunnerbo hd.

Pl. XXVII: 2. Fig. 19.

Litteratur: Vistrand: sockenbeskrivning med teckning i N. Sm. Ark. 1880, Sunnerbo bl. 8; Friberg: fotografi och beskrivning i N. Sm. Ark. 1908; Rosengren: Ny Smål. Beskr. III (Sunnerbo) s. 13; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 47.

När jag besökte Ryssby kyrkogård för att söka efter den som nr 1011 i B. avbildade fragmentariska stenen, Sm. 40, kunde jag ej finna denna, men stötte på ett annat litet brottstycke av en runsten, vilket även avbildats av Vistrand och Friberg, däremot ej av Ihrfors och ej heller av de äldre forskarna.

Det hittades vid en omläggning av ringmuren under senare delen av 1870-talet.¹ Det är avslaget i båda ändarna, och vid den övre av dem är brottytan sned och långsträckt. Längs med den långsida, mot vilken de hela runornas toppar äro vända, har stenen kluvits, så att endast nedersta stycket av de runor, som varit ristade där, finnes kvar. Friberg förmodar, att stenen varit använd till tröskel eller dörrpost i gamla kyrkan.

Stenen är 70 cm. lång, 40 cm. bred, runorna äro 20 cm. höga, omsorgsfullt huggna och djupa. Inskriften står mellan marglinjer. Den lyder

—**ftir** + **kum**.....
1 5

Skiljetecknet mellan de båda orden utgöres av ett kors av samma typ som på Sm. 40, B. 1011. På de fyra första runorna är nedre delen avslagen, men alla utom den första kunna med full säkerhet läsas. Huruvida runan nr 1 varit **i**, **e** eller **a** kan ej avgöras, men då inskriften är ganska spatiöst ristad, kan man förmoda, att ett **a** skulle ha stått något längre från **f**. Efter 6—7 **ku** synes nedanför övre marglinjen och utgående från denna tre vertikala små streck, av vilka det första, som är det längsta, tydligt böjer in mot höger. Det är ganska säkert, att det är resterna av ett **m**, som synas här. På Vistrands teckning äro de tre strecken sammanhängande vid nedre ändan, vilket dock innebär en viss rekonstruktion. Nedanför de nämnda strecken är det översta skiktet av stenens yta avskalat, och endast omedelbart ovanför den nedre marg-

¹ Rosengren, l. c.

linjen är en bit av den ursprungliga ristningsytan kvar, på vilken synes ett litet streck i rak linje med det mellersta av de tre strecken däruppe. **m** har alltså stått något snett. Läsningen **f**, som möjligen kunde tänkas, uteslutes av de övre streckens riktning i förhållande till varandra. Detta **m** har ej varit punkterat. Mellan det vänstra och mellersta strecket vid övre marglinjen finnes en liten grop, men denna har ingen motsvarighet till höger, där ytan är mycket välbevarad, och är förmodligen av naturen. Jag antager, att här stått **kuma**, ack. av *Gummi*. Det **a**, som förmodligen har följt efter **m**, har haft sin huvudstav mitt i brottet eller omedelbart till höger därom. Bistaven har stått på det parti av ytan som är avstött. Ovanför den övre marglinjen i mer eller mindre rak vinkel med den stå 11 fragment av stavar, av vilka de två längst till vänster äro något otydligare än de andra. Vistrand har ej ritat dessa två, och jag har också varit tveksam angående dem men håller för troligt, att de äro spår av ristning. Friberg har kritat dem. Det stavfragment, som synes mellan topparna av **u** och **m**, har till höger om sig en fåra, som liknar en **p**-bistav, men denna kännes ej jämn i bottnen. Under den nedre marglinjen synas också rester av runor. Jag antager, att dessa stå med basen mot de fullständiga runornas bas och att inskriften löper nedifrån-uppåt d. v. s. i riktning motsatt den mellersta raden. Läs vi dem alltså i den ordning, som föreslagits, synes först en huvudstav avbruten på mitten, därefter rester av en runa, som sannolikt varit **a**, nämligen huvudstavens nedre del och vänstra hälften av bistaven. Efter ett parti, där inskriftsyten är avstött, synas fragment av ytterligare tre stavar.

6—8 **kum**[a] *Gumma*, det namn, som förmodligen stått här, förekommer även på L. 270 (Sv. Rr. s. 91) och L. 682 (Sv. Rr. s. 62) i formen **kumi** nom. Det anses vara kortnamn till *Guðmundr*.¹ Under rsv. tid synes det ej ännu ha varit synnerligen vanligt, i litterär tid har det slagit igenom i skilda delar av det svenska språkområdet, t. ex. Uppland, Finland, Småland. Det ingår i de småländska ortnamnen *Gummemåla* i Algutsboda, *guñemålla* 1580, *Guñamåle* 1590, *Gummamålla* 1631, och *Gummarp* i Edshult, *Gummatorp*², *Gummathorppe* DS ns. nr 1159 år 1409, och är ännu brukligt som personnamn i Småland. Det motsvaras av fda. *Gummi*. På västnord. område förekommer det ej utanför Jämtland, möjligen i ett par norska ortnamn på annat håll.³

Transskription:

.....(e)ptir Gumma(a)....

Översättning:

..... efter Gumme ....

Det finns åtskilliga skäl, som tala för att den senast beskrivna lilla stenen en gång hört tillsammans med B. 1011, Sm. 40. Båda äro funna på Ryssby kyrkogård. Inskriften på Sm. 40 **r + kiarpi + kuml + pasi** har en omedelbar fortsättning i orden **—ftir + kum** på Sm. 41. Runorna, som äro raka och välhuggna på båda fragmenten, överensstämna därigenom med varandra till sin allmänna karaktär. Skiljetecknen äro av samma slag, rätvinkliga små kors. Även den yttre formen på de båda styckena ger en viss antydning om att de kunna ha hört tillsammans. Den sneda brottytan på det bevarade stycket synes ha en viss motsvarighet på B. 1011. Jag har gjort upp ett rekonstruktionsförslag för att pröva riktigheten av antagandet, att de båda fragmenten ursprungligen hört tillsammans, se fig. 19! Omedelbart framför **kiarpi** på Sm. 40 synes ett **r**, subjektets nom.-ändelse. Av predikatets singulara form framgår, att subjektet endast varit ett, antagligen ett ganska långt namn. Ristningen har på den andra sidan ej gått långt nedanför nedre kanten av det bevarade stycket, om man räknar med en viss symmetri i inskriften,

¹ Lind: Dopn.

² Ödeen s. 101.

³ Lind: Dopn.

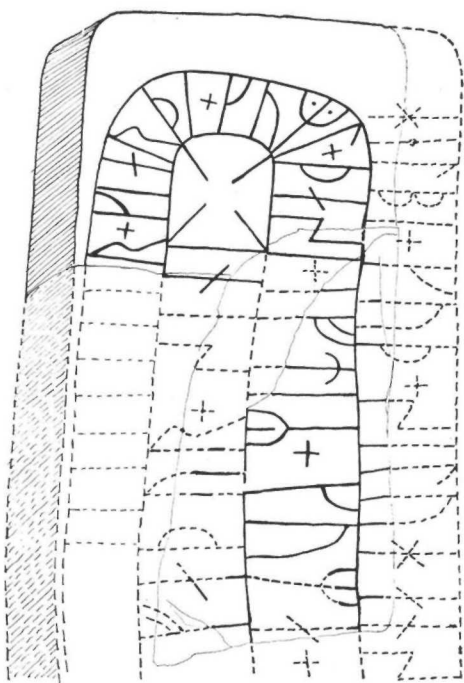

Fig. 19. Förslag till rekonstruktion av Sm. 40 och Sm. 41.

och **kum**[a] har förmodligen varit sista ordet på denna sida. Fortsättningen antages vara de runor, som stå under **—ftir + kum**[a], enligt mitt förslag *faþur sin*. Ett **a** kan ännu spåras här. Det **n**, som enl. denna rekonstruktion varit den sista runan i denna rad, finns på teckningen i Inventeringsprotokollet 1829, som var mig obekant, när rekonstruktionsförslaget gjordes upp, vilket må nämnas endast som ett kuriosum. Det talar i alla händelser ej mot mitt förslag. De små stavfragmenten över **—ftir + kum** har jag förslagsvis utfyllt till *helbi + kuþ + selu + hans*, och som synes låta de bevarade resterna av inskriften väl förlika sig med detta förslag. *helbi* skulle alltså ha stått på B. 1011 men förbisetts av dess tecknare. Voro resterna därav lika otydliga som de närmast följande strecken, vilka stå på var sin sida av toppen till första runan i **—ftir**, är det lätt förklarligt, att tecknaren förbisett dem.

Den planläggning av inskriften, som mitt förslag förutsätter, kan möjligen väcka vissa betänkligheter. På båda sidor om orden **—ftir + kum**, Sm. 41, synas runor, och inskriften skall alltså ha varit fördelad på fyra parallella rader, av vilka två utgjort en sammanhängande slinga, en disponering av texten som ej är vanlig. Jfr emellertid Sm. 44 Ivla, vars inskrift har en planläggning, som i

mycket påminner om den ovan föreslagna, fast raderna där endast äro tre. Att **m**-runan på Sm. 40 är försedd med punkter Ψ , medan samma runa på Sm. 41 är av vanlig typ, är ej något väsentligt skäl mot antagandet om stenarnas samhörighet.

De påfallande stora likheterna mellan de båda styckena i fråga om runornas allmänna karaktär, skiljetecknens form o. dyl. tyda på att runorna på de båda fragmenten äro utförda av samma hand, men bevisa ej, att dessa äro delar av samma runsten. Det omedelbara sammanhanget mellan textstyckena gör oss dock benägna att antaga detta. De båda stenarna ha emellertid försetts med skilda nummer i serien av småländska runinskrifter, för att ingen rekonstruktion, som möjligen kan vara felaktig, må äga rum.

42. Tuna. Ryssby sn. Sunnerbo hd.

Pl. XXVIII: 2, XXIX: 1, 2, XXXVII: 3.

Litteratur: Peringskiöld: Mon. VIII; Liljegren: teckning 1814 i A. T. A., tryckt i Liljegren och Brunius: Nord. Fornl. I pl. III med beskrivning, teckning i Småland II; Inventeringsprotokoll med teckning 1829 i A. T. A.; L. 1264; Bugge i V. H. A. A:s Månadsblad 1877 s. 534; Vistrand: teckning den $\frac{9}{10}$ 1879 i A. T. A.; Ihrfors: Smol. sacra III s. 303 med teckning; v. Friesen i N. Sm. Medd. 1907 s. 16 ff. med foto, Runorna i Sverige Ia uppl. s. 19, II:a uppl. s. 21 med foto, III:e uppl. s. 51 f., foto s. 53; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 47.

Den 2 m. höga stenen står 75 m. väster om Ryssbysjön på ett gärde å Tuna Lunnagårds ägor. Mellan sjön och gärdet befinner sig ett gravfält¹, som fordom sannolikt sträckt sig ända fram till stenen. Ett par högar i detta gravfält undersöktes av Wibling 1890. De visade sig

¹ Kjellmark: Kronob. läns forn. s. 92, Wibling: Reseberättelse 1890 i A. T. A.

båda tillhöra vikingatiden.¹ Enl. en uppgift i Wieselgrens samlingar i Växjö stiftsbibliotek »hafva urgamla mynt deromkring (kring stenen) förr blifvit funna». Inskriften är ristad på stenens västra smalsida, vars bredd är 30 cm. vid basen, 18 cm. vid toppen. De mot norr och söder vettande sidorna äro i det närmaste 1 m. breda. Runorna äro på stenens nedre del 12 cm. höga, något mindre vid toppen. De stå, med undantag av de fyra sista, med topparna mot vänster, från åskådaren räknat. Först ha runorna 1—27 inhuggits i den vänstra raden, varefter ristaren fortsatt med de följande i en rad till höger, börjande vid basen, men då det har blivit ont om plats mot slutet, ha de sista runorna 59—62 **nuks** måst placeras vid slutet av den vänstra raden. De löpa uppifrån nedåt med topparna riktade inåt. Ramstreck äro inhuggna längs ytterkanterna av de båda raderna, som även skiljas åt genom ett dylikt streck. Uptill avslutas ristningen av ett kors. Som skiljetecken användas omväxlande : och ×.

Inskriften lyder:

tumi × risti : stin : þansi : iftir × asur : | brupur × sin × þan : ar : uar : skibari : hrhls : ku | nuks
 1   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55   60

45—51 **skibari** läsas i Peringskiölds Mon. VIII **igibari**, av Liljegren **ikibari**. Bugge läser också **ikibari** och fattar det som »en missristning för **skibari**». Det är det också, men ristaren har, som v. Friesen påpekat², rättat felet genom att med ett horisontellt streck förbinda huvudstavarna på runorna 45—46 något ovanför deras mitt. Detta streck är tydligt (se pl. XXXVII: 3!). Det är även antytt på Vistrands teckning. Läsningen **hrhls** av runorna 52—56 bestyrkes av avklappningen pl. XXXVII: 3. Om 52 **h** har aldrig rätt någon tvekan. 53 **r**, vilken Liljegren riktigt uppfattat som **r**, läste Bugge **b**. 54 är **h**. Peringskiöld läser **r**, L. och Vistrand **a**, Bugge **n**, v. Friesen **h**. Huvudstaven är tydlig, likaså bistavarnas övre del. Deras nedre partier äro otydligare men säkert skönjbara. 55 **l** har av alla undersökare före v. Friesen lästs **i**. Som v. F. påpekat, är runan ett tydligt **l**, vars bistav emellertid blivit något kort på grund av bristande utrymme. 56 **s** är tydligt. 57—62 **kunuks** äro också tydliga.

1—4 **tumi**, *Tumi*, *Tomi* mansnamn. Det är ej synnerligen vanligt i rsv., men **tumi** förekommer i en västgötsk inskrift, T. 66, och föreligger förmodligen även i Ög. 123. I Östergötland finnes ett *Tumathorp* DS ns. nr 570 år 1405, sannolikt identiskt med *Tummatorp* i Simonstorps sn, i Västergötland två *Tummarp*, ett i Kølaby sn, *Tummatorp* 1473³, ett i Toarps sn, *Tummorp* 1542, *Twmatorp* 1545⁴, ett *Tomatorp* i Saleby sn, dessutom tre st. *Tommared*, ett i Holsljunga sn, *Tomeriit* 1542⁵, ett i Karl-Gustavs sn, *Tomered* 1540⁶, ett i Nittorps sn, *Tommaridh* 1540.⁷ Namnet *Tumi*, *Tomi* har förekommit även i Danmark, i synnerhet i Skåne, vilket bestyrkes av sju runinskrifter⁸ och flera ortnamn, t. ex. de skånska *Tommaboda*, *Tommaholma*, *Tommarp*. Ett *Tommared* finnes i Halland.⁹

Tumi är ej ovanligt på Island. Den äldste bäraren av namnet där är *Tumi*, *Kolbeins sunr* † 1184. Enl. Brøndum-Nielsen: Gdansk II s. 23 är *Tum(m)i* en kortnamnsform till *Thormoth*, *Thormund* med *t* i stället för *þ* i uddljud genom substitution.

tumi kan möjligen även återgiva ett rsv. *Domi*, jfr *Dome* DS nr 1884—1885, *Domeryd* DS ns. nr 596 år 1405, nu *Dommaryd*, ortnamn i Berga sn, Sunnerbo hd.

¹ Enl. meddelande av Fil. Kand. S. Rothman.

² N. Sm. Medd. 1907 s. 17.

³ Sv. Ortn. Älfsb. 10 s. 144.

⁴ a. a. 14 s. 146.

⁵ a. a. 7: 2 s. 48.

⁶ a. a. 9: 2 s. 86.

⁷ a. a. 7: 1 s. 184.

⁸ D. R. IV s. LXVI.

⁹ Post- och telegrafortförteckn. Ang. äldre stavningar av de skånska namnen se Falkman s. 183.

14—18 **pansi** anses vara en äldre bildning än **pana**.¹

24—27 **asur** se s. 118!

45—51 **skibari**, *skipari* betecknar en man av besättningen på ett fartyg. Ordet har även en allmännare betydelse av »Sofarende»; *skipari e-s* betyder »Person som er ombord på samme Fartoi».² Den nusv. betydelsen »skeppare, befälhavare på ett mindre handelsfartyg» är yngre. I de fsv. lagarna uppträder ordet i alla de tre angivna betydelsena.³ Det i norska dialekter förekommande *skjåpår* betyder ännu »en av båtlaget».⁴ Betydelsen »skeppare» förmodas vara lånad från lågtyskan, där *schiphère* »besitzer und führer eines schiffes» möjligen påverkat *schippere* »seemann».⁵ Befälhavaren på ett fartyg kallas i rsv. liksom i fvn. *stýrimaðr*, se t. ex. L. 101 (Sv. Rr. s. 105), L. 220, L. 292, L. 893. Wimmer vill emellertid helst antaga, att *skipari* redan på de danska runstenarnas tid hade den betydelse »skibsfører», som ordet senare får, emedan runstenarna i Ulstrup, Tågerup och Torsjö, vilka äro resta över *skiparar*, äro så ståtliga, att det ej förefaller troligt, att dessa män tillhört det underordnade manskapet. Wimmer antyder för den skull möjligheten, att satsen **truknapi · han · uti · meþ · ala · skibara** på NyLarsker II skall översättas »han druknade ude (på havet) med skibsføeren Alle».⁶ En sats med nästan identisk formulering finnes på Sö. 171: **han · fial · i hulmkarþi · skaiþar · uisi miþ · ski[ba]ra**.⁷ I båda dessa fall ha naturligtvis de ifrågavarande orden betydelsen »tillsammans med (alla) övriga ombordvarande, (alla) besättningsmännen». Samma innehåll har på L. 509 (Sv. Rr. s. 20) uttryckts med orden **on furs · uti · miþ · ala · skibin** ×. Det föreligger inga tvingande skäl att antaga betydelsen »befälhavare, kapten» hos ordet *skipari* i rsv. eller rda. Även de mera underordnade männen på ett fartyg kunde ha en god ekonomisk ställning. På handelsfärder hade manskapet ofta andel i lasten⁸, och tjänstgöringen på härskepp gav nog både ära och välstånd i danagäldernas och de givande plundringarnas gyllene tider. Om Assur från Tuna haft tjänst bland den engelske konungen Harald Harfots marina livtrupper, vilket förefaller ganska troligt (se nedan!), hade han en social och ekonomisk position, som anstod en svensk storbondes son.

52—56 **hrhls**. Det råder ingen tvekan om att det är namnet Harald i genitivform, som ristaren velat hugga in i stenen, fast det blivit stavat på ett sätt, som verkar förbryllande. Stavningar med **h** i stället för **ha** förekomma även på andra håll, t. ex. **hrmop** Ög. 142, **hlga** Ög. 148, **hkunnar** på Komstadsstenen, i vilka exempel **h**-runan kan antagas vara använd som stavsetecken på grund av sitt namn *hagall*.⁹ Runan **h** som tecken för *a* förekommer t. ex. i **hslakr** Sö. 26, **ufhikr**, **hi** m. fl. exempel från Uppland, där enl. v. Friesen de nämnda företeelserna äro vanligare än i andra landskap och stå i samband med det bortfall av *h*, som ägt rum i dessa trakter, både i orden som skola stavas och i **h**-runans namn. Man har stavat *Araldr* med *agall*. Vi ha förut iakttagit vacklan i bruket av **h**-runan även i Småland som en sporadisk företeelse.¹⁰

Transskription:

Tumi (~ *Dómi) *reisti stein þenna eptir Qzur, bróður sinn, þann er var skipari Haralds konungs.*

¹ Noreen: Aschw. § 509 anm. 9, D. R. I s. LXX.

² Fritzner.

³ Schlyter: Corpus, Ordbok.

⁴ Torp s. 596.

⁵ Lübben: Mnd. Handwörterb. s. 330, Falk-Torp s. 999, Torp l. c.

⁶ D. R. vol. III s. 285.

⁷ Inskriften, som nu är mycket skadad, har här i huvudsak återgivits efter B. 816. Runorna **ba** i **skibara** finnas ej heller i B. men äro säkert riktigt supplerade av Säve hos Stephens: ONRM. II s. 811.

⁸ A. Bugge i Den norske sjofarts historie I s. 134.

⁹ N. Sm. Medd. VI s. 43.

¹⁰ Se s. 51 ovan och där citerad litt! Ytterligare exempel på sådana **h**-stavningar se Runverser s. 81 not 2, s. 104 not 13, s. 105 not 17. Även i Danmark förekom **hns** = *hans* och **hrþa** = *harða*. Se D. R. Registret!

Översättning:

Tumme (~ Domme) reste denna sten efter Assur, sin broder, som var i tjänst hos kung Harald som sjökrigare.

Tunastenen hör ej till de äldsta av Finnvedens runmonument. Den är avgjort yngre än Forshedastenen¹ och Sävsjö Västergårdsstenen², vilka sannolikt ristats under 1000-talets första decennier. I Tunainskriften skrives **pansi** och **asur** med **a**, ej med **o**, preteritum av *reisa* stavas **risti**, ej **reispi**. Det långa *o* i *bróður* skrives med **u**, **m**-runan är av yngre typ. Å andra sidan sammanhänger den med vikingatågen västerut, vilken kung Harald som än åsyftas i inskriften (se nedan), d. v. s. 1066 är det sista året för de historiska händelser, den har samband med.

Inskriften säger oss, att Assur från Tuna varit i tjänst hos en kung med namnet Harald, och det framställer sig alltså som en uppgift att söka bestämma, vem denne kung Harald är. v. Friesen har i N. Sm. Medd. 1907 s. 18 ff. framställt sin uppfattning av detta spörsmål: Harald Svensson i Danmark, som regerade 1014—1018, och Harald Hen, som var konung i Danmark 1076—1080, kunna ej komma i fråga, dels emedan stenens runologiskt bestämda tid talar emot dem, dels emedan »ingen af dem synes ha varit någon dådlysten krigare, som för sina företag varit i behof af utländska legotrupper». Samma skäl kunna även anföras mot ett antagande, att Harald Harfot, Englands konung 1036—1040, skulle ha varit den åsyftade. »Han var i hvarje fall för obetydlig, och hans namn måste ha varit alltför okänt i Norden, för att han skulle kunna identifieras på ett enkelt kung Harald.» Enl. v. Friesen »ha vi knappast mer än två att välja på, nämligen norrmanen med epitetet Härdråde och engelsmannen Harald Godvins son». Beträffande den sistnämnde gäller dock det samma som i fråga om Harald Harfot, att han borde ha varit närmare karakteriserad, och v. Friesen håller för troligast, att det är Harald Härdråde, som nämnes i Tunainskriften.

Att någon av de danska kungarna Harald Svensson eller Harald Hen skulle vara den åsyftade, är, som v. Friesen framhållit, ej troligt. Helt annorlunda förhåller det sig emellertid med Harald Harfot, Knut den stores och Ælfgifas son, vilken blev faderns efterträdare i England efter dennes död 1035. Den engelska krönikan från Peterborough redogör ganska utförligt för de händelser, som föregingo kungavalet. Harald hade till medtävlare sin broder Hardaknut, Knut den stores son med drottning Emma, men denne befann sig i Danmark vid faderns död, och på ett witenagemot i Oxford 1036 valdes Harald till riksföreståndare, fast Hardaknut till att börja med ej definitivt utestängdes från tronföljden: »Leofric eorl and mæst ealle þa þegenas benorðan Temese. and þa liðsmen on Lunden. ge curon Harold to healdes ealles Engla landes. him and his broðer Hardacnute þe wæs on Denemearcon. and Godwine eorl and ealle þa yldestan menn on West Seaxon. lagon ongean swa hi lengost mihton. ac hi ne mihton nan þing ongeanwe alcan. and man gerædde þa þæt Ælfgifu Hardacnutes modor³ sæte on Win ceastre mid þæs cynges huscarlum hyra suna. and heoldan ealle West Seaxan him to handa.»⁴

Av denna relation framgår alltså, att Harald i sin strävan efter den engelska kronan understöddes av tegnarna norr om Thames och »þa liðsmenn on Lunden». I alla modernare kommentarer uppfattas *liðsmenn* här som »sjömän», sannolikt med all rätt.⁵ Det skulle även kunna vara en beteckning för medlemmarna av tingalidet (jfr fvn. *liðsmadr* = Mand som hörer til en Hovdings Følge eller faste Mandskab⁶), och har även tolkats så av äldre forskare⁷, men tinga-

¹ N. Sm. Medd. I s. 18.

² N. Sm. Medd. VI s. 40.

³ Härmed menas drottning Emma. Se Steenstrup: Normannerne III s. 414.

⁴ Earle a. Plummer: Saxon Chron. I ms. E. s. 159 ff.

⁵ Steenstrup, Normannerne III s. 413 f., Earle a. Plummer: Saxon Chron. II s. 210, Björkman: Scand. Loanw. I s. 164.

⁶ Fritzner.

⁷ Lingard: A History of England I s. 268.

lidsmännen »kungens huskarlar» slöto sig till Haralds motståndare, och på andra ställen i de engelska krönikorna, där ordet *liðsmenn* förekommer, betyder det, liksom det äldre *liðmenn*, »sjömän» (se nedan) och betecknar den skandinaviska besättningen på fartygen i den stående kungliga flottan, »*þæs cynges scipum*», vilka ställas i motsats till »*landes manna scipa*», ledungsskeppen.¹ Krönikans skildring av tronstridigheterna är ej fullt motsägelselös i alla enskildheter, men vi se två partier stå mot varandra, Haralds bestående av tegnarna norr om Thames, d. v. s. invånarna i de »danska» delarna av landet, jämte de skandinaviska marinsoldaterna i London, och Hardaknuts parti, som utgöres av männen från Wessex under den mäktige earl Godwin, och till dem sluta sig även de kungliga huskarlarna, förmodligen samma män, som förut tjänat Knut den store. Hardaknut försatt emellertid sina möjligheter genom att stanna för länge i Danmark, och Harald blev Englands konung. »*and he wæs þæh full cyng ofer eall Engla land.*»² Därmed upphörde den föregående delningen av makten, och Emma jagades ur landet. Men Harald Harfot hade haft ett starkt motstånd att övervinna och under tronstriderna hade han haft stöd bl. a. av de skandinaviska marinsoldaterna i London, som tydligen varit en makt att räkna med. Bland dem kan Assur från Tuna ha befunnit sig. Krönikorna ha för övrigt ej mycket att berätta om Harald Harfot. Han dog år 1040 och efterträddes av sin bror Hardaknut. Av tidsskäl kunna inga invändningar göras mot att antaga Harald Harfot vara den som avses med Tunastenen »kung Harald», i synnerhet som Assur, över vilken stenen är rest, kan ha levt en tid efter denne konungs död. Harald Harfot synes ha varit en obetydlig regent, som ej gjorde några militära erövringar, men nordiska legosoldater funnos alltid i de engelska kungarnas tjänst, från Knuts dagar till år 1050 inom flottan (se nedan!) och till 1066 inom lantarmén. Ej heller är det att befara, att han skulle ha varit okänd i Småland, vars invånare stodo i livliga förbindelser med England. Assurs anhöriga visste i alla händelser, vem han var i tjänst hos, och Tumme, som låtit resa stenen, kan också ha hört till den engelske kungens »skiparar»; »kung Harald» var kanske det namn, varmed bröderna voro vana att beteckna sin kunglige herre.

Av de två kungar med namnet Harald, som v. Friesen i sin nämnda uppsats framhållit som de enda tänkbara, är Harald Hårdråde den ena. Det är mycket antagligt, att denne behöfde legosoldater under sin långa kampfyllda regering, men vi sakna varje vittnesbörd om att sådana värvats från Sverige. I Småland, i synnerhet i Finnveden, finnas många runstenar, som vittna om livliga förbindelser med England³, men vi höra aldrig talas om att några färder från Småland gingo till Norge. Det är alltså ej troligt, att Assur varit i Harald Hårdrådes tjänst, fast det ej får anses uteslutet.

Harald Godwinsson, vilken också nämnts i detta sammanhang, kan däremot ej vara den i runinskriften åsyftade. När Hardaknut dog 1042, utslocknade den danska kungaätten på mansidan, och kronan övergick till inhemska män, först Æthelreds son Edward the Confessor, 1042—1066, och efter honom Harald Godwinsson, som den 25 september 1066 besegrade Harald Hårdråde vid Stamford Bridge men den 14 okt. samma år själv stupade vid Hastings. Även Harald Godwinsson hade nordbor i sin tjänst, dock endast inom lantarmén, ett faktum som är av vikt för identifieringen av Tunastenen »kung Harald», eftersom Assur tjänat som *skipari*. Edward the Confessor hade nämligen avskedat de kungliga livtrupperna till sjöss. Därom berättas i krönikan ms. C: »*and on þyson ylcan geare [1049] Eadwerd cing seylode ·ix· scypa of male, and hi foron mid seypon mid eallon anweg. and belifon ·v· scypa bæftan. and se cing heom behet | XII · monað gyld.*»⁴ Ms. E redogör för samma tilldragelse, som där emellertid för-

¹ Earle and Plummer, Saxon Chron. I s. 168 ms. E., II s. 210 och s. 232 ff.

² Earle a. Plummer, Saxon Chron. I ms. E. s. 161.

³ Se s. 5 ovan, v. Friesen i N. Sm. Medd. VI s. 46 ff.

⁴ Earle a. Plummer, Saxon Chron. I s. 171, II s. 233 f.

lägges till år 1047: »Her on þisum geare was mycel ge mot on Lundene to midfestene. and man sette ut ·ix· lits manna scipa. and fif belifan wið æftan.»¹ År 1050 fullbordades den sålunda påbörjade avrustningen enl. ms. C: »and þæs ylcan geares he sette ealle þa litsmen of male.»² Det är tydligt, att det är ms. C som har rätt i fråga om dateringen, att i alla händelser ett år förflyter mellan de båda faserna i denna marina avrustning. Den lilla notisen om 12 månaders sold åt besättningen på de efter den första reduceringen återstående fartygen passar gott in i sammanhanget under sådana förhållanden. Efter år 1050 hade den engelske konungen alltså inga marina livtrupper av skandinavisk börd.

Den ovanstående utredningen, vilken ingick i min licentiatavhandling 1922, har alltså givit till resultat, att »kung Harald», som omnämnes i Tunainskriften, icke kan avse Harald Godwinsson, sannolikt ej heller Harald Svensson eller Harald Hen, möjligen Harald Hårdråde men troligast Harald Harfot. I Runorna i Sverige^{III} (1928) s. 51 f. antager även v. Friesen, att den ifrågavarande kungen antingen varit Harald Hårdråde eller Harald Harfot.

43. Södra Ljunga kyrka. Sunnerbo hd.

Pl. XXX: 1.

Litteratur: Folkskoleinspektör O. Lidén: beskrivning med foto i rapport till Riksantikvarien den 26 nov. 1932.

Runstenen i Södra Ljunga kyrka upptäcktes hösten 1932 i november månad av arbetare, som voro sysselsatta med anläggande av värmeledning. Den hittades i den tjocka väggen mellan sakristian och kyrkan, och runorna kommo ej i dagen, förrän arbetarna hade brutit loss ett stycke av hällen, vilken är placerad så, att väggen vilar på densamma. Man knackade dessutom bit för bit av mindre partier för att åstadkomma en ledningsgång. Dessa smärre fragment ha förkommit, och endast två flisor med delar av ristning kunde återfinnas. Det enda av den nyfunna runstenen, som är tillgängligt för undersökning, är de tre lösbrutna styckena, av vilka det största enligt arbetarnas uppskattning utgör ungefär en fjärdedel av hela stenen. Resten av denna kan ej uttagas utan omfattande arbeten och dryga kostnader enligt uppgifter av kyrkoherde I. Söderlund och riksantikvariens ombud arkitekt P. Boberg i Växjö.

Det största stycket A av runstenen är 96 cm. brett, 82 cm. högt, 17 cm. tjockt, stycket B är 30 cm. långt och 18 cm. brett, stycket C 44 cm. långt, 18 cm. brett. Runorna äro 10 cm. höga. Inskriften lyder:

A: · anut ····· — n · sin · ukiftir ····· þa ·
           1   5   10   15

B: ····· r · s —
                           20

Den högra bistaven på 4 **t** är ej synlig i hela sin utsträckning. Av nr 5 synes endast ett stavfragment vid nedre marglinjen. På grund av sammanhanget kan man antaga, att runan varit **u**. Av 16 **r** synes endast ett stycke av bistaven, vilken dock genom sin form ganska säkert anger sig höra till ett **r**. Av huvudstaven synes möjligen svaga och oregelbundna spår. Även 17 **þ** är endast företrätt genom en bistav, som emellertid tydligt hör till ett **þ**. Av 19 synes endast en **r**-bistav. På 20 **s** fattas nedersta stycket. Efter denna runa ser man ett streck vid övre marglinjen, som möjligen kan vara en **m**-bistav. På fragmentet C synes endast en marglinje och ett annat streck längs med själva brottkanten. På åtskilliga runor äro bistavarnas

¹ Earle a. Plummer, Saxon Chron. I s. 171, II s. 233 f.

² a. a. I s. 172.

ändar rundade och fördjupade till punkter. Det framträder tydligt på 1 **a**, 2 **n**, 4 **t**, 6 **n**, 9 **n**, 14 **t** (åtminstone den vänstra bistaven). Angående dylika punktdekorerade runor se Inl. s. 14 f.!

Det namn, som inleder inskriften, 1—4, synes ha varit det i rsv. och även i senare språkskeden vanliga *Anundr*, som förekommer även i fda., och vilket på vn. område motsvaras av *Qnundr*. Ett förslag till detta namns etymologi framställes av Noreen i NoB. 1913 s. 143 f. 17—18 **pa**, vilka runor avsluta inskriften, äro möjligen de sista runorna i ordet *góða* (*drengrja harða góða* eller något dyl.).

Transskription:

Qnund(r . . . . . su)n sinn ok eptir . . . . . ða

Översättning:

Anund . . . . . sin son och efter . . . . .

44. Ivla. Södra Ljunga sn. Sunnerbo hd.

Pl. XXX: 2, XXXI: 1, 2, XXXII.

Litteratur: Rannsagn. (Fl 9: 4); Rudebeck: Om Smålands antikviteter (V 1) s. 277 (gamla pagineringen); B. 1012; Ennes: Finnheten s. 42; Wallman: Topogr. Smol. med teckningar; L. 1266; Bugge i Runverser s. 241 ff.; Vistrand i N. Sm. Ark. med teckning, teckning i A. T. A. den 2.6.1880, Sunnerbo bl. 5; Friberg: protokoll över undersökningar den 10.8.1888 och den 1.8.1889 jämte teckning i N. Sm. Ark.; Ihrfors: Smol. sacra III s. 302 med teckning; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 46.

Stenen står vid Yttergården i Ivla by väster om landsvägen och ungefär 75 m. öster om närmaste mangårdsbyggnad. Den omgives i norr och öster av ett järnåldersgravfält. Inskriften är ristad på den sydöstra bredsidan och den nordöstra smalsidan.

År 1667 stod stenen enl. kyrkoherden Magister Dryanders relation om socknens antikviteter »hårdt wid eller på vägen med Runebokstäfver tree raader långsät på den ena och västra sidan...»¹ Den runristade bredsidan, vilken vette åt väster, när denna redogörelse skrevs, är nu vänd mot sydost. Av teckningen i B. kan man få den uppfattningen, att stenen står på en gravhög. Peter Rudebecks ungefär samtida beskrivning ger intet stöd åt ett sådant antagande. Där talas om »een stoor Runsteen dherest een stoor högh ligger»², men Ennes säger uttryckligen, att runstenen vid Ivla »står på en Ätthög».³ Wallman, som företog sina undersökningsresor i dessa trakter 1819—1821, har utförligt beskrivit platsen: »Straxt invid Iffa by, på w. sidan om vägen åt Hanneda i vägkanten, står på jämna marken en Runsten, förmodl. nedfallen ifrån den midt öfver på andra sidan om vägen liggande af sandtägt genomskurna tämligen stora ätthögen, hkt såväl de hvita stödjestena omkring foten, som tryckta och muntl. berättelser att nämnde Runsten stått på en ätthög synas bevitna. . . . . Rundt omkring stenen är hela ryden tätt beströdd och upfylld af större och mindre ätthögar, utan fotning, till flera hundrade. De flesta hafva mot sin vidd en nog obetydlig sluttning och äro förmodl. af ålder ihopsjunkne. För öfrigt inuti steniga, ss. jordborren visade. Svartmyllans djuplek höll ungefärl. detta mått» (12 cm.).

På Wallmans tid hade alltså stenen samma plats som nu, men man har vänt den helt om sedan dess, som synes av Wallmans teckning, på vilken stenen står med baksidan mot landsvägen. Den runristade smalsidan, som av Wallman kallas den södra, är vänd mot nordost nu.

Det råder en tydlig överensstämmelse mellan Wallmans uppgifter om runstens plats och Dryanders år 1667 däruti, att stenen skall hava stått alldeles vid landsvägskanten, och Ennes'

¹ Rannsagn. (Fl. 9: 4).

² Om Smålands antikviteter l. c.

³ Finnheten s. 42, Fm 61.

påstående, att den står på en ättehög, synes innebära en motsägelse mot detta. Bakom stenen, där den står nu, finnes ingen gravhög, men mitt emot på andra sidan landsvägen är en stor delvis raserad hög, och där har stenen sannolikt haft sin ursprungliga plats, som Wallman förmodar, med inskriften mot väster d. v. s. mot landsvägen. Den har möjligen stått på eller ett litet stycke ovanför högens nedre rand, vilket kan vara orsaken till Ennes' uppgift, att den står på en ättehög. Jfr. Sm. 7 Enet! Sedan stenen fallit, har den blivit uppställd på andra sidan av vägen med den runristade bredsida åt väster, och vid en senare uppresning har man vänt denna sida mot öster. När Mandelgren for förbi Ivla den $18/6$ 1865, låg stenen kullfallen, men länsmannen lovade resa upp den.¹

Stenen är 130 cm. hög, 67 cm. bred vid basen. De största runorna äro 15—16 cm. höga. Inskriften börjar vid framsidans nedre vänstra hörn, och efter den första raden på denna sida skall smalsidan läsas, varefter fortsättningen följer på framsidan i den mellersta raden, som går uppåt och vid stenens övre ända viker av åt höger och går ned utmed den högra kanten. I B. knyts de båda armarna ihop här nere, så att denna fristående slinga bildar en sammanhängande figur av oval form, vars nedre del ej finnes kvar längre. Stenen är nämligen avslagen vid basen, så att de tre första runorna i slingan längst till vänster, vilka synas i B., ej finnas kvar nu. Av runorna i armen längst till höger fattas numera också tre, som syntes, när B:s teckning utfördes. Stenen är ganska hårt vittrad på flera ställen.

Jag läser inskriften (kompletteringar efter B. sätts inom [ ]):

[: uim]ut[r] : [sa]ti : sten : pana ..... | [b]rupr : s[in ..... in mi] ..... | sina] ..... m[a]tr : kupan :
1   5   10   15   20   25   30   35   40

[i] urp[i]uf : i : at[ra : m ..... r]
45   50   55

I B. är första ordet :uimutr, av vilka runor nu endast ut finnas kvar. De tre första äro avslagna. Strax före 4 u, vars övre del är tydligt läslig, är en skåra, som av formen att döma skulle kunna vara högra bistaven till ett m, men den är ojämn i botten och sitter för långt från runslingans övre rand.

Av 5 t synes huvudstavens topp. Även bistavarna kunna skönjas, fast de äro svagare. Nr 6 r är nästan helt och hållet bortvittrat. Endast en del av bistavens övre hälft är synlig. Friberg och Vistrand ha även ritat övre delen av r:s huvudstav. Av 7 s är endast övre hälften kvar. Vistrand har ej angivit något synligt av denna runa, Friberg har sett ungefär lika mycket som jag. Nr. 8 är enl. B. a, men endast övre delen av huvudstaven finnes kvar. Den går snett ned åt höger. Friberg har även ritat bistaven, men Vistrand har ej sett denna. Jag antecknade om den fåra, som synes ungefär på bistavens plats, att den är mycket osäker. 10 är i. Bugge säger, att »sati kunde læses sata, da sidste Rune har en Tværstreg». Ett par tvärstreck mycket svagare än runan skära över denna, men de äro utan tvivel av naturen. Friberg: »sista runan = Bugge. Dock synes tvärstrecket endast på högra sidan.» På Fribergs teckning synes inget tvärstreck. 15 p:s bistav är svagare än huvudstaven men kan spåras utom i sin allra översta del. Vistrand läser n, Friberg p. Nr 16 är a. Över huvudstaven, som är tydlig, gå fyra fåror från vänster snett upp mot höger, av vilka den tredje i ordningen uppifrån tydligast har karaktären av ristning. Den översta och den nedersta äro oregelbundna och med säkerhet av naturen. Den andra uppifrån skulle kunna vara huggen — runan vore i så fall o — men dess vänstra hälft är ganska kort och svag. Jag håller läsningen a för den troligaste. B:s läsning e är felaktig; ingen punktering finnes. Bugge läser a, men nämner ett av de andra tvärstrecken i sitt protokoll, Friberg har ritat två dylika, det ena endast halvt. 17 är n. Bistaven är otyd-

¹ Mg. pf. 6 mindre folio.

ligare än huvudstaven. En bred fåra, ej huggen, går tvärs över huvudstaven, så att mitten av runan är något otydlig. Bugge och Friberg läsa **a**. 18 är **a**. Svaga spår synas av huvudstaven, ännu svagare av bistaven. Den del av bistaven, som befinner sig till höger om huvudstaven, och övre delen av den sistnämnda synas ej alls. Efter 18 **a** är det övre skiktet av inskriftsytan avstött, så att inget mera kan läsas där. I B. synes efter det nu beskrivna ordet en vertikal stav. Det **eftir**, som förmodligen funnits i texten mellan **pana** och ordet **[b]ruþr**, vilket inleder smalsidans inskrift, har förmodligen stått på framsidan, där det är gott om plats för detsamma. Av 19 **b** har jag endast sett huvudstaven, som är tydlig. I B. synes även bistaven. Runorna 20—23 äro tydliga. Efter **bruþr** läser B. **sin**. Av **s**, nr 24, är det mesta bevarat; bas och topp äro utplånade; av **i** finnes nedre delen kvar, av **n** huvudstavens mitt, som dock är ganska otydlig. Var bistaven gått är svårt att säga. Därefter är numera inget läsligt på denna sida. B. har genom streckning markerat det närmaste partiet av stenens yta som vittrat. Wallman och Vistrand ha heller inget sett, men Bugge anmärker: »Efter **sin** har jeg seet :**su**, men mere kan der nu ikke læses paa denne Side.» Bugge antager, att här stått **suin**, ack. av namnet Sven. Fragment av en stav i vinkelrät riktning mot sidans kanter har jag också tyckt mig skönja. Man kan förstå, vilka fåror Bugge har läst som **u**, men allt vad jag kan se i den vittrade ytan efter **sin** är mycket otydligt, och det finns ej någon säkerhet för att det är ristat. I B. synes efter det flagrade partiet, på vilket det är plats för två à tre runor, först en rak stav, av vilken övre tredjedelen fattas, 27 **i**, och efter den ett **n** utan topp. Det är alltså troligt, att där stått **suin**. Därefter synes på B:s teckning 29—30 **mi** och en runa, som förmodligen varit **l**, och efter en lakun i texten övre delen av två stavar, som mötas i spetsig vinkel vid övre kanten. Bugge fattar dessa två streck som huvudstaven och vänstra bistaven av ett **t**. Det förefaller knappast troligt, att de ifrågavarande strecken äro rester av ett **t**, fast ett sådant nog har följt efter **mil**. Inskriften går därefter över till framsidan igen. I B. läses längst ned i den till en oval sammanbundna slingan 32—35 **sina**, vilka runor nu äro försvunna. Från **a** i **sina** och fram till 36 **m**, nästa bevarade runa, är i B. en lång lakun, och jag har ej heller antecknat något som synligt före 36 **m**, men Bugge och Friberg ha omedelbart framför **m** sett den nedre punkten i ett skiljetecken och Friberg även den nedre delen av en stav framför denna punkt. Av 36 **m** är huvudstaven tydlig, och bistavarnas nedre del kan skönjas. Av 37 **a**:s huvudstav synes åtminstone nedre delen, av bistaven finnas ej fullt säkra spår. Friberg har ritat den. 40 **k** har bistaven till vänster. B. läser **m**. Till höger om huvudstaven finnes nämligen ett streck, som tillsammans med det övriga ger runan utseende av ett **m**, men detta streck är påfallande svagt och oregelbundet, jämfört med bistaven. Nedre delen av huvudstaven kan ej skönjas i den mycket ojämna ytan. Efter 40—44 **kupan**: har B. läst **i**, av vilket nu basen finnes kvar. Ingen har sett något skiljetecken mellan 45 och 46. Av 46 **u** är huvudstaven synlig nästan i sin helhet, och även bistavens mellersta stycke kan spåras. 49 är **l** enl. B. Endast huvudstaven kan ses, och Friberg har ej heller sett mera. Wallman läser **n**, men den tvärfåra, som möjligen kan ge stöd åt en sådan läsning, är helt säkert av naturen. Ingen annan än Wallman har fattat den som en **n**-bistav. Mellan 51 **f** och 52 **i** är ett ordskillnadstecken, vars övre punkt sitter mitt på **f**:s övre bistav. Den nedre punkten sitter strax nedanför den andra bistaven. Tecknet har blivit felaktigt placerat, jfr. **biærgh : e** på Sm. 4 Blädingefunten! Efter 52 **i** följer sedan skiljetecknet på sin riktiga plats. Efter **urþluf : i**: står i B. **atra : m**. Hos Wallman synes **atra** och toppen av **m**. Bugge, Vistrand och Friberg ha **atr**; på teckningarna hos de båda senare synes hela **r**, både huvudstav och bistav. Jag kan endast se **at** och fragmentet av en stav, 55 **r**:s huvudstav. Till höger om denna är inskriftytan avstött, och bistaven har delvis befunnit sig på det stycke, som nu är borta här. Då Wallman för övrigt är mycket försiktig och ej gör några rekonstruktioner, kan man lita på hans läsning **atra m**, vilken överensstämmer med B:s. Alltså har ett stycke blivit avstött här nere mellan Wallmans och Bugges undersökning och ytterligare en liten bit

mellan Fribergs undersökning och min. Efter det **m**, som B. och Wallman ha läst här, följer i B. ett vittrat parti, där man ser några svårbestämbara stavar, först toppen av en huvudstav, därefter nedre hälften av en dylik med ett streck till höger, som liknar nederdelen av en **k**- eller **þ**-bistav, därefter övre hälften av en huvudstav. Den sista runan liknar ett **r** med svagt inbuktad bistav, förmodligen felläsning för **u**. (Här har troligen stått **miklu**, se vidare nedan!). Sedan följer det **sina** 32—35, som redogjorts för ovan.

1—6 [**uim**][**ut**][**r**] kan vara rsv. *Wī-* eller *Wē-* eller *Wāmundr*. *ā* har utvecklats ur *ē*, *Wī-* och *Wē-* äro de båda ursprungliga parallellformerna, *wē* < *wīha* på grund av *i*:s ställning framför *h*, men denna övergång uteblir framför ett *i* i följande stavelse, varför dat. och loc. *wīhi* ger *Wī*.¹ I litterär tid i fsv. äro formerna *Væ-* och *Vi-* som förled i namn fördelade så, att *Væ-* hör hemma i Götaland, med undantag av Östergötland, *Vi-* i detta landskap och Svealand, men ursprungligen ha *Wē-* och *Wī-* förekommit vid sidan av varandra över hela området.² I Östergötland förekomma **uibarn**, **uifast**, **uikutr**, **uistin**, **uekil** och **uerun**. På Sm. 45 Bräkentorp läses **uestin**. *Vīmundr* (eller parallellformer därav) är ej vanligt i runinskrifterna (Dieterich upptager endast detta exempel), men i litterär tid förekommer det i växlande former i hela Skandinavien. *Væmund* ingår i de skånska ortnamnen *Vämnenhög* < *wæmundehogh* DS 1998 år 1315 och *Vemmerlöv* < *wæmundelef* DS 578 år 1274.³

19—23 [**brupr**] är sannolikt förkortad stavning i stället för **brupur**, liksom **m[a]ta** står för **matar**, **at[ra]** för **altra**. Se s. 126!

Efter 19—26 [**brupr** : **s[in]**] har som påpekats troligen stått **suin**, namnet Sven, följt av [**mil**... **sina**]... **m[a]ta** : **kupan** : , i vilka ord vi återfinna en fras av känd typ *mildan* —?— *matar góðan*. **sina** transskriberas av Bugge med *sinna* = »sine Eiendele», styrt av *mildan*, men en sådan betydelse hos possessivpronomenets pluralform är, som förslagsställaren själv medger, okänd, varför Bugge i stället föreslår, att här har stått *mildan við sína* »gavmild mod sine Mænd».⁴ Enstaka exempel på en sådan användning av *sína* finnas i fsv. t. ex.: *han kom til et haff mz sina alla Al. 9039* men det förefaller troligare, att det är det från västnord. område välkända *sinni* m. »follower, companion»⁵, »Ledsager, Følgesvend»⁶ som står här, fast ej i ack. sg., som Brate föreslår⁷ utan i ack. pl. Ordet *sinni* synes ej vara belagt i fsv., men det kan naturligtvis hava funnits lika väl som det följande *orðlof*, n. **urþ[|]uf** : **i**, vilket i Sverige endast är känt genom Ivlainskriften. Att *sinni* förekommer i den versifierade delen av denna inskrift är i överensstämmelse med ordets stilistiska valör i isl., där det hör hemma i det poetiska språket, t. ex. *adils vm sínar*, Bjarkamál 1⁸, *sól varp sunnan, sinni mána* Vqluspá 5⁹, *Loka fylgia allir Heliar sínar* Snorra Edda¹⁰ m. fl. *sinnar* på Ivlasten är ett poetiskt ord för *húskarlar*, och den egenskap, som genom inskriften framhäves med orden *mildan við sinna*, är den samma som prisas i Tuingeinskriften, Sö. 338: **iltu sini huskarla uil**¹¹, »de höllo sina huskarlar väl».

¹ Kock: Ljhist. I s. 134, Noreen: Aschw. § 83, 3 a. Wimmer transskriberar **ui** med *wé*, när det förekommer i de äldre inskrifterna, med *wí*, när inskrifterna höra till de yngre, emedan han ansåg *wí* hava utvecklats ur *wé* (D. R. vol. IV s. LXVIII f.).

² v. Friesen: Rökstenen s. 51.

³ Lundgren: Spår av hedn. tro och kult s. 47, Lgr-Brate, Nielsen, Steenstrup: Mænds og Kvinders Navne s. 152, NoB. 1920 s. 56.

⁴ Runverser s. 242.

⁵ Cleasby-Vigfusson.

⁶ Fritzner.

⁷ Runverser s. 243.

⁸ F. Jónsson: Den norsk-isl. Skjaldedigtning A I s. 180.

⁹ Sæmundar Edda utg. av Bugge s. 1.

¹⁰ utg. av F. Jónsson 1931 s. 71.

¹¹ Brate: Sveriges Runinskrifter s. 116.

Mellan 32—35 **sina** och 36—39 **m[a]tr**, där det är plats för två à tre runor enl. B., har kanske stått **auk** eller möjligen **sina**, *sina*, attribut till *sinna*, men man har kanske föredragit **auk** för att undgå den tautologi, som eljest skulle ha uppstått : **sina : sina**.

46—52 **urp[1]uf:i** är dativ av *orðlof*, känt från fvn. = »Ros, Berømmelse»¹, »ros i ord, tale»², t. ex.: *hafa orðlof allra fira, fell þar Þórðr húsfreyja með orðlofi miklu, slíkt dró hann til vinsældar ok orðlofs*. Med stöd av dessa exempel kunna vi med ganska stor säkerhet antaga, att det sista ordet i inskriften, som börjar med 57 **m**, varit *manna* eller *miklu*. De spår av runor, som B. återgivit här, stödja den senare av dessa läsarter (se ovan).

53—56 **at[ra]** = fsv. *al(l)dra* gen. pl. av *allr* med inskott av *d* mellan *ll* och *r*. Enl. Noreen Aschw. § 326 börjar denna företeelse under den senare rsv. tiden o. 1100. I Danmark, däribland i Skåne, finnas dock exempel från o. 1000. Se Brøndum-Nielsen: Gdansk II s. 271. I har utelämnats liksom det andra *a* i *matar*, 36—39 **m[a]tr** och *u* i *bróður*, 19—23 **[b]ruþr**.

Den senare delen av inskriften är versifierad.

Transskription:

*Vémundr setti stein þenna . . . bróður sinn (Su)ein,
mil(dan við) sinna
(ok) matar góðan,
i orðlofi
allra m(iklu).*

Översättning:

Vimund satte denna sten efter sin broder Sven,
god mot sitt folk,
frikostig på mat,
av alla människor
mycket prisad.

45. Bräkentorp. Tutaryds sn. Sunnerbo hd.

Pl. XXXIII: 1, 2, XXXIV: 1, 2.

Litteratur: Friberg: teckning i N. Sm. Ark. efter en avklappning, som tagits av häradshövding A. Stenfelt 1900, foto och protokoll över undersökning 1908 i N. Sm. Ark.; Kinander i Smäländska Hembygdsböcker II s. 47.

Stenen vid Bräkentorp hittades år 1894 under jordbruksarbete i en söder om gården belägen åker, som på sin östra sida har Bräkentorpssjön och på den västra gamla landsvägen till S. Ljunga. I norr begränsas åkern av ett dike, i söder av en delvis raserad stengärdesgård. Hemmansägaren Fabian Berg, förut smed vid Bräkentorp, som var med då fyndet gjordes, berättade, att stenen låg i åkerns södra del ungefär 60 m. från landsvägen, 15 m. från gärdesgården. Pl. XXXIV: 1 återger platsen med Berg stående ungefär på den punkt, där stenen hittades. När-mast åskådaren synes landsvägen, som går längs med åkern, och på andra sidan om den senare skymtar sjön.

Av inskriften framgår, att stenen varit rest vid ett vägskäl (**a u-ki-muti**), av vilket ej finnes något spår i våra dagar, och i Lantmäteristyrelsens arkiv finnes ej heller något material, som bestyrker inskriftens uppgift på denna punkt. Den ovannämnda vägen, som går mellan Tutaryd och S. Ljunga i nord-sydlig riktning, har förmodligen legat närmare sjön, när inskriften ristades,

¹ Fritzner.

² Lex. poet.

då det ej är troligt, att stenen flyttats från sin ursprungliga plats, och denna väg har alltså här förenats med en annan, som kommit västerifrån d. v. s. troligen från Ljungby. Öster om fyndplatsen ligger, som redan påpekats, Bräkentorpssjön.

Stenen mäter 85 cm. i både längd och bredd. Den är 25 cm. tjock. Runorna äro 10 cm. höga och omgivas av marglinjer. På toppytan är ett kors inhugget 25 cm. högt, 16 cm. brett. Slingan har en ganska sällan förekommande uppläggning: den börjar vid mitten av stenens nedre kant, går därifrån åt vänster, följande stenens ytterkontur och slingrar sig därefter in mot centrum i spiralform. På samma sätt är slingan upplagd på B. 1024 från Nävelsjö sn, på en sten från Västhorja i Värnamo¹, på B. 347 och B. 409 från Uppland m. fl.

Bräkentorpsstenens inskrift lyder:

· uestin · kar — — — — b — · pesi · efter · esburn · brupur · sin · uitrik · pesi · au — ki · muti

1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Läsningen **uestin** av runorna 1—6 är säker. På 1 **u** är övre delen av bistaven något otydligare än runan i övrigt. Friberg har läst denna runa som **r** och hela ordet **resti**. Av 5 **i** är den övre hälften utplånad. Vid toppen av det bevarade strecket finnas möjligen spår av en stingsnings nedre hälft. Det är emellertid ganska osäkert. 6 är **n**. Ristningen är delvis svår att följa, men läsningen är dock säker. Mellan huvudstav och bistav på 7 **k** finnes en punkt, som dock kan vara naturlig. Av 9 **r** fattas bistavens övre hälft. 10—11 äro så gott som fullständigt borta, endast basarna äro svagt synliga. Där nr 11 befunnit sig är en grop i stenen. På grund av sammanhanget kan man antaga, att här har stått **pi**. Friberg har av detta ord endast sett huvudstavarna till 7 och 9, och även dessa äro nästan alldeles utplånade enligt hans protokoll. Nästa ord har varit **kubl**, i vilket dock **k** ej längre kan ses. Av 12 och 13 synes nedre hälften, av 14 största delen av huvudstaven. Bistaven är borta. Från och med 15 **p** äro runorna tydligare. 19 är **e**, och runan 22 är också ganska tydligt stungen. Den är försedd med en punkt som är liten men slät i botten, rund och jämn. Enligt Friberg är runan ett »tydligt †». På teckningen efter Stenfelts avklappning är den också **e**. 24 är **e**, enligt Friberg »troligen †». Nr 27 är **u**. Över dess bistav går en tvärfåra, som emellertid är av naturen. Friberg: »ser ut att först ha varit ∩ men ändrats till †». Vid 30 **b** är stenen ojämn på grund av vittring och mellersta delen av bistaven är ej fullt synlig. 39—44 äro **uitrik**. 41 **t**:s nedre del kan ej skönjas. Själva basen syns. 42 **r** är ej helt bevarat. Tydligast är huvudstavens nedre hälft, och även bistavens nederdel är synlig samt ett litet fragment av den övre bågen. 44 **k** har bistaven på vänster sida. På 49 **a** är ett litet stycke av huvudstavens nedre del borta. Bistaven är något otydlig. Friberg läser **i**. Jag kan ej upptäcka någon punkt mellan 49 **a** och 50 **u**. Där är starkt vittrat, och även mellan 50 **u** och 52 **k** är stenens yta mycket skadad. Man kan se övre hälften av en stav, som är resten av nr 51, förmodligen **e** eller **i**. Nr 52 **k** är ej stungen. Nr 53 är ett tydligt **i**. Ingen bistav kan upptäckas. Mellan 53 **i** och 54 **m** är en punkt.

1—6 **uestin** innehåller förmodligen $\bar{e}$ i första stavelsen, se s. 32 och s. 139! I DS ns 372 (avskrift) år 1403 omnämnes en *Katerina Wæstensdotter*, *Westensdotter*, *Vestensdotter*, också från Finnveden. Namnet påträffas i runinskrifter från skilda håll, t. ex.: **uistin** Ög. 97, T. 124, **uistain** L. 417, L. 573 från Uppland, Sö. 170. På danskt område är *Wisten* belagt redan i *Necr. Lund.*², västnord. förekommer **uistæin** ristat med runor på en stabbur i Ø. Telemarken. *Véstein* är namn bl. a. på en landnamsman.³

7—11 **kar** — — troligen = rsv. *gærdi*, se s. 61. 13—15 *kumbl* se s. 61 f.!

¹ Mg. avd. XII, pl. 71 fig. 178.

² utg. av L. Weibull s. 104.

³ Lind: Dopn. sp. 1086.

19—23 **etter**. Stavningen med **e** i ultiman av detta ytterst vanliga ord är mycket sällsynt. Bland Östergötlands runinskrifter finnes inget exempel, ej heller bland Ölands eller Danmarks. På T. 44 läser Torin **ifter** (på teckningen ser det närmast ut som **etter**), på L. 531 och L. 582 läses **ifter**.¹ Kock har ur vikingatidens runinskrifter dragit fram några få exempel på **e** i infortisstavelsen i detta och andra ord: **fuluhe** L. 29 (Sv. Rr. s. 50), **kafe** T. 111, **uereks** Ög. 68, dessutom några exempel från två unga runristade gravstenar.² Det är ej uteslutet, att 22 **e** i Bräkentorpsinskriften tillkommit genom felskrivning eller bristfällig ljudanalys. Kock, som anser, att den samnord. infortisvokalen i stort sett varit *i*³, har antytt möjligheten att rsv. ord sådana som **bunti** uttalats med *e*-ljud i ultiman, eftersom runan **i** mycket ofta hade valör av *e*-ljud.⁴

24—29 **esburn** återger förmodligen ett rsv. *Æsbörn*, vilket namn i växlande former allmänt förekommer i hela Skandinavien. I litterär tid är förleden *Æs-*, *Es-* så gott som allena rådande på ön. område, *Ás-* på vn. Enstaka undantag finnas på ömse håll. I de svenska runinskrifterna är **as-** mångdubbelt talrikare än **es-**, **is**⁵ men representerar sannolikt ofta (alltid?) samma uttal som de sistnämnda. Övergången $\bar{a} > \bar{e}$ kan bero på *i*-omljud, förorsakat av den följande stavelsens *i*, enl. Löffler är det de *i*-omljudda formerna av appellativet *áss*, som influerat på förleden.⁶ Senare leden stavas utan **i**, 26—29 **burn**. *-burn* är mycket sällsynt i de litterära urkunderna, *-born* och *-börn* äro ej heller talrika. *-bern* synes vara vanligare, *-bermus* var den latiniserade formen av *-björn*. *-bern* kan innehålla den ursprungliga vokalen, som bevarats obruten genom ställningen i svagton men övergått till *ø* i vissa fall på grund av *u*-omljud. *-bern*, *-born* och *-börn* ha även uppfattats såsom svagtonsformer av resp. *-biern*, *-biörn* och *-biörn*⁷: Wimmer anser utelämnandet av **i** i detta och några liknande fall vara en rent ortografisk företeelse.⁸

39—44 **uitrik** är ack. sg. av ett rsv. *witring* f., som sammanhänger med fsv. verbet *vitra* = »kungöra, tillkännagiva, bevisa»⁹, vilket förekommer i litterär fsv., där substantivet *witring* emellertid ej är belagt. Från fvn. är enl. Fritzner *witring* känt genom ett belägg, där det uppträder med samma betydelse som *vitran* »Aabenbaring». Dess grundbetydelse är tydligen »kungörelse, tillkännagivande». På en annan Smålandssten från Skaftarp, Rydaholms sn, Östbo hd läses samma formel som på Bräkentorpsstenen: **uitrk · pasi · o ueha · muti**.¹⁰ och **uitrik · pasi** läses också på en runsten från Orkesta socken i Uppland.¹¹ På den danska Tillisestenen D. R. III: 24 (vol. II) står bl. a. **e mun · stanta · meþ · stenlifir · uitrint · su · iar · uan · eskil**, och inskriften på Sandby-stenen II D. R. III: 23 (vol. II) slutar med en liknande formel. Wimmer avvisar alla förslag att översätta *witring* med minnesmärke eller något dylikt och hävdar starkt den abstrakta betydelsen »forkyndelse, tilkendegivelse»¹². Denna betydelse är den ursprungliga och kan vara den åsyftade i vissa fall, men det är helt naturligt, att *witring* »tillkännagivande» i fråga om sitt betydelse-

¹ L. 640, där enl. L. läses **ifter**, har enl. D. II 25 **eftir**.

² Ljhist. IV s. 8. De i Kocks exempelsamling upptagna **after** Toftaholm (Sm. 31) och **baler** Fläckebo böra utgå. På den förstnämnda stenen står **aftir**, på den senare **balir** enl. Sv. Rr. s. 51.

³ Ljhist. IV s. 6 ff.

⁴ Ljhist. IV s. 142. Beckman har uttalat sig mot den allmänt antagna åsikten, att den samnord. infortisvokalen varit *i* (Studier i outgivna fsv. handskrifter s. 97 f.).

⁵ Dieterich s. 251.

⁶ Löffler i Språk och Stil 1906 s. 1 ff., Noreen: Aisl. § 395 anm. 2, Aschw. § 413: 2, Kock: Ljhist. III, s. 63; D. R. vol. IV s. XXXVIII, Brøndum-Nielsen: Gdansk I s. 115.

⁷ Kock: Ljhist. II s. 21, 367, 379, 400, 413, Noreen: Gesch. § 28 c, Aschw. § 65: 3, § 313 anm. 2, Brøndum-Nielsen: Gdansk I s. 148, 222.

⁸ D. R. vol. III s. 34.

⁹ Sw., Schlyter: Corpus, Ordförtekn.

¹⁰ Småländska Hembygdsböcker II s. 44.

¹¹ Runverser s. 345.

¹² D. R. III s. 485 ff. (vol. II).

innehåll kan vidgas och konkretiseras, så att det även omfattar stenen, som uppbär tillkännagivandet. I Bräkentorpsinskriften står *witring* som apposition till *kumbl*.

I 50—57 **u—ki·muti** är 53 i felskrivning för **a**. I Skaftarpsinskriften står **ueha·muti**. Fsv. *væghamot*, n. betyder »vägmöte, vägskillnad, ställe där vägar mötas, korsväg».¹ Man kan jämföra ortnamnet *Stigamo*, by i Byarums sn och gd i Barnarps sn. Namnet på den förstnämnda skrives *Stighemoth* DS. I 831 år 1213—1222. Angående platsen för vägskälet vid Bräkentorp se ovan!

Transskription:

*Vésteinn ger(ði kum)b(l) þessi eptir Ásbiörn, bróður sinn,
vitring þessa
á v(e)gamóti.*

Översättning:

Västen gjorde detta kummel efter Ásbjörn, sin broder,
denna minnesvård
vid vägamötet.

46. Eriksstad. Vittaryds sn. Sunnerbo hd.

Fig. 20, 21, 22.

Litteratur: Rogberg: teckning i A. T. A.; S. Rogberg: Historisk Beskrifning om Småland s. 453 f.; Hiffeling i Resa genom Småland mars 1792 (Fm. 57: 1) med teckningar, tryckta i Sjöborgs Samlingar III fig. 196—197, text s. 119; Liljegren(?): teckning i LfB.; L. 1254.

Eriksstadstenen, som ej längre kan återfinnas, var sönderslagen redan då Rogberg gjorde sin teckning. Av denna ligger i A. T. A. ett exemplar med påskrift »Gåfva från excellensen friherre A. Ihre», vid ett annat är antecknat »Hwittaryd wid Eriksstad i Småland afr. af Hr Rogberg 1763 comm. af Hr Prof. Bring 1764». Eftersom Johan Israelsson Rogberg, författaren till dissertationen »De Ottingia Berga» (tryckt 1763) var kyrkoherdeson från Vittaryd och disputeerade med Sven Bring som preses samma år som stenen skall ha blivit avritad, förefaller det sannolikt, att det är han, som avses med »Hr Rogberg», men det är under sådana förhållanden egendomligt, att stenen ej omnämnes i hans avhandling s. 20 ff., där en redogörelse lämnas för pastoratets runstenar. I S. Rogbergs Historisk Beskrifning om Småland återges däremot en läsning, som i väsentliga avseenden överensstämmer med »Hr Rogbergs», fast ännu mindre av runorna kommit med. Stenen har enl. S. Rogberg l. c. fordom legat som bro över en bäck vid Eriksstad »hwarföre Runorna äro mäst utnötte och til större delen oläsliche» en uppgift, som emellertid jävas av

Fig. 20. Sm. 46. Eriksstad.
Teckning av Rogberg i A. T. A.

¹ Sw.

senare utförda teckningar. Eftersom 1600-talets forskare ej uppmärksammat stenen, är det troligt, att den tjänstgjorde som bro redan på deras tid. I Hilfelings resejournal mars 1792 (Fm. 57: 1) är även stenens nedre del avbildad, fast Hilfeling ej har insett, att de båda styckena höra tillsammans. Han har antecknat vid avbildningen av det övre stycket »Stenen vid Runstens bro uti Ericstad gårds giärde i Hvitaryds Sockn: Nedre dehlen borta». På teckningen av det nedre stycket står: »Ett stycke af en Runsten, som secreter Alander på Ericstad funnit under närliggande Bro och nu upstald wid föregående Runsten.» Hilfelings läsning av texten verkar övertygande och omfattar förmodligen alla bevarade runor. De första voro avslagna. Det är Hilfelings teckningar, som äro tryckta i Sjöborgs Samlingar III fig. 196—197, såsom av en jämförelse tydligt framgår. Enl. Ennes (Fm. 61) har stenen år 1822 undersökts av Liljegren, vars teckning skulle införas i Sjöborgs Samlingar. Detta har aldrig ägt rum, identiteten mellan Hilfelings och Sjöborgs avbildningar är höjd över varje tvivel, men i LfB finnes en anonym teckning, som förefaller mycket vederhäftig och kan vara den av

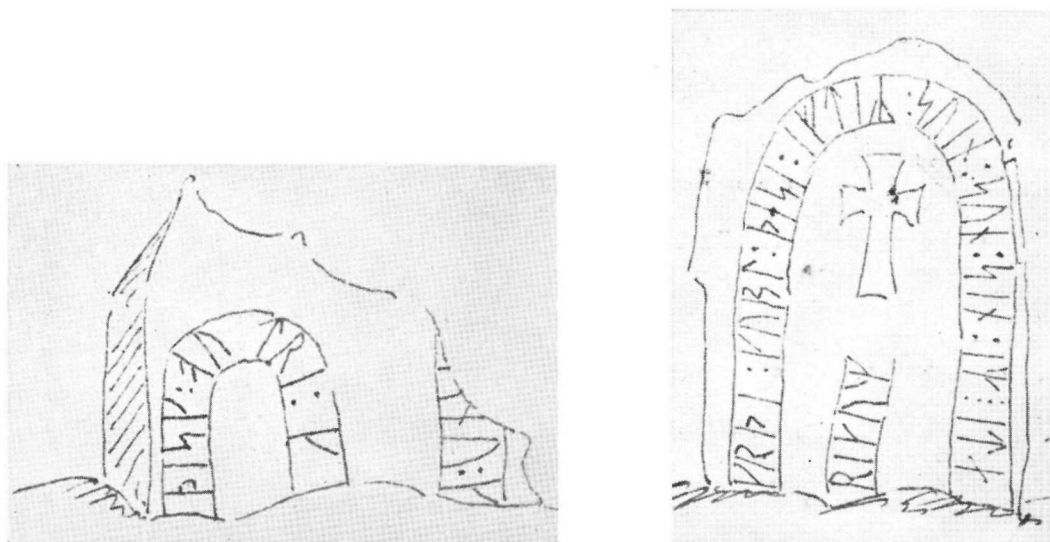

Fig. 21. Sm. 46. Eriksstad. Teckning av Hilfeling i Fm. 57:1.

Liljegren utförda. Den är självständig i förhållande till Hilfelings, fast dess text i huvudsak överensstämmer med den sistnämndes. Den visar runstenen med toppen avslagen, fast denna är bevarad och placerad i sitt riktiga läge. Det senare är en av avvikelserna från Hilfelings teckning. I Wieselgrens samlingar i Växjö har jag funnit en anteckning från år 1843 av följande lydelse: »Den af Rogberg omnämnde Runstenen blef för cirka 40 år sedan förstörd af en okunnig arrendator på gården.» Detta meddelande behöver ej tas efter orden. Stenen kan senare ha blivit återfunnen.

År 1922 berättade gårdsägare F. Sjögren i Ljungby för mig, att runstenen vid Eriksstad »för 40 år sedan» legat i landsvägsbron. Den låg med inskriften uppåt, och runorna voro tydliga. Dylika berättelser om »runor» på flata hållar måste upptas med reservation och visa sig ofta vara felaktiga, men det är mycket möjligt, att Sjögren, som själv var säker på riktigheten av sin iakttagelse, har sett den sökta runstenen. Enligt vad Sjögren hört uppgivas, skulle stenen ej långt efter den tidpunkt, då han iakttagit den i bron, ha blivit upptagen ur denna och lagd vid sidan. Mina försök att återfinna Eriksstadstenen ha ej lett till något resultat. Vid mina efterforskningar visade man mig på ett stort stenblock i trädgården till Eriksstad, dit det hade förts från den bäck, där runstenen skall ha stått. Det utges för en runsten, men inga

spår av runor kunna skönjas på detsamma.¹ Av övriga fornlämningar vid Eriksstad märkes ett gravfält² från järnåldern.³

Stenens mått voro enl. Helfeling: höjd 2 alnar 3 tum + 1 aln 8 tum d. v. s. 2,05 m., bredd 1 aln 11 tum d. v. s. 0,86 m., tjockleken på det övre stycket knappast 6 tum (=14 cm.), på det undre 4 à 5 tum (9 à 12 cm.). Runorna voro 5 tum (=12 cm.) höga. Det övre stycket av stenen var enl. samme undersökare »af Sandsten grof (eller kanske af quartz)» det nedre var »en gråsten; men af vatnet mycket upplöst, så att den är helt skifrig». Den petrografiska artbestämningen måste i endera fallet vara felaktig.

Inskriften återgives här efter Liljegrens(?) teckning i LfB, fig. 22. Avvikande läsningar hos Helfeling och Rogberg anföras och diskuteras i kommentaren.

...nui krþi : kubl : pesi : iftira suin : sun : sin : im : itapisk ou · tr i krikum
 1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

På Liljegrens teckning synes framför 1 n ett litet fragment av en stav. Ovanför och framför detta streck är stenen avslagen. Helfeling har framför 1 n sett de nedre partierna av två stavar, av vilka den andra i ordningen böjer in mot den första. De utgöra tydligen den nedre hälften av ett $\mathfrak{N}$ eller $\mathfrak{R}$. Helfelings läsning kan vara riktig, och ett litet hörn av stenen har möjligen blivit avslaget mellan Helfelings och Liljegrens undersökningar. De övriga runorna före **krþi** äro hos Liljegren **nui**, hos Helfeling **nu:k**. Den förra läsningen ger ett bättre sammanhang. Runorna **nui** kunna utgöra slutet av ett kvinnonamn på *-vi*, vars första led ändats på *n*. Ingen av de båda undersökarna har läst någon runa mellan **k** och **r** i 4—7 **krþi**. Liljegren har inget : efter 16—20 **iftira**. Både hos Helfeling och på teckningen av »Hr Rogberg», där för övrigt ej mycket kommit med, synes ett sådant. Nr. 24, 27, 30 **n**, vilka hos Liljegren ha bistav endast på den högra sidan, äro hos Helfeling av normal typ. Runan 32 är både hos Helfeling och Liljegren $\mathfrak{Y}$, som är en felristning för $\mathfrak{A}$ och tillsammans med den föregående 31 | utgör en beteckning för relativpartikeln *rsv. ex.* Därefter följa fyra punkter i rad över varandra. Helfeling har efter 33—39 **itapisk** läst ett :, som Liljegren ej sett. Den sistnämnde har ritat en punkt efter 41 **u**, vilken kan vara ett spår av det **s**, som av sammanhanget och utrymmet att döma en gång har stått mellan 41 och 42. Efter 43 **r** har ingen sett något skiljetecken, efter 44 **i** har Helfeling läst ett sådant. Hos Rogberg synes efter 45—50 **krikum** ett :, som saknas i de båda yngre läsningarna.

Det namn, som inleder inskriften och vilket förmodligen slutat på **unui** eller **rnui**, kan vara **arnui**, som förekommer på L. 685 (Sv. Rr. s. 47) i Uppland.⁴

Fig. 22. Sm. 46. Eriksstad. Teckning av Liljegrens(?) i LfB.

¹ Det är förmodligen samma sten man visat för Wistrand vid hans sökande efter runstenen (se Rosengren: Ny Smål. Beskr. III Sunnerbo s. 58).

² Kjellmark: Kronob. läns fornl. s. 90.

³ enl. uppgift av Fil. Kand. S. Rothman.

⁴ Ang. namnen på *-vi* se Lundgren: Spår av hednisk tro och kult s. 54 ff., Wessén: Namnstudier s. 109.

4—7 **krþi** se s. 61! 8—11 **kubl** se s. 61 f.!

33—39 **itapisk**, rsv. *ændadisk* av *ændask* se s. 91 f.! Den med fvn. överensstämmande mediala form på *-sk*, som här föreligger, är mycket sällsynt i fsv. På en runsten från Råda i Västergötland, T. 14, står enl. v. Friesen **þrapusk**¹ i den sats, som förut lästs **ir þþipusk kunukar**. (En liknande formel förekommer på en dansk sten, Aarhus II: **þa ʒ kunukar ʒ þarþusk ʒ**).² I Forsaringens inskrift har man velat se en dylik form **hafsk** i runföljden **ifanhafskaki**.³ Angående dessa *sk*-former se Bugge i Runverser, s. 117, Kock: Ljhist. V s. 45.

I 40—43 **ou·tr** föreligger en felristning, förmodligen bestående däri att ristaren i rsv. *østr* betecknat *ø* både med **o** och **u**, vilka båda voro tecken för detta ljud. Runan **o** är möjligen fel för **a** eller kan ha smugit sig in från frasen **etapís o e(·i)klanti**, som förekommer på de närbelägna runstenarna Sm. 27 och 29 i Berga.

45—50 **krikum**, dat. pl. av »grek», g. pl. *grica* i gutalagen, *greka* i litterär fsv., nom. pl. *grekar*. **krikum** styres här av prepositionen **i** = »hos, bland». Jfr *i aþrum mannum*, Västg.-lagen I, J. B. 19: 1, m. fl. exempel. Prep. **miþ** kan användas i samma betydelse ex. **miþ krikum**, Sv. Rr. s. 22.⁴

Transskription:

. . . . nvi gerði kumbl þessi eptir Svein, sun sin, er *endadisk au(s)tr i grikkjum.

Översättning:

. . . . nvi gjorde denna vård efter Sven, sin son, som dog öster ut bland grekerna.

¹ Carl Larsson: Ordföljdsstudier över det finita verbet s. 35.

² D. R. vol. I s. 132.

³ Så Hjärne i Nord. Tidskr. f. Filologi N. R. V s. 180 och i anslutning till honom Noreen i Aschw. § 570 anm. 2 och, med annan tolkning, Wadstein i Hum. Vet. Samf. i Ups. VI, 3, s. 10 och Hjelmqvist i Ark. f. nord. fil. 1908 s. 240 ff. Annorlunda Bugge: Forsaringen s. 18.

⁴ Ang. **krikum** se Runverser s. 174.

Rättelser.

- S. x rad 31 *stär s* är tecken för runalfabetets $\mathfrak{h}(\mathfrak{y})$ bör vara
s är tecken för runalfabetets $\mathfrak{h}(\mathfrak{y}\mathfrak{n}\mathfrak{y})$
 » 17 not 2 » $\mathfrak{y}$ bör vara $\mathfrak{r}$
 » 80 rad 13 » $\mathfrak{r}\mathfrak{*}\mathfrak{r}$ bör vara $\mathfrak{r}\mathfrak{*}\mathfrak{r}$
 » 124 » 31 » Den yngre typen av **s**-runan $\mathfrak{y}$ är iakttagen
 bör vara Den yngre typen av **s**-runan är
 iakttagen